

Ana Ürrütiren *Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena Jondane* *Johaneren arabera* (1873)¹ *Anna Urruty's Gospel of John* (1873)

Manuel Padilla-Moyano*

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: This paper presents a critical edition of the translation into Souletin Basque of the Gospel of John by Anna Urruty, an evangelist and writer from the Country of Soule. After a biographical and bibliographical introduction, it will explain the genesis of Urruty's *Ebanjelio Saintia* and reveal the diversity of sources for the translation. Our critical edition starts from the transcription of two exemplars of the 1873 and 1888 editions. The version offered here to the reader attempts to reconstruct the original text by correcting the errors detected in those two editions. Ultimately, this work is a tribute to the extraordinary figure of Anna Urruty.

KEYWORDS: Anna Urruty; Gospel of John; Souletin Basque; Basque texts; Bible translation; Basque protestantism.

LABURPENA: Lan honetan Ana Ürrüti ebanjelista eta idazle zuberotarraren testu nagusiaren edizio kritikoa eskaintzen da. Alderdi biografiko eta bibliografikoen ondoren, Ebanjelio Saintiaren sorrera azalduko da, itzulpenaren iturrien aniztasuna agerian utzirik ere. Edizio kritikoa 1873ko eta 1888ko edizioen ale banaren transkripzioan oinarritzen da. Bi argitaraldi horietan atzeman diren akatsak zuzendurik, irakurleari eskaintzen zaion bertsioak testu originala berreraiki nahi du. Hara, Ana Ürrüti andereari aitortza ematea da lan honen azken xedea.

HITZ-GAKOAK: Ana Ürrüti; Ebanjelio Saintia; zuberera; euskal testuak; Bibliaren itzulpena; protestantismoa.

¹ Lan hau ondoko ikerkuntza proiektu eta taldeen babespean egina da: *Monumenta Linguae Vasconum 6: avances en la cronología de la historia y la prehistoria de la lengua vasca* (Espainiako Zientzia eta Berrikuntza Ministerioa, PID2020-1188445GB-I00) eta *Hizkuntzalaritza Diakronikoa, Tipologia eta Euskararen Historia* (Eusko Jaurlaritza, IT1534-22).

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Manuel Padilla-Moyano. Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila - Letren Fakultatea (UPV/EHU). Unibertsitateen libildidea, z/g (01006 Vitoria-Gasteiz). – manuel.padilla@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0002-2051-2885>

Nola aipatu / How to cite: Padilla-Moyano, Manuel (2025). «Ana Ürrütiren *Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera* (1873)», ASJU, 59 (1), 89-159. (<https://doi.org/10.1387/asju.26564>).

Jasoa/Received: 2024-06-14; Onartua/Accepted: 2024-12-03. Online argitaratua / Published online: 2025-01-07.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © UPV/EHU Press

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

1. Sarrera

« La parole de Dieu n'appartient à personne,
et nous pouvons la prendre là où nous la trouvons »

(Ana Ürrüti. 27. gutuna. Londres, 1874-02-23)

1.1. Ana Ürrütiren bizitzaz, ilabur

Ana Ürrüti XIX. mendeko ebanjelista eta idazle zuberotarra izan zen. Euskal ikasketetan Ürrütiren herexa luzaz egon da ahanzturan, Roquek (2013) haren gaineko hedapenezko lana plazaratu arte. Berriki, Ürrütiren biografia zirriborratzen duten datu berriak ezagutarazi dira, Joseph Nogaret artzainari igorri frantseseko gutunen edizioarekin batean (Padilla-Moyano 2023). Jarraian biografia zirriborratu horren laburpena dator; Ana Ürrütiren bizitza ezohiko bezain miresgarriaz xehetasun gehiago bai eta datu horien guztien iturrien berri nahi duenak aipatu lanera jo dezake.

Ana Ürrüti 1826ko ekainaren 19an sortu zen, Ozazeko familia xume batean. Hamasei urtetako adinean bere herria («mon pays») kitatu zuen,² pentsatzekoa denez, neskato lan egiteko. Badakigu 1850ean Bordeleko Alphonse Richard de la Harpe artzainaren etxean sartu zela, eta urte haietan protestantismoa hartu zuela. Gero, noiz eta nola ez dakigula, Ürrüti Pariserat joan zen ebanjelista aritzeko. Parisen Luxenburgoko Eliza Erreformatuak lansaria pagatzen zion.

Biblia Sozietatearen galto bati erantzunik, 1869an Ana Ürrüti Euskal Herrira itzuli zen euskaldunen ebanjelizatzeko. Lapurdi, Nafarroa Beherea, Zuberoa eta beste lurraldeak ere kurrutuz, Ürrüti halako eragile bilakatu zen euskaldun protestanteen sarean; frantseseko, gaztelaniazko eta euskarazko liburuak banatzen eta trukatzeko zuten, eta Vinson bezalako euskaltzale eta euskalariekiko elkarlanean hasi zen. Apez katolikoek harenganako herra biziagotu ahala, Ürrütiren egoerak eta bizi baldintzek okerrera egin zuten. Guztia den esperean, 1873an Ana Ürrütik bere erlijio proiektuaren zedarria erdietsi zuen, Baionako Cazals etxean Jondoni Joanesen ebanjelioaren zein Pedoren Epistolen zubererazko itzulpenak argitaratu emanik.

Ana Ürrütik Zuberoan finkatu nahi zuen: anitz herrikidek zinez prestatzen zuten, eta horrek bere misioarekin jarraitzeko kuraia ematen zion. Halere, erlijio jazarpenaren kausaz bizipide ateratzeko moienak agortu zitzaizkion. Etsirik, 1874ko urtarrian Ingalaterrarat erbesteratu zen. Londresen, Ana Ürrüti frantses protestanteen komunitatean murgildu zen. Batetik, misionest aritzen zen, eriak bisitatuz eta solajatzuz; bestetik, euskalariekin kolaboratzen zuen testuak kopiatzen eta editatzen. Londresear arribatu zenetik, Ürrüti Louis-Lucien Bonaparteren urgazle aritu zen. Vinsonekin ere harremanetan jarraitu zuen, bai eta hain ezagun ez diren beste euskaltzalarekin ere, hala nola Lætitia eta Alice Probyn ahizpekin.

Badakigu Ana Ürrüti 24 urtez egon zela Ingalaterran, beti bere fede kartsuak gidatua. 1881eko zein 1891ko erroldetan agertzen da; bata besteak Biblia-emazte eta diakonesa zela diote. Zeharka, beste iturri batzuetan familia baten zerbitzuan bizi

² 3. gutuna (Paris, 1869-10-25). Ez da argi hitz horiekin Ürrütik *Pays Basque* ala Zuberoa adierazi nahi zuenetz.

zela ikasten dugu. 1898an, min gaizto batek jorik, Ana Ürrüti Dordoinako Laforce herriko asilo batera eraman zuten, *La Retraite* izenekora. Ezin deskribatuzko sufrantzak pairaturik, hilabete luzetako agoniaren ondoren, 1900eko otsailaren 19an Ana Ürrüti zendu zen. Haren azken hitza «merci» izan zen.

1.2. Ana Ürrütiren testuak

Iturri protestanteek Ana Ürrütiren berri laburra ematen digute. Aipurik mami-suena ondoko pasartearena da; bertan jakingarri interesgarriak kausitzen dira, besteak beste, zuberotartsaren argitalpenez:

Translations in the Souletin dialect brought the Society into contact with a lowly heroine of Bible-work. A simple Basque girl, Anna Urruty was brought up in the Roman Catholicism of her own people. About the year 1850 she took service with the family of Pastor de la Harpe of Bordeaux, accepted the Protestant faith, and unconsciously prepared herself for duties yet unknown. In obedience to a call from one of the Evangelical Missions, she became a Bible woman, first in the lowest parts of Paris, then in Bearn, her native country, where she suffered much persecution. By steady application she translated the Gospel of St John and the Epistles of St Peter from the French of de Sacy and Ostervald into the Souletin of her childhood; worked hard and late to provide money for their publication, and produced them at her own expense in 1873. They were afterwards revised, and at the earnest request of Pastor Bohin 3,000 copies of the Epistles were printed for the Society at Bayonne in 1887 and 3,000 of St John at Orthez in 1888. (Canton 1910: 258)

Euskal ikasketetan, Ana Ürrütirekiko erreferentzia Vinsonen bibliografian dago ainguratua, *Mademoiselle Anna Urruthy* gisara (1891: §§ 438 & 439). Bertan zehazten den bezala, Ürrüti bi libururen egilea da, argitaraldi binarekin:

1. *Ebanjelio saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera*. Liburu honek 1873an ikusi zuen argia, Baionan, Cazals inprimatzailearen etxean. Bigarren argitaraldia 1888koa da, Orthezeko Goude-Dumesil argitaratzailearen baitan.
2. *Jondane Phetiriren epitriac*. Lehen argitaraldia 1873koa da (Cazals, Baiona), eta bigarrena 1887koa; bigarren horren azalean «Baionan» irakurtzen den arren, kontrazalak «Pau — Impr. Veronese» dakar.

Euskal testuez landara, Ürrütik frantsesezko gutunak igorri zizkion Joseph Nogaret Baionako artzainari (1869-1874) (Padilla-Moyano 2023). Eskutitz horiek informazio iturri bereziki aberats erbelatu dira hiru gairen inguruan: i) Ana Ürrütiren bizitza; ii) euskal testuen historia; eta iii) euskaldun protestanteen sarea. Gutun horietan, izan ere, Ürrütik testu gehiago itzuli zituzkeela irakurtzen dugu: «Je voudrais pour plus tard traduire quelque chose de plus en basque» (23. gutuna. Londres, 1874-1-15); zorigaitzez, ez dakigu zer egin den testu haiezaz.

1.3. Ana Ürrütiren proiektuaz

Frau Adolf Hoffmann (ezkont aitzin Aline Rossier) idazle protestantearen kontakizuna sinetsiz gero (1922), gazte denboran Ana Ürrütik fede berria besarkatu zuen, Eliza Erreformatuaren liturgiaren egitasunak hunkiturik. Harentzat, apez katolikoek

bahitua zuten Jainkoaren Hitzaz (*Elhia*), eta beharrezkoa zen Hitz horren euskaldunei xuxen helaraztea.

1860en hamarkadaren akabantzan Ana Ürrüti laketua zen Parisen. Halere, bere zalantzak ebatzirik, 1869an Biblia Sozietatearen Euskal Herrira etortzeko proposamena onartu zuen: «Cette pensée d'évangéliser les Basques est depuis bien longtemps dans mon cœur» (3. gutuna. Paris, 1869-10-25). Orduko fanatismoak biziki zail errendatzen zuen ebanjelioaren misio hura, eta Ürrütiren hitzetan, «dans le Pays Basque plus que partout ailleurs Satan fera tous ses efforts pour empêcher que le Règne de Dieu vienne» (6. gutuna. Senpere, 1870-7-31).

Zailtasun guztien kontra, Ana Ürrüti misionest ibili zen, eta horrekin batean erlijio literaturaren ezagutzan barnatu. Eskura izan zituen euskal liburu gehientsuenak lapurteraz ziren idatziak, eta hortik sortu zitzaion zuberotarren beren *mintza-jean* ebanjelizatzeko grina. 1870ean, Ürrütik bere itzulpen proiektua esplizitatzen du: «J'ai décidé que je prendrai tous les passages qui concernent Pierre, suivis de ses Épîtres pour les traduire en basque» (5. gutuna. Senpere, 1870-7-10). Beste gutun batean konprenitzen da Ürrüti beharrez lotu zaiola itzultzeari, eginkizun horren bete-zeko promesa emana zioten bi jaunek beren hitza janik:

Monsieur Busson, qui m'avait promis de traduire ce que Monsieur Sallaberry avait refusé, m'a rendue aussi. Il a peur de se compromettre, il m'a dit que je pouvais le faire moi-même, et que si je faisais quelques fautes, qu'il me les corrigerait, en sorte que j'ai commencé à le faire, moi-même une part et Monsieur Monsegur, capitaine retraité, traduit l'autre partie. Après cela je copierai l'évangile Saint Jean. (12. gutuna. Ozaze, 1871-7-18)

Nogaret artzainari igorri gutunetan, Ana Ürrütik maiz aipatzen zituen *Ebanjelio Sain-tiaren* argitalpenak sorrarazi buruhaustak. Apez katolikoek piztu herragatik, Ürrütik mila gaiztasuni kontra egin behar izaten zion, eta horrek nabarmen zaildu zuen argitalpena. Lapurdin bizi zenean, adibidez, beldur zen bere gutunak gal litezen: «Demain je vais à Ainhoa, où je mettrai cette lettre à la poste ; le facteur est si ami avec le curé que je crains pour mes lettres» (6. gutuna. Senpere, 1870-7-31). Ozazen zenean ere, eskakizun bereziak egin behar izaten zizkion zerbait igorri nahi zion orori:

Pardonnez-moi, chère Madame [Nogaret], si je m'adresse à vous ; c'est que je ne voudrais pas en réponse une lettre de Monsieur Cazals frappée du timbre de son imprimerie, on y fait attention à tout [cela]. (17. gutuna. Ozaze, 1873-9-5)

Bestenaz, Ana Ürrütik aferak izan zituen inprenta probekin. Garai hartan Ozazen bizi zen, aitaren etxean, eta ale inprimatu berriak Baionatik jaso behar zituen.

Si donc Monsieur Cazals a quelqu'un qui puisse le faire [= corriger les épreuves], je serai bien aise, car les faire venir ici, ce serait une grande affaire. Il faut seulement que celui qui verra les épreuves connaisse le basque de Soule. J'avais convenu avec Monsieur De Félice [= pasteur à Orthez] de faire tirer 1000 ; pour le moment ce sera assez. (15. gutuna. Ozaze, 1873-6-16)

Me voilà de retour à Ossas. Ne sachant pas si Monsieur Cazals a reçu les épreuves, j'aimerais bien le savoir. Monsieur Habiague m'a assuré qu'il les a envoyées. Je ne sais si je dois le croire ou si lui-même, craignant quelques désagréments, il les aurait gardées ; je ne sais que croire, et cependant il me semble qu'il m'a dit la vérité. (17. gutuna. Ozaze, 1873-9-5)

Je suis bien peinée que mon travail soit perdu, mais toute recherche serait inutile. Voilà ce qu'il m'arrive dès qu'on s'aperçoit que je suis en rapport avec les protestants. Ma correspondance m'a été bien funeste, c'était tout ce que j'appréhendais, malheureusement je n'ai pu l'éviter. Maintenant voilà ce qu'il y a de mieux à faire, et Monsieur De Félice pensait aussi. Monsieur Cazals pourrait finir ce qui est commencé, puis reprendre ses caractères jusqu'à que je puisse refaire le reste ; il faut seulement que je sache à quel chapitre je dois recommencer. Je pense que ce garde général de forêts, ce [sic] Monsieur Vinson qui a déjà un évangile pris de mes livres à Saint-Pée chez mon beau-frère. (18. gutuna. Ozaze, 1873-9-10)

1.4. Emaiza eta harrera

Gaiztasun guztien despit, 1873ko abenduaren hastapenean Ana Ürrütik bere *Ebanjelio Saintiaren* lehen ehun ale inprimatuak hunkitu ahal izan zituen. Badakigu itzulpenaren euskarak harrera ona izan zuela zuberotarren artean:

J'ai passé une journée et la nuit de la semaine dernière chez des amis à la montagne. Je leur avais porté un évangile, ils ont été dans l'admiration : « C'est le vrai basque ! » — disent-ils (leur basque). Ils ont été très contents. J'en ai déjà vendu deux et hier on est venu me demander deux autres que j'avais promis. Cela fait tout un autre effet à un basque qu'ils ne comprennent pas. (20. gutuna. Ozaze, 1873-12-8)

Bai eta harago ere: «Et même Monsieur le Prince [= L.-L. Bonaparte] a été très content de la traduction de l'évangile et de l'épître» (26. gutuna. Londres, 1874-2-18). Izan ere, ezaguna da Bonapartek Ana Ürrütiren zuberera euskalkiaren garbitasunaren eredutzat hartu zuela (ikus, halaber, Cid 2010):

Je commence donc pour vous dire que M. Archu dans ses traductions emploie toujours *zien* pour *zian*, ainsi que *zutien* pour *zutian* [...] ; de même qu'il emploie *zuten* pour *zien* et *zituzten* pour *zutien* [...], et ainsi *dagouen*, *nayen*, etc., pour *dagouan*, *nayan*, etc. Ou je me trompe fort, ou M. Archu s'est amusé à mêler les dialectes, chose que, pour mes études, j'abhorre comme la peste, ainsi que les archaïsmes et les mots (d'origine basque ou non) qui ne sont pas en usage général dans le dialecte littéraire dans lequel on écrit. [...] Je pense que M. Archu n'emploie pas, du moins dans ses terminatifs, un souletin pur ; car ils ne sont pas toujours ceux que nous avons recueillis ensemble en Soule, ni ceux de votre *Verbe*, ni ceux de Mlle Urrutz [sic], employés dans la traduction de l'Évangile de Saint Jean et des trois lettres de Saint Pierre, ni ceux enfin, de Mrs Abbadie et Chaho. (*Seconde lettre de Son Altesse le Prince Louis-Lucien Bonaparte adressée à Monsieur le Chanoine Inchauspe*, 1889ko otsailaren 8koa [Bonaparte 1928: 427-429]).

Bigarren edizioa Biblia Sozietateak hartu zuen bere gain. Gutunen testigantzaz landara, Aline Rossier-ek adiskide Anari dedikatu lan kasik hagiografikoan (Hoffmann 1922: 88) ondokoa irakur daiteke:

So kam es, daß Anna Urruty statt der groben Pflichten ihrer Vergangenheit von jetzt ab, die Feder in der Hand, ein ernstes, aber schönes Leben geistiger Tätigkeit führte. Ohne sie würde ja das Werk der großen Bibelgesellschaft schwerlich zustande gekommen sein; mit ihrer Hilfe und durch Gottes Gegen gelang es aber. Sie besaß ja die Erfahrung, hatte ihren Dialekt durch und durch studiert und erfreute sich der Zustimmung ihres himmlischen Herrn, ein Gut, das mehr wert ist als alles auf Erden.

[Hortaz, hemendik aitzina Anna Urrutyk, luma eskuan, bere iraganeko bete-behar dorpeen ordeztu, jarduera intelektualeko bizitza zurrin baina ederra eramaten zuen. Hura gabe, Biblia Sozietate handiaren lana nekez sortuko zen; baina hala haren babesaz nola Jainkoaren laguntzaz ere, lortu zuen. Bazuen esperientzia, bere euskalkia sakonki ikasi zuen eta zeruko Jaunaren onespenez gozatu zuen, lurreko ezer baino gehiago balio duen jabegoa.— Nihaurek zuzendutako itzulpen automatikoa]

Euskal Herri katolikoan, Ana Ürrütiren izena ahanztzia izan da literaturen historiografian; beharbada, nahita ignoratua ere —Lafitteren «ahantzurarentzat», ikus Urgell (2023)—. Hala izan ez delarik ere, Ürrütik ez du zor zitzaion aitortza jaso. Adibidez, Bibliaren euskaratzeen gaineko lan batean, ondoko baieztapen groteskoa irakurtzen dugu:³

Anna Urruthy'ren xuberoerazko itzulpena. Leizarraga'ri iarraituz egiña dirudi une askotan, arena ordea, emakume onena baino askotaz iatorragoa da. «*Hatsean zen hitza, eta hitza zen Iainkoa baithan, eta Iainko zen hitza*» dio Leizarraga'k. Anna Urruthy'k aldiz: «*Hatxarrian Elbia cen, eta Elbia Jaincuareki zen eta Elbe hau Jainkoa zen*». Ikus ditekenez, ez dago alde aundirik batetik bestera. (Ibñagabeitia 2003 [1954]: 227)

Egun ere, Altonagak (2018: 59) baliozko jujamendua plazaratu du Ürrütiren zubereraren kalitateaz —araposta batentzat, ikus Padilla-Moyano (2023: 247)—. Soilik 2013an Iñigo Roquek maisuki bildu du ordura arte eskuragarri baina barreiatua zegoen informazioa.

1.5. Itzulpenaren iturriez

Bere itzulpenean Ana Ürrütik zein iturritatik edan zukeen argitzea ez da eginkizun aise gertatu. Lehen ikusi denez (§ 1.2), iturri protestanteek jaso dute, ezen «she translated the Gospel of St John and the Epistles of St Peter from the French of de Sacy and Ostervald into the Souletin of her childhood» (Canton 1910: 258). Argitaragabe jarraitzen duen lan distiratsu batean, Agirrek (2016) zehazkiago deskribatu du Ürrütiren itzultzaile jokamoldea, *Ebanjelio Saintia* ontzean Sacy zein Ostervald jarraitu zituelako hipotesia bermatuz, mahai gainean bi-biak balitu bezala aritu baitzen.

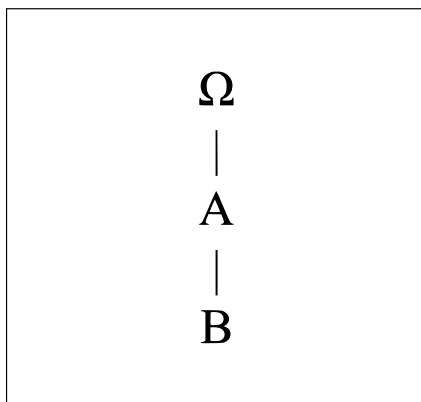
Aldiz, Ana Ürrütik Ebanjelioaren euskarazko bertsiorik ere baliatu zuelako zantzuak —batzuetan froga argiak— han-hemen ageri dira. Nogaret artzainari idatzi gutunetan, Ürrütik maiz aipatzen du *Testament basque* delako bat, ebanjelizazioan erabiltzen baitzuen. Ene hipotesian, liburu hori Baionan 1828an argitaratu zutena izan daiteke, *OEHk* TB laburduraz aipatzen duena. Baina Ürrütik beste *Testament basque* bat aipatzen du, «avec la signature de l'évêque», eta itxura guztien arabera hori Maurice Harrietek moldatutako Haranederren itzulpena litzateke, Baionan 1855ean argitaratua, eta *OEHk* HeH gisara aipatua. Harago, jakin badakigu Ürrütik lehenago edo berantago Leizarragaren testua ere ezagutu zuela.

³ Ez du inolako funtsik, bere itzulpenean Ana Ürrütik gutxienez lau iturriekin lan egin zuelako eta, oro har, ez dirudi Leizarraga ere erabil zezan.

Hortaz, Ana Ürrütiren *Ebanjelio Sainiaren* edizio kritikoa adelatzean, frantsezko bi iturriak (hots, Sacy eta Ostervald) gehi lapurterazko beste hirurak erabili ditut; aparatu kritikoan bost bertsio horiek maiz dira aipatuak. Dena den, Ürrütiren itzulpen iturrien azterketa zehatza egiteke gelditzen da.

2. Edizioaz

Gorago erran den bezala (§ 1.2), Ana Ürrütiren *Ebanjelio Sainia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera* liburuak bi argitaraldi izan zuen: 1873an (Baiona, Cazals) eta 1888an (Ortheze, Goude-Dumesil). Adlatu dugun edizio kritikoa bi argitaraldi horietan oinarritua da, bai eta beherago zehaztuko diren Joanesen Ebanjelioaren beste bost itzulpenekiko konparantza sistematikoan ere. 1. irudiak testuaren transmisioa erakusten du, non A = 1873ko edizioa, eta B = 1888koa.

1. irudia

Ebanjelio Sainiaren stemma

A priori, pentsa liteke *Ebanjelio Sainiaren* bigarren edizioa lehena baino zainduagoa dela, argitaratzeko ardura Biblia Sozietateak bere gain hartu baitzuen. Kalitateari dagokionez, Baionako eta Orthezeko edizioen artean ez da desberdintasun markagarriarik. Kuantitatiboki, bigarren edizioan lehenean baino huts gutiago ageri da —55 vs 89—; halere, batzuetan 1873koan xuxen zirenak akastun bihurtzen dira. Hortaz, okerreiz harago, testuaren bi edizioen arteko irakurketa dibergente gehiengetan 1873koaren aldaerak lehenetsi ditut, Ana Ürrütiren beraren *usus scribendit*ik zein zubereratik hurbilago direlakoan.

Batzuetan *Ebanjelio Sainiaren* 1888ko argitaraldiak 1873koaren forma edo pasarte bat beharrik gabe zuzentzen du; horrela gertatu denean, 1873ko formak utzi dira. Adibidez, *hautxeric* vs *hautxiric* bikotean (7,23) lehen edizioak zubereraren tradiziokoa den *hautse* partizipioa islatzen du. Edo *hare gana* vs *haren gana* aldaeren artean (1,47), lehen edizioak genitibo arkaikoaren itxura gorde du, Zuberoako testuetan ongi lekukotua. Orobat 1873ko *harrikhaldustatcez* → *harrikhaldustatcea* al-

daketa (8,5); gramatikala balitz ere, zuzenketa hutsala da, 1873ko *harrikhaldustatceaz* zuzena delako; cf. *Moisec Leguean manatu daucu harriatceaz suerte hortan direnac* TB & *Moisesec leguean aguindu darocu hunelacoac harriatceaz* HeH; hori gutxi baltz, 1888ko *harrikhaldustatcea* horrek Zuberoan idatzizko lekukotasun zaharrenetarik egikarritua agertzen den erdiko bokalaren igoeraren araua hausten du: izateko, *harrikhaldustatcia* behar luke.

Are gehiago, zenbaitetan bigarren edizioaren beharrik gabeko zuzenketa batzuk agramatikal gertatzen dira: *ikhousiric etcela han beste barkharic dicipuliac sarthu ciren houra baicic* [= 'barka hura baizik'] → *ikhousiric etcela han beste barkharic dicipuliac sarthu ciren hourac baicic* (6,22). Edo zentzuaren kanbierazle: *Philipec deithu çutian* [= 'zaituen'] *beno lehen* → *Philipe deithu içan cinen beno lehen* (1,48). Azkenik, inoiz bigarren edizioak lehen edizioako huts bat gaizki zuzentzen du, etsenpluz *bethi izain behar diela Kristac* (12,34) → *bethi izan behar diela Kristac*, testuak *irain* behar duenean;⁴ cf. *bethi irauu behar duela Christoc* HeH. Erran gabe doa, hainbatetan bigarren edizioak egiazki zuzentzen ditu lehengoaren hutsak: *hongnetara* → *hougnetara* (10,32), *icen* → *cien* (8,54), *ordian* → *erdian* (19,18), besteak beste.

Horregatik guztiagatik, ezin erran *Ebanjelio Sainiaren* bigarren argitaraldia lehen a baino zainduagoa edo fidagarriagoa dela. Beraz, lan honek edizio kritiko bat eskaini behar zuela deliberatu dut. Horretarako, 1873ko eta 1888ko edizioen eraketa sistematikoa egin ez ezik, Ana Ürrütik itzulpenaren iturri gisara erabili zituzkeen beste zenbait bertsioerikiko konparantza ere egin dut. Honat erkatu diren testuak eta esleitu zaizkien laburdurak —ahal delarik, *OEH*renak—:

- EvS = *Ebanjelio saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera*.
- A = *EvSren* lehen argitaraldia (Baiona, Cazals, 1873). Transkribatu eta erabili alea Gipuzkoako Koldo Mitxelena Kulturuneko katalogoan da, Oñatiko Artxi-boan gordeta, J.U. 4655a sinaduraz.
- B = *EvSren* bigarren argitaraldia (Ortheze, Goude-Dumesil, 1888). Erabili alea Koldo Mitxelena Kulturuneko katalogokoa da, J.U. 4655b sinaduraz.
- Sacy = Lemaistre de Sacy, Louis-Isaac. 1855. *La Sainte Bible, contenant l'Ancien et le Nouveau Testament, traduite sur la Vulgate par Le Maistre de Sacy*. Brusela: Société Biblique Britannique et Étrangère.
- Ost = Ostervald, Jean-Frédéric. 1867. *La Sainte Bible qui contient le Vieux et le Nouveau Testament. Revue sur les originaux par J. F. Ostervald. Avec des parallèles*. Brusela: Société Biblique Britannique et Étrangère.
- Lç = Leizarraga, Joannes. 1571. *Iesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria*. Arroxela: Pierre Hautin imprimaçale.
- TB = *Jesus-Christo gure Jaunaren Testament Berria. Lapurdico escuararat itçulia*. Baiona, Lamagnière, 1828.
- HeH = *Iesu-Christo gure iaunaren Testament berria. Lehenago I. N. Haraneder Done Ioane Lohitsuco iaun aphez batec escuararat itçulia; orai, artha bereci batequin garbiquiogo, lehembicico aldicotçat aguer-arazia, Laphurtar bi iaun aphezec*. Baiona, Lasserre, 1855. Testu hau Haranederren 1740 inguruko bertsioaren moldaketa da, Maurice Harrietek egina.

⁴ Testuan, ikus oin-oharra.

Testu editatua jatorrizko grafian eskaintzen da, Ürrütiren sistema grafikoa ez delako Zuberoako usantzatik urruntzen eta, beraz, ez du aparteko zailtasunik. Aparatu kritikoari dagokionez, oharrak bi multzotan banatu dira: i) azalpenezkoak, orri pean emanak; eta ii) egindako zuzenketa berri ematen dutenak, kapitulu bakoitzaren urruntzean bilduak. Ebanjelioaren testuak bertseten arabera zenbakuntza agerrazten duenez, bi sailetako oharrek dagozkien bertsetetara igortzen dute; horrela, testuan ez da oharretarako deirik txertatu beharrik izan.

Gogoraz dezadan, finitzeko, zein-nahi edizio kritikotan bezala, testua zuzendua izan dela. Horretarako, goian zerrendatu diren bertsioen arteko konparantza sistematikoa egin da. Zenbaitetan akats tipografiko hutsak garbitu dira, baina halakoetan ere edizioile honek betiere gainerako bertsioetara jo du, akats tipografikoak oro ez baitira berdin hautemangarri. Kasu batentzat, *sablatcera* → *salbatcera* (3,17) ordeztua errutinazko zuzenketa da, eta gainera *EvSren* bigarren argitaraldian ongi emana da. Aldiz, tipo bat ifrentzukatzearen ondoriozko errakuntza guziz gramatikal gerta daiteke: adibidez, bi edizioek aparentziaz *han* adberbioa dakarte (1,19), *hau* erakuslea behar lukeenean.

Edizio irizpideak:

1. Grafia originalaren atxikitzea. Bi argitaraldien arteko desadostasunek grafia hunkitzen dutenean, 1873ko hautuak hobestea, bi salbuespenekin: i) dardarkarien neutralitzearen eta galeraren ondoriozko grafietan, eta ii) leherkari aitzi-neko txistukari lepokarietan.⁵
2. Hutsen zuzenketatik kanpo bi argitaraldien arteko desadostasunak direnean, 1873ko formen eta moldeen lehenestea, egilearen gogotik eta hizkeratik hurbilago direlakoan.
3. Jatorrizko paragrafoak beren horretan uztea, hots, bertsetka.
4. Hitz zatiketa euskara batuaren arauetara ekartzea: *Jingoua ganic*, *arra jin*, *hil erazteco*, *jar-araz* → *Jincouaganic*, *arrajin*, *hilerazteco*, *jarraraz*.
5. Puntuazioa egungo usadioaren arabera moldatzea, testua ahal bezain konprengiarri errendatzeko.
6. Letra larri eta xehea egungo arauen arabera ematea, etnonimoetan ere: *Pharisienac*, *Espiritu saintia* → *pharisienac*, *Espiritu Saintia*.
7. Testuaren barneko estilo zuzena eta aipuak kakotx latindarren artean ematea: «estilo zuzena eta aipuak»; estilo zuzenaren barneko estilo zuzena edo aipuak, aldiz, kakotx ingelesten artean: «bigarren mailako estilo zuzena eta aipuak».

3. Erreferentziak

Agirre, Pello. 2001. Catechima laburra, zubereraren ezaugarri fonologikoen lekukoa. *ASJU* 35(2). 653-787.

⁵ Bi kasu horietan forma fonologikotik —ez fonetikotik— hurbilago diren aldaerak hautatu dira, 1. zein 2. edizioak izan. Adibidez, 1873an *barreiaturic* eta 1888an *barreiatic* agertzen denean (11,52), ediziorako lehena hobetsi da; aldiz, 1873an *errakasten* eta 1888an *erakasten* (5,39) agertzen denean, bigarrena. Edo 1873ko *eguiazki* vs 1888ko *eguiaski* parearen artean (3,5) lehena hautatu da; aldiz, 1873ko *çaspi* vs 1888ko *çazpi* (4,18), bigarrena.

- Agirre, Pello. 2016. *Belapeireren hiztegia eta zubereraren lexiko historikoa*. Eskuizkribu argitaragabea.
- Altonaga, Kepa. 2018. *Duvoisin kapitainaren malura. Bonaparte printzearen itzalean*. Iruñea: Pamiela.
- Bonaparte, Louis-Lucien. 1928 [1889]. Une lettre du prince Bonaparte. *Gure Herria* 8(5), Buruila-Urria. 427-429.
- Canton, William. 1910. *A history of the British and foreign Bible Society*. Vol. 4. Londres: John Murray.
- Chaho, Augustin. 1856. *Dictionnaire basque, français, espagnol et latin, d'après les meilleurs auteurs classiques et les dictionnaires des Académies française et espagnole*. Baiona: Lespès.
- Cid, Jesús Antonio. 2010. Archu frente a Bonaparte. Modelos antagónicos de aproximación a la lengua. *Idatz & Mintz* 50. 66-70.
- Fernández, Beatriz, Beñat Oihartzabal, Josu Landa, & Ibon Sarasola. 2010. *-le/-tzaile* inflexiozko atzizkiaz. *ASJU* 44(2). 457-510.
- Gèze, Louis. 1873. *Éléments de grammaire basque. Dialecte souletin*. Baiona: Lamaignère-ren alarguntsa.
- Hoffmann, Frau Adolf [= Rossier, Aline]. 1922. *Wie ein schöner Traum – Letzter Gruß an Frauen und Töchter*. Luzerna, Meiringen & Leipzig: Walter Loeppthien-Klein.
- Ibñagabeitia, Andima. 2003 [1954]. Itun berria'ren euskal itzulpenak eta Zaitegi Abaren *Bidalien egiñak*. In *VIIIème Congrès d'Etudes Basques = Eusko Ikaskuntzaren VIII. Kongresua = VIII Congreso de Estudios Vascos* (8. 1954. Baiona, Uztaritz), 223-233. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Krajewska, Dorota. 2022. The marking of spatial relations on animate nouns in Basque: a diachronic quantitative corpus study, *Journal of Historical Linguistics* 12(2). 241-281. <https://doi.org/10.1075/jhl.20061.kra>.
- Lafitte, Piarres. 1944. *Grammaire basque. Navarro-labourdin littéraire* (Berrargit. Donostia: Elkar, 2008).
- Lécluse, Fleury de. 1826. *Manuel de la langue basque*. Baiona: Douladoure & Cluzeau.
- Manterola, Julen. 2006. *-a* euskal artikulatu definituaren gainean zenbait ohar. In Joseba A. Lakarra & José I. Hualde (arg.), *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Trask* (= *ASJU* 40), 651-76. Donostia & Bilbo: Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2013. Euskararen laguntzaile ahantziaz: **iron* aditzaren historia. *Fontes Linguae Vasconum* 116. 131-169. <https://doi.org/10.35462/flv116.5>.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2017. *Analyse diachronique du dialecte souletin (XVIe-XIXe siècles) – Zuberoako euskararen azterketa diakronikoa (XVI-XIX. mendeak)*. Vitoria-Gasteiz & Bordele: UPV/EHU & Université Bordeaux Montaigne-ko doktorego tesia.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2018. *Feitac espravi dutuçu*: partizipio sail berri bat Zuberoan. *ASJU* 52(1-2). 579-596. <https://doi.org/10.1387/asju.20220>.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2019. Txistukari ozenak Zuberoako testuen argitara. In Irantzu Epelde & Oroitz Jauregi (arg.), *Bihotz ahots. M. L. Oñederra irakaslearen omenez*, 457-480. Bilbo: UPV/EHU.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2020. A propòs deth contacte basc-gascon: eth cas des presentatiu. In Jean-François Courouau & David Fabié (arg.), *Fidelitat e dissidèncias. Actes du XIIe Congrès de l'Association internationale d'études occitanes*, 245-254. Tolosa: Association Internationale d'Études Occitanes.

- Padilla-Moyano, Manuel. 2023. *Aucun prophète n'est bien reçu dans son pays*. Ana Ürrüti (1826-1900) ebanjelista eta itzultzailearen bizitza eta gutunak. *ASJU* 56(2). 251-307. <https://doi.org/10.1387/asju.24116>.
- Roque, Iñigo. 2003. Ana Urruti. In *31 eskutik* [bloga]. <http://31eskutik.eus/2013/03/08/ana-urruti/> (2022/11/22).
- TLFi = *Trésor de la langue Française informatisé*. [Nancy]: ATILF-CNRS & Université de Lorraine. <http://stella.atilf.fr>.
- Urgell, Blanca. 2023. Emazteki ezabatuak. *Berria* 2023/05/10. https://www.berria.eus/iriztia/larrepetit/emazteki-ezabatuak_1335001_102.html.
- Vinson, Julien. 1891. *Essai d'une Bibliographie de la langue basque*. Paris: Maisonneuve (Berrargit. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia, 1984).

Ana Ürrüti
Ebanjelio Sainitia Jesus-Kristena
Jondane Johaneren arabera
1873

Ebanjelio Saintia Jesus-Kristena Jondane Johaneren arabera

I. CAPITULIA

- ¹ Hatxarrian Elhia cen, eta Elhia Jincouareki cen, eta elhe hau Jincoua cen.
² Hastian Jincouareki cen.
³ Gaiçac oro harec eguini dira, eta houra gabe ezta eguin içan deus ere.
⁴ Hartan cen bicia, eta bicia cen guiçonon arguia.
⁵ Eta arguiac arguitu du ulhumpetan, bena ulhumpec ezte errecebitu.
⁶ Guiçon bat içan da, Jincouac igorria, deitzen cena Johane.
⁷ Houra jin cen jakitate errendatceco, jakitate errendantceco arguiari, eta haren arguiac oroc sinhetx lecen.
⁸ Etcen houra arguia, bena igorriric cen jakitate errendatceco arguiari.
⁹ Hau cen eguiaczo arguia, mundiala jiten diren guiçonon ororen arguiçale dena.
¹⁰ Mundian cen, eta mundia harec eguini içan da, bena mundiac ezta eçagutu.
¹¹ Jin da berenetara, eta berenec ezte errecebitu.
¹² Bena errecebitu diener orori eman deye Jincouaren haur içateco çucena, erran nahi da haren icenian sinhesten diener,
¹³ eta çouin ezeptira sorthu odoletic, ez eta araguiaren nahikuntetic, ez eta guiçonaren nahitic, bena bai Jincouaganic.
¹⁴ Eta elhia aragui eguin içan da, eta egon içan da goure artian graciaz eta eguiac betheric; eta ikhoussi dugu haren loria, loria bat beita, aitaran seme bakhoitçaren loria beçala.
¹⁵ Johanec arren errendatu du jakitate hartçaz, oihuz ciouelatic: «Hau da çouintçaz erraiten benian: “Ene ondotic jiten dena ni beno handiago da, ceren ni beno lehenago cen ere”».
¹⁶ Eta errecebitu dugu oroc haren bethetarçunetic, dohaign dohaignaren.

⁵ *benä*: TB dateke juntagailu adbertsatiboaren iturria; cf. *etä ilhumbeac hura ezta comprehenditu* Lç; *bainan ilhumbec ez dute errecebitu* TB; *etä ilhumbeac ezte aditu içan* HeH; *et les ténèbres ne l'ont point comprise* Sacy; *et les ténèbres ne l'ont point reçue* Ost.

⁷ *haren arguiac*: Ürrütik *arguiac* ematen du, beste ezin bertsiotan kausitzen ez dena. Ene aieruan, bertset hau HeHtik itzultzean, Ürrütik *haren ariaz* ‘haren kausaz’ → *haren arguiac* aldatu zuen; cf. *guciéc harçaz sinhets leçatençat* Lç; *amoreagatic guciéc sinhex cecaten hartaz* TB; *haren ariaz guciéc sinhets ceçatentçat* HeH; *afin que tous crussent par lui* Sacy, Ost.

⁷ *sinhetx lecen*: zubereraz, perpaus nagusia iraganaldian denean, helburuzko perpaus jokatueta ohi-koa da hipotetikoaren *l-* morfema ematea, XIX. mendean gainerako mintzoetan *z-* erabiltzen denean. Cf. *sinhets leçatençat* Lç; *sinhets ceçaten* TB; *sinhets ceçatentçat* HeH.

¹¹ *berenetara*: ‘bereengana’. Izen bizidunen kasu espazialeetan, animazitatearen markarik gabeko morfemen erabilpena ohi-koa da Iparraldeko testuetan, eta numeroa (plurala) da markatze orokorraren agerpena faboratzen duten faktoretarik bat; ikus Krajewska (2022).

¹⁴ Ürrütik <ikhoussi-> nahiz <ikhousi-> grafiatzen du: 42 & 33 aldiz, hurrenez hurren. Zuberoako tradizioan, bokalartean <ss> & <s> grafia kontrastiboak dira, txistukari ahoskabeak eta ahostunak adierazten baitituzte, hurrenez hurren; gaiaren kontu errendatze zehatzarentzat, ikus Agirre (2001) eta Padilla-Moyano (2019).

¹⁶ *dohaign dohaignaren*: historikoki, Zuberoako euskararen genitiboaren morfema biluziak gainerako mintzoetan bestelako kasu marka konplexuen medioz adierazten diren balioak kodifika ditzake; cf. *gratia gratiagatic* Lç; *dohaina dohainarentcat* TB; *grâce pour grâce* Sacy & *grâce sur grâce* Ost. Gaiaren deskripzio batentzat, ikus Padilla-Moyano (2017: II, § 1).

¹⁷ Ceren leguia emanic ičan da Moïsaren medioz, dohaigna eta eguia jin dira Jesus-Kristez.

¹⁸ Ihourc ere eztu seculan Jincoua ikhoussi; Seme bakhotchac, Aitareki denac berac, eçaguteraci deiku.

¹⁹ Eta heben da Johanec jakinaraci diana, nouiz ere judiouec igorri beitsiren Jerusalemetik sakrificaçaletaric eta levitetaric, galthatcera: «Çu nour cira?»

²⁰ Aithortu cian eta etcian ukhatu; aithortu cian, ciouelaric: «Eniz ni Krista».

²¹ Eta galthatu ceien: «Nour cira arren? Elias cira? Erran cian: Eniz Elias. Profeta cira?» Eta arrapostu eman cian: «Ez».

²² Erran ceien ordian: «Nour cira arren, arrapostu eman ahal deçagun igorri gutier? Cer dioçu cihaurtçaz?»

²³ Erran ceien: «Desertian “Aphain itçatçie Jaunaren bidiaç Esaias profetac erran dian beçala” oihuz denaren botça niz».

²⁴ Eta harengana igorriric ičan cirenac pharisienetaric ciren.

²⁵ Interrogatu cien orano, eta erran ceien: «Certaco batheyatcen ari cira, etcirelaric Krist, ez Elias, ez profeta?»

²⁶ Johanec arrapostu eman ceien: «Nic batheyatcen dut horez; bena bada bat cien artian, cieç eçagutcen eztuciena».

²⁷ Houra da ene ondotic jiten dena, çouin ni beno lehenagocoua beita, eta ezpeniz ni digne haren hougnetaco oski khorden deseguiteco».

²⁸ Gaiça horic heltu cien Bethabarian, Jourdaignaren beste aldian, noun ere Johanec batheyatcen beitsian.

²⁹ Biharamenian, Johanec ikhoussi cian Jesus jiten harengana, eta erran cian: «Hori da Jincouaren achouria, munduco bekhatiaç elkitcen dutiana».

³⁰ Hori da erraiten nian hora: “Guiçon bat jiten da ene ondotic, ni beno handi-diago dena, ni beno lehenagocoua delacoz”.

³¹ Eta nic enian eçagutcen, bena jin niz horez batheyatcera, hora Israelcz eçaguturic ičan dadin».

¹⁷ *Moïsaren medioz*: postposizioaren hautuak TB seinalatzen du (*Moiseren medioz*); halaber, Ürrütik eta TBk bat egiten dute adbertsatibozko juntadurarik ez ematean; cf. *mais la grâce et la vérité a été apportée par Jésus-Christ* Sacy; *mais la grâce et la vérité sont venues par Jésus-Christ* Ost; *baina gratiá eta eguiá Iesus Christez eguin ičan da* Lç; *[Ø] dohaina eta eguia ethorri da Jesus-Christoz* TB; *gracia ordean eta eguia Iesu-Christoc eguinac dirade*. HeH.

¹⁹ *beitciren*: jakina, *beitcien* ‘baitzuten’ irakurri behar da. Bokalartero */t/-ren* galeraren ondorioz, Zuberoan aditz forma zenbaitetan sinkretismoa gertatu da, adibidez *zien* ‘zuten’ & ‘ziren’. Hortaz, tradizio idatzian hiperezuzenketak ohikoak dira, bereziki xix. mendean.

²³ Bertset honetan Ürrüti gainerako euskaratzeetako sintaxitik urruntzen da, hitz ordena kanonikorat gehiago hurbildurik. Gainerakoan, HeHrekin bat egiten du *aphain* hautu lexikoan, vs *plana* Lç & *chuchen* TB; cf. *rendez droite* Sacy & *aplanissez* Ost. Ohart, halaber, Ürrütiren *bidiaç* beste inon agertzen ez den pluralean emana dela: *Plana eçaçue Iaunaren bidea* Lç; *chuchen çaçue Jaunaren bidea* TB; *Aphain eçaçue Iaunaren bidea* HeH; *Rendez droite la voie du Seigneur* Sacy; *Aplanissez le chemin du Seigneur* Ost.

²⁴ *pharisienetaric*: etnonimoetan Ürrüti gainerako euskaratzaileak baino frantsesetik hurbilago dabil; cf. *Phariseu* Lç; *Pharisaunetaric* TB; *Pharisaunetaric* HeH.

²⁶ Bertset honetan Sacy zein Ostervald baliatu zaizkioke Ürrütiri. Bestenaz, *horez* instrumentalaren hautuak Leizarragarekin (*urez*) eta Ostervaldekin (*d'eau*) batzen du, vs *urean* TB & HeH; orobat 1,31 & 1,33 bertsetetan.

²⁸ *Bethabarian*: cf. *Bethabaran* Lç, TB, *Béthabara* Ost vs *Béthanie* Sacy, *Bethanian* HeH.

³² Johanec errendatu cian jakitate, erraiten cialaric: «Ikhoussi dut espiritia eraisten celutic urço bat beçala, eta phausatu da hartan gagnen.

³³ Eta nic enian eçagutcen; bena hourez batheyatcera igorri naianac berac erran ceitan: «Çouintara ere ikhouston beituçu Espiritia eraisten, eta haren gagnen egoiten, hourea duçu Espiritu Saintiaz batheyatcen diana».

³⁴ Eta ikhousi dut, eta jakitate errendatu dut hourea dela Jincouaren semia».

³⁵ Biharamenian orano Johane ukhuratu cen eta hareki bere bi dicipulu,

³⁶ eta ikhoustez Jesus igaraiten, erran cian: «Horra Jincouaren achouria».

³⁷ Eta bi dicipuliec hori entçunic, jarraiki ciçaitçon Jesusi.

³⁸ Eta Jesus utçuliric, eta ikhoustez jarraikitcen ceitçola, erran ceien: «Ceren ondouan çabiltciade?» Arrapostu eman ceien: «Rabbi —erran nahi beita Nausia—, noun egoiten cira?»

³⁹ Erran ceien: «Tciauste, eta ikhous eçacie». Jouan ciren eta ikhoussi cien noun çagouen, eta egon ciren egun hartan hareki, ceren hamarguerren orenaren ungurunia beitscen.

⁴⁰ Eta hetaric bat, Andres, Simon-Pierraren anaia cen, çouignec entçun beitscian mintçatcen Johane, eta jarraiki cen Jesusi.

⁴¹ Harec ediren cian lehenic Simon bere anaia, eta erran cion: «Ediren diagu Mes-sia (erran nahi beita Krist)».

⁴² Eta erakharri cian Jesusengana. Jesus ec beguiztatu cian ondouan, erran cion: «Çu Simon cira, Jonasen semia; hebentic aicina deithuric içanen cira Cephas (erran nahi beita Harria)».

⁴³ Biharamenian Jesus Galilealat jouaiten celaric, bathu cian Philipe, çouigni erran betceion: «Jarraiki neçaçu».

⁴⁴ Philipe Bethsaidaco cen, Andresen eta Pierraren hirico.

³² *hartan gagnen*: Zuberoan ohikoa den inesibo arkaikoaren adibidea, mugagabea. Harago, zubere-raren [x + GANEN/GANIAN] egituraz ikus Padilla-Moyano (2017: VII, § 1).

³⁵ *ikhüratu*: nonbait TBko *baratu* aditzetik hurbilago; Leizarragak eta Haraneder-Harrietek *egon* ematen dute. Erremarka bedi bokal asimilazioaz *ekhüratü* > *ikhüratü*.

³⁶ *Igaraiten*: Ürrütik Sacyren *passait* eta HeHren *iragaiten* segitu ditu, vs *ebilten* Lç, *ibilcen* TB & *marchait* Ost.

³⁸ Ürrüti Ostervaldi zein Haraneder-Harrieti darraikie: *s'étant retourné, et voyant* Ost → *utçuliric*, eta *ikhoustez* EvS, vs *Itçultcen da Jesus*, eta *ikhusten duela* HeH. Aldiz, frantseseko iturrien *Que cherchez-vous?* euskaratzean Ürrütik HeHren formulazio bera ematen du: *Ceren ondoan çabiltçate?* → *Ceren ondouan çabiltciade?* vs *cer bilhatcen duçue?* TB.

³⁹ *Tciauste*: *jaugin* aditzaren inperatibozko forma sintetikoa, 'jin zaitezte'; cf. *tciauri* 'jin zaitez' 1,46.

⁴³ *Galilealat*: Ürrütiren zubereraren adlatibozko morfemen arteko kontraste semantikoa hein handi batean indarrean da; hortaz, hemen *-t* morfoak balio direkzionala adierazten du. Beste maila batean, zubere-raren adlatiboaren alomorfoen artean, *-ala(t)* normalean izen arruntekin espero genuke, baina ageri da zen-bait toponimorekin idazle zuberotarrek *-ala(t)* erabiltzen dutela. Bada, ene tesiarentzako prestatu zuberera historikoaren corpusean (Padilla-Moyano 2017: ATALASEAN, § 3). *Galilea* eta *Judea* exonimoen agerraldi guztiak Ana Ürrütiren *Ebanjelio Saintia* honetan dautza, eta adlatibozkoak salbuespenik gabe *-ala(t)* alo-morfoaz dira emanak: *Galileala(t)* 1,43, 4,3, 4,34, 4,45, 4,46, 4,47 & 4,54; *Judeala(t)* 7,3; 11,7 & 3, 22.

⁴³ *jarraiki neçaçu*: XIX. mendeko Zuberoan *-ki* multzoko aditzen aditzoinetan *-k* bukaerako forma berriak ageri dira: *jarraik*, *idok*, *eraik*, etab. Horri dagokionean, beraz, Ürrütik *jarraiki* aditzoina atxi-kitzeak nolabait joera gordetzailagoa seinalatzen du; halere, ikus *ourtouc* 'aurtuki' 2,19 & *hounc eçaçu* 'hunki' 20,27.

⁴⁴ *Bethsaidaco*: ekialdeko euskararen mugagabearen erabilpena ohikoa da atributuan (Manterola 2006).

⁴⁵ Philipec bathu cian Nathanaël, eta erran ceion: «Bathu diagu Jesus Nazarethecoua, Josephen semia, çouintçaz Moissac izkiribatu beitu leguian, eta çouintçaz Profetec ere izkiribatu beitie».

⁴⁶ Nathanaëlec erran cion: «Cerbait hounic elkhitcen ahal deia Nazarethetic?» Philipec erran cion: «Tciauri, eta ikhous eçaçu».

⁴⁷ Jesusec ikhousi cianian Nathanaël haregana jiten, erran cian: «Horra eguiazco Israelita bat, çouintan ezpeita faltxukeriaric».

⁴⁸ Nathanaëlec erran cion: «Nountic eçagutcen naiçu?» Jesusec erran cion: «Philipec deithu çutian beno lehen, phicotciaren pian cinelatic, ikhousten çuntudan».

⁴⁹ Nathanaëlec erran cion: «Naussia, çu Jincouaren semia cira, çu cira Israeleco erreguia».

⁵⁰ Jesusec arrapostu eman cion: «Ceren erran deiçudalacoz ikhousten çuntudala phicotce pian, sinhesten duçu nitan? Hori beno gaiça handiagoric ikhoussico duçu».

⁵¹ Guero erran cian: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, hebentic aiticina ikhoussico duciela celia çabalic, eta Jincouaren ainguriac igaraiten eta eraisten guiçonaren semiaren gagna».

1,9 hau] A B *han*; cf. Sacy *celui-là* : Lç *haur* : TB *argui hau* : HeH *hau*. **1,19** sakrificaçetatic eta levitetaric] B *çoumbait sakrificaçale eta levitac*. A zuzena da, ezkerreko *Jerusalemetic* ablatiboak ondoko bi partitiboekiko nahasagarri suerta badaiteke ere. Menturaz arazo hori konpondu nahian Bk beharrik gabeko ABS PL ematen du; cf. Sacy *les Juifs envoyèrent de Jérusalem des prêtres et des Lévites* : Ost *les Juifs envoyèrent de Jérusalem des sacrificateurs et des Lévites* : TB *Jerusalemerrat* [sic] *Sacrificatçaitetatic eta Levitetaric* : Lç *Sacrificadoreac eta Levitac* : HeH *Apheçac eta hau-qui-en leinuticaco batçu*. **1,25** ceien] A *cenie*. **1,47** haregana] B *haren gana*. **1,48** Philipec deithu çutian beno lehen] B *Philipe deithu iça cinen beno lehen*; cf. Sacy *Avant que Philippe vous eût appelé* : Ost *Avant que Philippe t'appelât* : Lç *Philipec dei ença baino lehen* : TB *Philippec oihu eguin çauçun baino lehen* HeH *Philipec deith ciniça baino lehen*.

II. CAPITULIA

¹ Hantic hirour egunen burian, eguin iça ciren eztei eli bat Cana Galileacouan, eta Jesusen ama ere han cen.

² Jesus bera ere khumitaturic iça cen ezteietara, bere dicipulieki.

⁵¹ Erkatu diren bertsioen artean, bertset honetan Jesusen hitzen barneko zeharkako estiloa soilik Ostervalden itzulpenean atzeman daiteke; cf. *Egiuaz eguiaz erraiten drauçuet, Hemendic harat ikhussiren duçue ceruā irequiric* Lç; *Egiuazqui, eguiazqui erraiten dautçut; hemendic aiticina ikhussico duçu cerua çabaldua* TB; *Egiuazqui, eguiazqui erraiten darotçuet, ikhusiren ditutçue laincoaren aingueruac igaiten* HeH; *En vérité, en vérité je vous le dis : vous verrez le ciel ouvert* Sacy; *En vérité, en vérité, je vous dis, que désormais vous verrez le ciel ouvert* Ost.

⁵¹ Ez nahas semiaren gana & semiaren gagna 'gainera'; lehena absolutiboaren gainean ere erabil daiteke: *semia gana*.

² *bere dicipulieki*: cf. *eta haren dicipuluac* Lç; *bere dicipuluequin* HeH; *bere Discipuluequin* TB; *avec ses disciples* Sacy & *lui et ses disciples* Ost.

³ Eta eskastu betceien ardoua, erran ceion Jesusi bere amac: «Ardouric ezticie haboro».

⁴ Bena Jesusec arrapostu eman ceion: «Emaztia, cer da çoure eta ene artian? Ene oreña ezta orano heltu».

⁵ Haren amac erran cian cerbutcharier: «Cer ere erranen beteicie, hora eguin eçacie».

⁶ Bacen han sei harrizco ountci, eçarriric judioun chahutarçunaren costuma cen beçala; bakhotchac biga edo hirour pegar etchekitcen beitchian.

⁷ Jesusec erran ceion: «Bethetçatcie ountci horic horez». Eta bethe çutien gagniala artino.

⁸ Erran ceion guero: «Har eçacie orai, eta eraman eçacie mahaingeco buruçaguiari». Eta eraman ceion.

⁹ Tcheste cianian mahaingeco buruçaguiac hour ardou khambiaturic —noula ez-peitçakian nountic ekharriric cen, bena hour hora ekharri cian cerbutchariec baçakien—, deithu cian espousa,

¹⁰ eta erran ceion: «Nourc-nahi hastian ardou houna emaiten du; guero, ounxa edan ondouan, emaiten du aphaichagot; bena çuc ardou houna orai artino beguiratu duçu».

¹¹ Hori da Jesusec eguin cian lehen miracuillia, Cana Galileacouan; eta eçaguteraci cian bere loria, eta bere dicipuliec sinhetxi cian hartan.

¹² Jouan cen guero Capernaumera bere amareki, bere anaieki eta bere dicipulieki; bena etcen han egon çoumbait egun baicic.

¹³ Eta noula judioun Bazcoua huillan beitchen, igaran cen Jerusalemera.

³ *ardouric ezticie haboro*: frantsesetik, eta bereziki Ostervaldengandik hurbil dabil Ürrüti; cf. *mahatsarnoric eztie* Lç; *ez dute arnoric* TB; *arnoric eztute* HeH; *Ils n'ont point de vin* Sacy & *Ils n'ont plus de vin* Ost.

⁵ *Cer ere ... beit-*: korrelatibozko egituraren agerraldi guztiz berankorra da zuberera historikoaren corpusean, beharbada azkena. Markatzekoa da 1828koa den, eta ustez Leizarragaren moldaketa hutsa den TBren egileak (Lécluse 1826: 21; Vinson 1891: § 3.g) egitura hori ezaba zezan, baina ez Ürrütik, mende erdi berantago; cf. *Cer ere erran baitieçaque, eguiçue* Lç; *eguiçue erranen dautçuen guciac* TB; *Cer ere erranen baitarotçue, eta hura eguiçue* HeH.

⁶ *judioun chahutarçunaren costuma*: juduen ohituraren ideiak Ürrütiren bertsioa, Ostervald (*en usage*) eta TB (*haztura*) batzen ditu.

⁶ *biga edo hirour pegar*: cf. *birá edo hirurná neurri* Lç; *biga edo hirur neurri* TB; *sei edo hamabi pegar* HeH; *deux ou trois mesures* Sacy & Ost. Erremarka bedi *neurri* hitza euskalki guztietan lekukotzen dela, zubereran izan ezik; hemen edukiera *neurri* unitate gisara erabilia da. Gainerakoan, ez dakit zergatik HeHk ordura arteko *deux ou trois mesures* / *biga edo hirur neurri* → *sei edo hamabi pegar* egokitu duen. Halaber, ez dakit Haraneder-Harrietentzat *pegar* baten edukiera *neurri* batena baino tipiagoa denetz, zenbatzaileen adierazpena aldatu baitu. Nolanahi ere, Ürrütik *pegar* hartu du, iturrietako kopuruak errespetaturik.

⁷ *Bethetçatcie*: Zuberetan *betha* aditzoina espero genuke. Hemengo itxura ez da aditz laguntzailearen formarekilako baturaz azaltzen; cf. *bethe çadin* 12,38, *bethe dadin* 13,18 & *bethe ledin* 18,32.

¹⁰ *Nourc-nahi*: izenordain zehaztugabe gisara gramatikalizatzeko bidean, *nourc-nahi* forma fase goiztiarrago baten lekukoa da, kasu marka ezkerreko izenordainari erantsia baitu; cf. *norc nahic* TB & *nor nahic* HeH.

¹⁴ Ediren cian Templian idi, eta ardi, eta urço saltçale eta diharu khambiaçaliac jarriric ciagouela.

¹⁵ Eta eguinic açote bat soka mehar batez, elkaraci çutian oro Templutic beren idieki eta ardieki; eta dihariac ichouriric, mahaïnac utçuli çutian.

¹⁶ Eta urço saltçaler erran ceien: «Khen itçatçie horic hebentic, eta ezteçaciela eguin ene Aitaren etchia sal-erosteco etche bat».

¹⁷ Ordian orhitu ciren haren dicipuliac noula izkiribaturic den: «Çoure etchiaren alderaco garrac erratcen nai».

¹⁸ Bena judiuec elhia harturic erran ceien: «Cer miracuilluz eracoutxico deikuçu holaco gaicen eguiteco eskia baduçu?»

¹⁹ Jesusec arrapostu emanic erran ceien: «Ourthouc eçacie Templu hau, eta, hi-rour egunen barnian, eçarrico deiciet tchutic».

²⁰ Judiuec erran ceien: «Cer? Egon dira berrogei eta sei ourthe Templu hounen eguiten, eta çuc hirour egunez arra altchatuco duçu?»

²¹ Bena Jesus mintço cen bere khorpitceco templiaz.

²² Hartacoz hiletaric phiztu cenian, bere dicipuliac orhitu ciren hori erran ciala, eta sinhetxi cien izkiribietan, eta Jesusec erran cian hitzean.

²³ Eta noula Jerusalemen beitsen Bazcoco besta egunian, hanitxec sinhetxi cian haren icenian, ikhoustez haren miracuilliac.

²⁴ Bena Jesus etcen fidatcen haier, ceren oro eçagutcen beitçutian,

²⁵ eta ezpeitcian beharric ihourc ere eçaguteraz liçon guiçon bat, ceren berac eçagutcen beitu cer den guiçonian.

2,16 16 Eta urço] A B *Eta urço*. 2,18 miracuilluz] A B *miracuillu*. Bietan *miracuillu* absolutiboan emana da, eta huts horren giblean TB dateke; cf. TB *Cer miraculu erakhasten darocuçu* : HeH *Cer ikhugarriz eracutsico darocuçu* : Sacy *Par quel miracle nous montrez-vous...* : Ost *Par quel signe nous montres-tu que...* 2,19 eçarrico deiciet] A *ecarrico deitci*. 2,22 hitzean] A B *hitzean*; cf. Sacy *à la parole* : Ost *à cette parole* : TB *hitzean*.

¹⁴ *ciagouela*: 'zeudela'; cf. *iarriric ceudela* Lç; *yarriric çaudenac* TB & *iarriric cegocela* HeH. Adizkieren -i- beharbada forma alokutiboekiko erakarpenak eragin du. Zuberoako testuetan antzeko bi adizki atzeman dugu, bi-biak alokutibo: [*Antigona princessa*] Polonicaren *thomban ciagoçun tristeric, garda bat jouan cioçu hartcera armaturic* Edipa 825 & *Berbo eternal, çoure semiaren gloriari ciagoçun haitatu çian amaren bekhatu originaleti beguiratcia* HOrdre 75 (*Heren-Ordreco esculibria igante-bestetaco officio berrieki. Jaun Aphezcupiaren baimentiarekin*. Oloroe: B. Lapeyrette, 1860 [Vinson 1891: § 314]).

¹⁵ Ez dakigu zergatik Ürrütik singularrean eman duen *soka mehar batez*; cf. *açotebat kordatoz* Lç, *soca thipi batçuez azote bat* TB, *açotesca bat sokha mehar batçuz* HeH, *un fouet avec des cordes* Sacy & *un fouet de petites cordes* Ost.

¹⁶ *ezteçaciela eguin*: TBren antzora (*ez çaçuela eguin*), Ürrütik ez du Leizarragaren eta Haranederren *eztaguiçuela* sintetikoa atxiki.

¹⁷ *çoure etchiaren alderaco garrac erratcen nai* ← *çure etchearen alderaco kharrac erretcen nau* HeH. Gainerakoan, *hire etcheazko zeloac ni ian niauc* Lç & *çure etchearen kharrac yan nau* TB.

¹⁸ EvSren bi edizioetan *miracuillu* absolutiboan emana da —hemen instrumentalarekin zuzendu dugu—, eta huts horren giblean TBko *miraculu* datza; cf. *Par quel miracle nous montrez-vous* Sacy; *Par quel signe nous montres-tu* Ost; *Cer miraculu erakhasten darocuçu* TB & *Cer ikhugarriz eracutsico darocuçu* HeH.

¹⁹ *Ourthouc*: 'aurtiki' aditzoinaren forma indartua, *ourthouki*-ren orde. Lehen aldikoz XIX. mendearen hastapenean lekukotzen da: *Lôt, ourthouc berset hounen erraitiareki* (SteEli 519-di). Gainerakoan, -ki multzoko aditzen aditzoinaren formei dagokienez, Ürrütik ez du -k itxurako aditzoin berriekiko joera nabarmena; ikus *jarraiki neçaçu* 1,43 eta bertako oharra.

III. CAPITULIA

¹ Bacen pharisien bat, Nicodema deitzen cena, judiuen aيتندarietarik bat,

² çouin jin beitzen gaiaz Jesusengana, eta erran ceion: «Nausia, badakigu erakasle bat çirela Jincouaganic jinic; ceren ihourc ere eztu eguiten ahal çuc eguiten dutuçun miracuilliac, ezpada Jincoua hareki».

³ Jesusec arrapostu eman ceion, eta erran ceion: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: ihourc ere eztu ikhouston ahal Jincouaren erresouma, ezpada berriz sortcen».

⁴ Nicodemac erraiten deio: «Noula guiçon bat berriz sortcen ahal da çahartu denian? Sartcen ahal deia bere amaren sabelian, eta berriz arrasortcen?»

⁵ Jesusec arrapostu emaiten deio: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: guiçon bat ezpada arrasortcen hourez eta Espiritu Saintiaz, ezta sartcen ahal Juincouaren erresouman.

⁶ Araguitic sorthu dena aragui da, Espiritutic sorthu dena espiritu da.

⁷ Etcitalia estona erraiten dudalacoz behar duçuela berriz sorthu.

⁸ Aiciac bouhatcen du nahi dian lekialat, eta entçuten duçie haren herotxa, bena eztakicie noutic jiten den, ez nourat jouaiten den: hala-hala da Espiritu Saintiaz sorthuric den guiçona».

⁹ Nicodemac erraiten deio: «Noula hori eguiten ahal da?»

¹⁰ Jesusec erran cion: «Cer? Çu Israelen naussietarik bat çira, eta horic eztakitçu?

¹¹ Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut dakigunaz mintço guirela, eta ikhousi duguna errakousten dugula; bena eztuçie errecebitcen goure jakitatia.

¹² Ber guisan, lureco gaicez mintço niçaitçunian ezpanaiçu sinhesten, noula sinhesten ahal naiçu celuco gaicez mintço niçanian?

¹³ Ceren ihour ere ezta igaran celialat, celutic eraitxi dena baicic, erran nahi da Guiçonaren semia, celian dena.

¹⁴ Eta noula Moïsac altchatu beitchian metalezco suguia desertian, ber guisan guiçonaren semiac behar du ičan altchaturic goiti,

⁵ *hourez eta Espiritu Saintiaz*: Leizarragak, TBk eta Ürrütik instrumentalean ematen dute; Harander-Harrietek, aldiz, ablatiboan: *uretic eta Ispiritu Saindutic*; cf. fr. *si un homme ne renaît de l'eau et du Saint-Esprit* Sacy & *si un homme ne naît d'eau et d'Esprit* Ost.

⁷ *Etcitalia estona*: 'ez zaitezela estona'; cf. *Etcitaiela estona* 'ez zaitezela estona' 5,28. Ezezko aginduetan inperatiboaren formari *-(e)la* konpletiboaren atzizkia eranstea Iparraldeko mintzoetako garapen historikoa da. Ürrütiren zubereraren halakoak subjuntiboan oinarritu formak dira, aditz laguntzaille iragankorretan orainaldiko *d-* azaleratzen baita: *ezteçaciela eguin* 2,16, *ezteçaciela marmoucika* 6,43. Aldiz, beste egile batzuek egiazko inperatiboaren morfologiarekin lekukotzen dute *-(e)la* konpletiboa: *ez çaçuela eguin* TB Io 2,16, *ez çaçuela murmura* TB Io 6,43.

¹⁴ *metalezco suguia*: Exodoan Jainkoaz duda egiteagatik suge gaiztoez pozoindu juduen sendatzeko-tzat Moïsak altxatu zuen sugeaz ari da, bertsioaren arabera kobrezko ala urre gorritzko (brontzezko) izan. Ürrütik ez du metala zehazten; cf. *cobrezco suguea* TB & *le serpent d'airain* Sacy. Beste bertsio batzuetan besterik gabe *suge* Lç, HeH edo *le serpent* Ost.

¹⁵ amorecatic hartan sinhesten dien guiçonetari bat ere eztadin gal, bena ukhen deçan bethiereco bicitcia.

¹⁶ Ceren Jincouac hain du maithatu mundia, noun eman beitu bere seme bakhotchca, amorecatic hartan sinhesten dian guiçonetari batere eztadin gal, bena ukhen deçan bethiereco bicitcia.

¹⁷ Ceren Jincouac eztu igorri bere semia mundiala mundiaren jumatcera, bena bai mundiaren salbatcera.

¹⁸ Hartan sinhesten diana ezta galduric içanen, bena hartan sinhesten eziana galduric da, ceren ezpeitu sinhetxi Jincouaren seme bakhotcharen icenian.

¹⁹ Eta hau da galtçapen horen arrazoua: arguia jin da mundiala, eta guiçonec mai-tiago ukhen die ulhumpia arguia beno, ceren haien obrac gaisto beitura.

²⁰ Ceren gaizkia eguiten dianac hugu du arguia, eta ezta huillantcen arguiala, lo-txaz bere obrac içan ditian eçaguturic.

²¹ Bena arguiaren arabera eguiten diana jiten da arguiala, haren obrac eçaguturic içan ditian, ceren Jincouaren beithan eguini beitura».

²² Gaiça hoi en ondouan Jesus jin cen Judeaco lurretara bere dicipulieki, eta egon içan cen han aphur bat haieki, eta ari cen batheyatcen.

²³ Johanec ere batheyatcen cian Enonen, Salimen heguian, han hourtce handia beiten; eta hanitx jiten ciren harengana, eta batheyatcen çutian.

²⁴ Ceren ordian orano Johane etcen gatzelian eçarriric.

²⁵ Eta içan cen questione bat Johaneren dicipulu çoumbaiten eta judiouen artian batheyaren gagen.

¹⁵ *amorecatic*: gaskoieraren *pr'amor de* lokuzio preposizionalaren kalko hau XIX. mendearen bu-kaerara arte ongi lekukotua da Zuberoako testuetan. Helburuzko perpausak markatzen ditu, subjun-tiboaren gainerako erabileretarik bereiziz; hortaz, *amorecatic* frantsesezko iturrietako *afin que* moldearen ordaina da: *afin que tout homme qui croit en lui, ne périsse point* Sacy, *Afin que quiconque croit en lui ne périsse point* Ost. Euskaratzeen artean, TB ere horren lekukoa da: *Amoregatic norc ere sinhesten baitu hura baitan ez dadin fundit*. Leizarraga, aldiz, *-tzat* edo *-gatic* morfemez zerbitzatzen da: *hura baitan sinheste duenic batre gal eztadin, baina vizitze eternala duençat*; orobat HeHk: *Eztadintçat gal hura baitan sinheste duenic bat ere, aiticitan içan deçan bicitce bethierecoa*.

¹⁹ *arrazoua*: /ara'zūa/ aldaeran zubereraren bi ezaugarri fonologiko batzen da: i) biarnesetik sartu-tako maileguetan kausitzen diren bokal sudurkari «berriak», eta ii) txistukari ahostunak. Bigarrenaz de-naz bezainbatean, ohart bedi Ürrütiren sistema grafikoan bokalarlean <z> grafema markatua dela; cf. *Lazare* 11,1, *Nazaretecoa* 18,5, *Hozana* 12,13, *plazer* 8,29, *circuncizionia* 7,22, *arrazouric* 15,25, etab. Hortaz, *gaizbidiagatic* 16,1 Ürrütik erabilitako lapurterazko iturrien eraginagatik azal daiteke (*gaizbide-tuac* TB, *gaizbideac gatic* HeH), eta *bazaquian* 6,6 horrekiko salbuespen bakanetakoa da.

¹⁹ *gaisto*: Ürrütik behin baizik ez du horrela ematen, gainerako guztietan *gasto* aldaera erabiltzen baitu (5,14, 7,7, 9,16, 9,24, 9,25, 9,31). Mendebaletik kanpo, *gasto* aldaera Voltoirek, Mendigatxak eta Etxahunek lekukotzen dute (OEH, s.v. GAIZTO).

²⁵ *questione*: 'disputa'; cf. *une dispute* Sacy & Ost; *leya bat* TB; *iharduquitce bat* HeH.

²⁵ *batheyaren gagen*: euskararen tradizio idatzian 'gaia' (*topic*) adierazteko baliabide gramatikal ohi-koa izan da [GEN + *gainean*] postposiziozko egitura; cf. *Bada içan cen leya bat alchatua Joannesen Dis-cipuluez Juduequin garbitasunaren gainean* TB eta *Alchatu cen bada iharduquitce bat Ioannesen dicipulu cembaiten eta luduen artean, bathaioaren gainetic* HeH. Hortaz, markagarria da Bibliaren euskaratze-rik zaharrean instrumentala agertzea: *Alcha cedin bada questionebat Ioannesen dicipuluetaric ludue-quin purificationeaz* Lç. Frantsesezko iturriari begiraturik, Sacyk eta Ostervaldek, bi-biek *une dispute* [...] *touchant le baptême* ematen dute.

²⁶ Eta jinic Johanegana, erran ceien: «Nausia, Jourdaignaren beste aldian çourecki cen houra, çouigni ere jakitate errendatu beituçu, batheyatcen ari da bere alde, eta oro harengana badouatça».

²⁷ Jouhanec erran ceien: «Guiçonac eztu deus ere ukheiten ahal, ezpaçao emanic celutic».

²⁸ Cihauriec jakile cirade noula erran dudan: «Eniz ni Krist, bena haren aitcinian igorriric niz.

²⁹ Espoussa diana, houra da espousa; bena espous berriaren adiskide baicic eztena, haren khantian dago, eta behatcen da haren botçari eta boztariouan da; ikhousen dut orai boztario hori complitiric.

³⁰ Behar du handitu, eta behar dut gutitu.

³¹ Gaignetic jin dena ororen gaigneco da; lurretic jin dena lurreco da, eta lurretic mintço da; celutic jin dena ororen gaigneco da,

³² eta erakousten du ikhousi eta entçun diana; eta hati ihourc ere eztu errecebitcen haren jakitatia.

³³ Haren jakitatia errecebitcen dianac, segurtatcen du Jincoua eguia dela.

³⁴ Ceren Jincouac igorriric denac erraiten dutu Jincouaren hitzac; ceren Jincouac ezpeteio espiritia aphurchki emaiten;

³⁵ ceren aitac maite du semia, eta gaiçac oro eman deitço eskiala.

³⁶ Semiaren beithan sinhesten dianac badu bethiereco bicitcia; bena semiaren beithan sinhesten eztianac eztu ikhousico bethiereco bicitcia, bena Jincouaren colera hartan gagnen egoiten da».

²⁸ *cirade*: izan aditzaren orainaldiko 2. pertsonari dagokionez, Ürrütik hiru forma erabiltzen du: i) *cira*; ii) *cirade*; eta iii) *ciradeie*. Numeroaren arabera, i) *cira* beti singularrekin komunztatua da; ii) *cirade* behin ageri da singularreko balioaz (14,22) vs 27 aldiz pluralekoaz: 3,28, 5,35, 5,40, 7,23, 7,44, 8,21, 8,22, 8,23 (bitan), 8,24 (bitan), 8,31 (bitan), 9,27, 10,34, 13,10, 13,11, 13,17, 13,35, 14,19, 15,3, 15,4, 15,7, 15,10, 15,19, 15,27 & 16,32; eta iii) *ciradeie* plural pleonastikoa hirutan ageri da: 4,38, 6,26 & 7,21. Forma modalak direnaz bezainbatean, *ciateke* beti pluralarekin ageri da: 8,36, 15,14, 15,8 —*ciateke*—, 15,27 & 16,20 (bitan), eta morfologia pleonastikoa duen forma bi aldiz: *beitci-ratekie* 5,20 & *ciatekienian* 21,18.

²⁹ *espoussa*: -a berezkoa duenean, 'emazte', eta bestenaz 'senar'; halere, ESPOUS sarreran Gèzek *époux* & *épouse* parekatzen ditu, eta orobat Xahok. Hortaz, *espusa* formak printzipioz 'emazte', 'emazte. DET' zein 'senar-DET' adieraz dezake. Halere, Ürrütik lehenean <ss> grafia erabili du bokalen artean, eta bigarreanean *liaisonen* ondoriozko /z/ igurzkari ahostuna adierazten duen <s> bakuna. Zubereraren lexi-kografian deusek ez du *espusa* femeninoa eta *espus* maskulinoa igurzkari ahostunaz bereiz litezen; horrez gain, Ürrütik berak *espoussa* 'emaztea' 2,9 ere idazten du.

³⁰ Ürrütik aski estilo sobrea errendatzen du bertset hau, TBk bezain trinko; cf. *Harc behar du handitu, eta nic chipitu* Lç; *Handitu behar du, eta gutitu behar dut* TB; *Hura behar da gurendu, ni aldiz gutitu* HeH; fr. *Il faut qu'il croisse, et que je diminue* Sacy & Ost.

³² *hati*: 'haatik' (1888ko edizioan *hari*). OEhk ez du aldaera hau HAATIK sarreran jaso; bestenaz, HATI sarrerakoa, harridurazko perpausetakoa, arras beste zer bait da. Cf. *baina haren testimoniagea nehorc eztu rezebitzen* Lç; *bainan nihorc ez du errecebitcen haren lekhucotassuna* TB; eta bizquitartean nehorc eztu nahi haren lekhucotassun HeH; mais personne ne reçoit son témoignage Ost. Ürrütik eta *hati* segidan erabiltzen du (6,36, 6,70, 7,19, 7,26, 9,30, 10,35, 13,10), salbuespen batekin (12,42).

³⁴ *aphurchki*: "Avec parsimonie" [*sic*] (Harriet *apud* OEh, s.v. APURKKI). Azpimarratu behar da OEh-en sarrera Ürrütiren bertset honekin baizik ez dela ilustratua. Gainerako euskaratzaileek *neurriz*, *neurtu* eta erro bereko lexemak erabili dituzte; Ürrütik erabili zituen frantsesezko bi bertsioetan *par mesure* datza.

3,1 III capitulia] A *II capitulia*. 3,5 Eguiazki, eguiazki] B *Eguiaski, eguiaski*. 3,17 salbatcera] A *sablatcera*. 3,19 hau] A B *han*; cf. Ost *voici* : Lç *haur* : HeH *hau gatic*. 3,24 eçarriric] A *eçariric*. 3,29 behatcen] A *beatcen*. || boztariouan] B *bostariouan*. 3,32 hati] A *hari*; cf. Ost *mais personne ne reçoit son témoignage* : Lç *baina* : TB *bainan*.

IV. CAPITULIA

¹ Jesusec jakin cianian pharisienec entçun cirela ari cela batheyatcen, eta eguiten ciala Johanec beno dicipulu haboro

² (nahibada Jesusec berac etcian batheyatcen, bena bai haren dicipuliec),

³ utci cian Judea, eta jouan cen berriz Galilealat.

⁴ Eta noula behar beitscian igaran Samarian gaintic,

⁵ jin cen Samariaco hiri Sichar deithu batetara, çouin beita Jacobec bere seme Josephi eman ceion lurraren ondouan.

⁶ Han bacen phutçu bat, deitzen beitsien Jacoben uthurria, eta Jesus bidiaz einheric beitsen, jarri cen phutciaren heguian. Egürdi ungurunia cen.

⁷ Jin cen hara Samariaco emazte bat, hourkaro. Jesusec erran cion: «Indaçu edatera».

⁸ Ceren bere dicipuliac jouanic ciren hiriala janhari eroatera.

⁹ Bena emazte Samariaco harec erran cion: «Noula çuc judio içan eta, galthatcen deitadatçu edatera, ni emazte Samariaco bat içan eta? Ceren judiouec ezte comerciaric samaritaneki».

¹⁰ Jesusec erran cion: «Eçagutcen bacinu Jincouaren dohaigna, eta nour den çouri errailia «Indaçu edatera», cihauc ere galthatuco ceneion, eta emanen ceičun hour laster batetario».

¹¹ Emazte harec erran ceion: «Jauna, eztuçu deus ere hour hartceco, eta phutcia barna duçu; nountic duçu aren hour laster houn hoi?

² *nahibada*: balio kontzesibozko lokailua zubereran (erronk. *nahibeda*), «documentado desde mediados del s. xvii en autores suletinos y mixanos, y en Harizmendi, Elissamburu y Mendigacha» (OEH, s.v.).

⁵ Ürrütik euskararen historian —eta bereziki Iparraldeko mintzoetan— ohikoa izan den izenaren ondoko erlatibozko egitura ematen du. Erkatu diren euskaratzeen artean, bertset honetan soilik TBk ez du erlatibo postnominala erabiltzen: *Samariaco hiri Sichar deitzen den batetara* Lç; *Samaritaco hiri batetarat, deithua Sichar* TB; *Samariaco hiri, Sichar çaritçon batetara* HeH; *Samariaco hiri Sichar deithu batetara* EvS. Frantsesezko iturrietan ez da erlatiborik, aposizioa baizik: *en une ville de Samarie, nommée Sichar Sacy & à une ville de Samarie, nommée Sichar* Ost.

⁷ *hourkaro*: «En busca de agua, a por agua» (OEH, s.v. URKARO; Ürrütiren pasarte hau baizik ez du adibidetzat bildu); cf. *ur idoquitera* Lç, *urca* TB —hutsa ote?—, *urqueta* HeH. Akitaniako mintzoen tradizioan azken forma horrek (*h*)*urkaro* baino anitzez ere erabilpen hedatuagoa izan du.

¹⁰ *çouri errailia*: euskalki gehienetan eratorpen hutsezko morfema den *-le* atzizkia ekialdean perpaus osoari erants daktioke, hemen [çouri *indaçu edatera* erran]-*le*; ikus Fernández *et al.* (2010).

¹⁰ *hour laster*: bi adiera izan dezake: i) «corriente de agua, río» eta ii) «Agua que corre, agua corriente» (OEH, s.v. UR); bada, bigarren adieran OEHk Ürrütiren pasarte hau jasotzen du. Gainerako euskaratzeetan *ur vicitic* Lç, *ur bicitic* TB, *ur laster batetario* HeH; cf. fr. *de l'eau vive* Sacy & *une eau vive* Ost.

¹¹ *aren*: dardarkarien lenizioaren ondoriozko forma; jakina, 'arren'; cf. *beraz* Lç, TB & HeH eta frantses *donc* Sacy & Ost. Ürrütik sistematikoki <aren> idazten du, eta 1888ko argitaratzaileek ez dute beti horrela konprenitu, *aren* 7,11 → *haren* kanbiatuz.

¹² Jacob goure aita beno handiago çira, çouignec eman beteiku phutcia, eta berac edan beitu, eta bere haurrec ere bai, eta cabalec?»

¹³ Jesusec erran cion: «Nourc ere edanen beitu hour hountaric egarrituren da berriz; bena nic emanen dudan houretic edanen dianac eztu haboro egarriric ukhenen;

¹⁴ ceren nic emanen dudan hora içanen da haren beithan uthurri bethi iraingnen dian bat, heltu beita bethiereco bicitcialartino».

¹⁵ Emaztiac erran cion: «Jauna, eman içadaçut hour hortaric, ezteçadan ukhen guchiago egarriric, eta eznadin jin hounat idokitcera».

¹⁶ Jesusec erran cion: «Çouaça, deit eçaçu çoure senharra, eta tciauri houna».

¹⁷ Arrapostu eman cion emaztiac eta erran cion: «Eztut senharrik». Jesusec erran cion: «Ountxa erran duzu “eztut senharrik”,

¹⁸ ceren izan duçu çazpi senhar eta orai duçuna ezta çure senharra; eguiazki mintço cinen».

¹⁹ Erran cion emaztiac: «Jauna, iduri du profeta bat cirela.

²⁰ Goure aitec adoratu çuten mendi huntan, eta ciec erran ducie Jerusaleme dela adoratceco lekhia».

²¹ Jesusec erran cion: «Emaztia, sinhetx neçaçu: orena jin da, noun ezpeituçie adoratuco Aita, ez mendi hountan, ez Jerusalemen.

²² Adoratcen duçie eçagutcen eztuciena; guc adoratcen dugu eçagutcen duguna, ceren salbamentia jiten da judiouetaric.

²³ Bena orena heltu da, eta orai da, çouintan eguiazco adoraçalec adoraturen beitie Aita espiritut eta eguiaz, ceren halaco adoraçale galthatcen du Aitac.

²⁴ Jincoua espiritu da, eta adoratcen dienec behar dire adoru espiritut eta eguiaz».

²⁵ Emaztiac erran cion: «Badakit Messia (erran nahi beita Krista) jin behar dila; nouiz ere jin beitateke, gaiçac oro erakouxico deizkula».

²⁶ Jesusec erran cion: «Ni niz, çouri mintço dena bera».

¹³ Bertset honetako azken zatia egiazki 14. bertsetari dagokio. Horrek Ürrütiren eta Haraneder-Harrieten bertsioak bateratzen ditu, erkatu diren euskarazko zein frantsesezko gainerako bertsioen artean inon ez baita testuaren banaketa hori atzeman.

¹³ *egarrituren da ... eztu haboro egarriric ukhenen*: estiloaren bariazio ariketa batean, Ürrütik bi modutara errendatzen du frantsesaren *avoir soif*. Gainerako euskaratzaileek molde bakarra darabilte: Leizaragak eta Haranederrek *egarritu* errepikatzen dute, eta TBren egileak *egarri içan* ‘ukan’.

¹⁴ *iraingnen*: honetaz landara, Ürrütik beste batean baizik ez du <ngn> grafia eman: *Jourdaingnaren* 10,40.

¹⁴ *bicitcialartino*: hitz banaketak *artino* terminatibozko postposizio askea *-ala* adlatiboaren morfemari eransteko bidean dela seinatzen du; cf. *bethierecoualartino* 4,36 & *mementoualartino* 13,1, baina *gagniala artino* 2,7. Bestenaz, Zuberoako testu zaharretan terminatiboaren adierazpide ohikoena izan zen *-ala drano* postposizio egitura XIX. mendean itzali zen (Padilla-Moyano 2017: II, § 2.4.3).

¹⁵ *içadaçut*: ‘iezadazu’. Ohart *-da-* + *-t* datiboaren komunztaduraren pleonasmoa; ikus *deiztadan* 5,36 eta hango oharra.

¹⁷ *duzu*: horrela datza 1873ko eta 1888ko edizioetan. Agerraldi bakarra da, vs <duçu> grafia 41 al-diz; ez ahantz Ürrütiren sistema grafikoan —eta, oro har, Zuberoako testu zaharretan— bokalar-teko <z> grafemak txistukari ahostuna irudikatzen duela; ikus *arrazoua* 3,19 eta bertako oharra.

²⁴ *dire*: bistan dena, *die* ‘dute’ irakurri behar da. Zuberoan bokalar-teko /t/-ren ezabatzearen ondorioz, idazle zuberotarrek hiperzuzenketak egiten hasi ziren; ikus *beitciren* 1,19.

²⁷ Ber demboran bere dicipuliac heltu cien, eta estonatu cien emazte bateki elhez ari celacoz. Arastan ihourc ere etceion erran: «Cer galthatcen duçu?» Edo: «Certaco mintço cira horreki?»

²⁸ Ordian emaztiac utciric han bere pegarra, jouan cen hiriala, eta erran cian jenter:

²⁹ «Tciauste, ikhous eçacie guiçon bat çougneç erran beteitçat eguin dutudan gaiçac oro, hau ezteia othe Krista?»

³⁰ Elkhî cien ordian hiritic eta jin cien harengana.

³¹ Ber demboran, dicipuliec othoitcen cien cerbait har leçan, erraiten cielaric: «Naussia, jan eçaçu».

³² Bena ihardetxi ceien: «Nic badut janhari bat hartceco noun ezpeitucie eçaçutcen».

³³ Dicipuliec erraiten cien beren artian: «Nourbaitec ekharri othe deioua jatera?»

³⁴ Jesusec erran ceien: «Ene janharia da ene Aitaren boronthatiaren eguitia eta haren obren complitcia.

³⁵ Eztucieia erraiten badela orano lau hilabethe eta guero errecolta jinen dela? Bena nic erraiten deiciet: Goiti itçatcie cien beguiac, soguicie bazterrer noula deja chouri dien, eta errecolta çohi.

³⁶ Eta errecolta biltçaliac badu bere saria, eta goititcen dutu bere errecoltac bicitce bethierecoualartino, ereiliac ere ukhen deçan boztarioua, biltçaliac beçala.

³⁷ Ceren ordenarizki erraiten diena eguia da: batec ereiten diela eta bestec biltcen.

³⁸ Igorri çutiet cieç biltcera ereign eztucien lurriala; bestec lana eguin die eta sarthu ciradeie haien lanian».

³⁹ Eta hiri hartaco hanitx samaritanec sinhetxi cien hartan, ceren emazte harec erran ceielacoz: «Erran deitçat eguin dutudanac oro».

⁴⁰ Samaritanouac jinic harengana, othoitu cien haieki egoiteco; eta egon cen han bi egunez.

⁴¹ Eta hanitx haboroc sinhetxi cien bera entçun ondouan.

⁴² Eta erran cien emaztiari: «Eztugu haboro sinhesten çoure erranagatic, bena guihauç entçun dugulacoz, eta badakigu hau eguiatzki Krista dela, mundiaren salbaçalia».

²⁷ *Arastan*: OEHren arabera (s.v. ARRASTA 2), «por lo demás» (Azkue), «au reste» (Harriet); bestenaz, OEHk bereiz jasotzen du *arastan puru* «du reste, cependant» (Lhande). Aldiz, hemen Ürrütik frantse-saren *néanmoins* itzultzeko erabili du *arastan* soila; cf. *badaric-ere* Lç *bizquitartean* TB; *halaric ere* HeH *néanmoins* Sacy & *néanmoins* Ost. Gainerakoan, Ürrütik *arrasta* 6,12 'reste' erabiltzen du, <rr> bikoitzaz.

³⁵ *deja*: 'jada, jadanik'. Edizioile honi eskapatzen zaizkion arrazoiengatik OEHk *DEIA* sarrera dakar, eta ez *DEJA* —bai, ordeia, JA, JADA & JADANIK—, eta orobat *DEIADANIK* eta *DEIARADANIK* sarreteretan. Ekialdeko tradizioan lekukotzen da. Ana Ürrütik behin *dejadanik* 13,2 erabili du, eta gainerako guztietan *deja*: 4,35, 5,24, 5,25, 6,17, 7,14, 9,22, 9,27, 11,39, 13,10, 15,3, 16,11, 16,32 & 1933.

³⁵ *errecolta*: erkatu diren gainerako euskaratzaileek *uzta* ematen dute, eta frantses iturriek *la moisson*.

³⁷ *ordenarizki*: aldaera hau ez da OEHren ORDENARIOZKI sarrean jasoa. 1812. urtekoa den «Inpe-rioren katiximaren» zubererazko bertsoan ere ageri da: *Gincouaren offensatuz dolumen bat phitzturic ordenarizqui bekhatiaren itchoustarçunaz edo ifernuco phenen loxac* [65. or.] (*Doctrina kharistia haurren ins-truccionetaco*. Baiona: Cluzeau [Vinson 1891: § 171c]).

³⁷ *batec ... bestec*: Ürrütiren zubereran *batec* mugagabearen zein pluralaren ergatiboaren forma da; cf. *Batec erraiten cien*: «Guiçon houn bat da»; eta *bestec erraiten cien*: «Ez, bena jentiac inganatcen dutu» 7,12.

⁴³ Bi egunen burian, elkhi cen hantic, eta jouan cen Galilealat,

⁴⁴ ceren Jesusec berac erran cian profeta bat eztela bere herrian ouhouraturic.

⁴⁵ Jin cenian aren Galileala, galilearrec errecebitu cien boztario handi bateki, ikhousiric Jerusalemen besta egunian eguin çutian gaiçac oro; ceren hourac ere bestan beitsiren.

⁴⁶ Jesus jouan cen biguerren aldico Cana Galileacouala, noun houra ardou khan-biatu beitscian. Eta bacen Capernaumen jaun bat, çougneç semia eri beitscian.

⁴⁷ Jaun harec entçunic Jesus heltu cela Judeatic Galileala, jouan ceion, eta othoitucian jin cedin haren semiaren sendotcera, bestela hiltcen cela.

⁴⁸ Jesusec erran ceion: «Ezpaduçie ikhouston miracuilluric edo espantagariric, ez-tuçie sinhesten».

⁴⁹ Jaunac erran cion: «Naussia, tciauri ene semia hil beno lehen».

⁵⁰ Jesusec erran cion: «Çouaça, çoure semia bici da». Jaun harec sinhetxi cian Jesusec erran ceion elhia, eta jouan cen.

⁵¹ Jouaiten celaric, bere cerbutcharietaric çoumbait jin ceitçon aiticiniala erraitera: «Çoure semia bici da».

⁵² Galthatu ceien cer orenetan hobeki ikhousi cien, erran ceien: «Atço, çazpi ore-nen ungurunian sukharrac utci çipun».

⁵³ Aita harec eçaguturic oren hartan berian Jesusec erran ceiola «Çoure semia bici da», sinhetxi cian berac eta bere etcheco oroc.

⁵⁴ Jesusec hoi biguerren miracuillia cian, Judeatic Galileala arrajinez gueroz.

4,10 errailia] B *errailia*. || ceiçun] A *çeiçun*. 4,12 cabaleç] B *kabaleç*. 4,13 edanen] *eda-en* le-
rroartean. 4,14 iraignen] A B *iraingnen* testu osoan <ngn> digrafoa bitan baizik; cf. *Jourdaingna-*
ren 10,40. 4,17 eztut] A *estut*. 4,18 çazpi] A *çaspi*. 4,19 emaztiac] A *emastiac*. 4,20 ducie] A *du-*
zie. 4,25 beita] A B *beitita*. 4,35 bazterrer] A *bezterrerr*.

V. CAPITULIA

¹ Gaiça hoi en ondouan, Judean bacen besta bat, eta Jesus igaran cen Jerusalemera.

² Jerusalemen bada, ardien merkhatian, maignhatceco lekhu bat hebruez deithia Bethesda, noun beitscen bost portale,

³ noun ere beitscen etçanic eri hanitx, uxu, tchainku, eta jente menbriac idorturic çutienac; oroc egurukitcen cien houraren iguidura.

⁴ Ceren ainguru bat eraixten cen demborati demborala hour hartara eta nahasten cian houra, eta thurbusten. Eta hour hartan sartcen cen lehen eria, houra thurbustu ondouan, cernahi eitarçun ukhenic ere, sendoturic cen.

⁴⁷ *jin cedin*: *jin ledin* igurika genezake; ikus *sinhetx lecen* 1,7 eta hango oharra.

¹ *Judean bacen besta bat*: soilik Ürrütik ematen du *Judean*; cf. *Iuduën bestabat cen* Lç; *bacen juduen festa bat* TB; *iai-eguna çuten Iudutarrec* HeH; *la fête des Juifs* Sacy & *les Juifs avaient une fête* Ost.

² *maignhatceco lekhu*: cf. *ikhuzgarribat* Lç; *mainhu toqui* TB; *ikhuz toquia* HeH; *piscine des brevis* Sacy.

³ *egurukitcen*: ‘igurikitzen’. Aitzineuskararen *e- aurrizkiaren itxuraz denaz bezainbatean, Zuberoako euskara bereziki gordetzaile izan da (Padilla-Moyano 2017: IV, § 1). Ürrütik, halere, asimilazioa iragan duten formak ere baditu, hala nola *ikhüratü* <ukhuratu> 1,35 <*ekhüratü*.

⁴ *thurbusten*: «troubler» (Gèze, s.v. THURBUST); zubereraren tradizioko hitza.

⁵ Han bacen guiçon bat noun eri beitsen hogei eta hamaçortci ourthe hartan.

⁶ Jesusec ikhoustez etçanic eta eçagutuz aspaldian eri cela, galthatu ceion: «Sendotu nahi cira?»

⁷ Eriac ihardetxi ceion: «Jauna, ezti ihour ere, hora thurbustu ondouan houriala ourthoukitcen naianic, eta ni eraisten niçan demboran, beste nourbait eraisten çait ni beno lehen».

⁸ Jesusec erran ceion: «Jaiki cite, har eçaçu çoure ohia, eta ebil cite».

⁹ Ber mementouan guiçon hora sendotu cen, eta bere ohia harturic ebiltan cen. Eta egun hora errepausuco eguna cen.

¹⁰ Hartacoz judiouec erran cien sendotu cen guiçon hari: «Errepausuco eguna duçu egun, etçaiçu permis çoure ohiaren eramaitia».

¹¹ Arrapostu eman ceien: «Sendotu naianac erran deit: “Cargueçaçu çoure ohia eta ebil cite”».

¹² Galthatu ceien: «Nour da guiçon hora, noun erran beteçu: “Harçaçu çoure ohia eta ebil çite”?»

¹³ Bena guiçon sendoturic iça cen harec berac ere etçakian nour cen, ceren Jesus elkhi cen bilkura hartaric.

¹⁴ Guerochiago, Jesusec ikhousi cian templian, eta erran cion: «Horra sendoturic iça cira; ez haboro bekhaturic eguin, cerbait gastouago hel eztakiçun».

¹⁵ Guiçon hora jouan cen, eta erran cian judiouer Jesus cela haren sendorazlia.

¹⁶ Eta hortacoz judiouec tcherkhatcen cien Jesusen hileraztia, gaiça horic eguiten çutialacoz errepausuco egunian.

¹⁷ Bena Jesusec erran ceien: «Ene aita bethidanic ari da lanian, eta bai ni ere».

¹⁸ Horegatic judiouec hobeki tcherkhatcen cien hileraztia, certaco ez solamente etçialacoz errepausuco eguna beguiratcen, bena erraiten çialacoz Jincoua haren aita cela, eta Jincouaren bardin cela erraiten cialacoz.

¹⁹ Bena Jesusec erraiten deie: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet, Semiac eztiala deus ere eguiten ahal, ezpadu ikhouston Aitari eguiten; ceren Aitac eguiten dutianac oro, Semiac ere eguiten dutu harec beçala».

²⁰ Ceren Aitac maite du Semia, eta eguiten dutianac oro erakhouston deitço, eta erakhoutxico deio orano horic beno handiagoric ere, noun admiracionez betheric beitsiratekie.

⁵ *hogeï eta hamaçortci ourthe hartan*: ohart inesibo singularraren komunztaduraz, TBn eta HeHn ere kausitzen dena; Leizarragak *hoguey eta hemeçortzi urthez*.

¹⁴ *gastouago*: Ürrütik aldaera hau erabiltzen du; ikus *gaisto* 3,19.

¹⁵ *sendorazlia*: 1888ko edizioan *sendarazlia*. OEHk *sendorazi* nahiz *sendarazi* jasotzen ditu (s.v. SENDARAZI & SENDARAZI, hurrenez hurren), aditz desberdinetatik eratorriak direlako; *sendorazi* aldaera bakarrik Zuberoan lekukotzen da. Bestalde, aditz arazlearen estrategia Ürrütirena da, Ebanjelioaren gainerako euskaratzeetan bestelako formulak irakurtzen baititugu; cf. *Iesus cela hura sendatu ukan çuena* Lç; *Jesus cela sendatu çuena* TB; *Jesus cela haren ontsatçaillea* HeH; frantsesez *C'était Jésus qui l'avait guéri* Sacy, Ost.

¹⁸ *certaco*: hemen kausa edo zergatia —zentzu hertsian— adierazten da; cf. frantses iturrietako *parce-que* (Sacy, Ost) eta euskaratzaileen *ceren* (Lç, TB, HeH). Morfologikoki bi aukera dakusagu: i) *zineç-taco* funtziozko kasu marka izatea; edo ii) *certaraco* > *certaco* higadura fonologikoa.

²⁰ *beitsiratekie*: 'baitzaratekete'. Zuberoan *-ke* morfemari *-e* pluralgilea eranstearen emaitza klasi-koa *-keie* da. Hortaz, *-kie* segidak nolabaiteko higadura erakusten du, jada xvii. mendean lekukotua: *datekiela* Etchart 8,1r; O Po 53. Ana Ürrütik ez du behin ere *-keie* ematen: *beitsiratekie* 5,20, *datekienian* 7,24, 7,31, 13,19, 15,16, 15,26, 16,4, 16,8 & 16,13 eta *niçatekienian* 12,32 & 14,3; gainerakoan, *lu-ken* 'luketen' 21,25 zuzenketa kontziente baten ondorioz editatu dela *luken* 'lukeen' ordez.

²¹ Ceren noula Aitac hillac phizten beitu eta bicia emaiten, ber guisan Semi-
acia emaiten du.

²² Ceren Aitac eztu jumatzen ihour ere, bena jumentia oro eman du Semiari,

²³ amorecatic oroc ouhoua decen Semia, Aita ouhouratcen dien beçala. Semia
ouhouratcen eztianac eztu ouhouratcen Aita ere, çougneç igorri beitu.

²⁴ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nourc ere ene elhia entçuten beitu, eta ni
igorri naianian sinhesten badu, harec badu bicitce bethierecoua, eta ezta condemna-
cioniala erorico; bena deja igaranic da hiltceti biciala.

²⁵ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Orena jiten da, eta deja jinic da, noun hilec
entçunen beitie Jincouaren Semiaren botça; eta nourc ere entçuten beitu, hora bi-
cico da.

²⁶ Ceren noula Aitac bicia berartan beitu, ber guisan eman du Semiari biciaren
ukeiteco bere beithan.

²⁷ Eman deio jumatceco photeria, ceren guizonaren Semia beita.

²⁸ Etcitaiela estona hortçaz, ceren orena jinen da, noun hobietan direnec oroc
entçunen beitie Jincouaren Semiaren botça,

²⁹ eta nourc ere ountxa eguin beitu, elkhico da hobitic arraphizturic bethi
bicitceco; bena nourc ere gaizki eguin beitu, hora elkhico da condemnacionia-
ren.

³⁰ Eztut deus ere eguiten ahal nihurtçaz, jumatcen dut entçuten dudan beçala, eta
ene jumentia justo da, ceren ezpeitut tcherkhatcen ene boronthatia, bena bai Aita-
ren boronthatia, çougneç igorri benai.

³¹ Bardin nihauc ene buriari jakitate errenda baneça, ene jakitatie eličate eguiaz-
coua.

³² Bena beste bat bada ene jakitatie eguia dela errakousten beitu, eta badakit jaki-
tate errendatcen deitadana eguiazcoua dela.

³³ Igorri duçie Johanegana, eta errendatu du jakitatie eguiari.

³⁴ Eztut tcherkatcen guizonen aprobacionia; bena erraiten dutut gaiça horic, amo-
recati salbaturic ičan çitaien.

³⁵ Johane cen arguiçagui arguitxu bat, eta cieç nahi ičan cirade iratcheki.

²⁶ *berartan ... bere beithan*: Ürrütik bariazio estilistikoa darabilke, gainerako euskaratzaileek molde
bata ala bestea errepikatzen dutelarik: *bere baitan* Lç, HeH, *berartan* TB; egun euskara batura itzulia
den Elizen Arteko Bibliak ere *bere baitan* errepikatzen du.

²⁹ *condemnacioniaren*: hemen genitiboak balio destinatiboa kodifikatzen du; ez balio benefaktiboa
(-rentzat, -rentako), baizik eta egiazko destinatiboa (-rako) denboran proiektaturik; cf. *ressusciteront pour
la condamnation* Ost; [ilkhiren dirade] *kondemnazioneko* [DEST] *resurrectionera* Lç; *beriz condemnacio-
nearen içaiteco* TB; *phizturic galıçapenecotçat* [PURP] HeH.

³¹ *Bardin*: 'baldin'. 1873ko testuan Ürrütik lau aldiz idatzi du *bardin* (5,31, 15,20 —bitan— &
21,23) vs *baldin* bakarra (7,23). *Bardin* aldaera existitzen da, baina Mendebaleko tradizioan lekukotua;
OEHLk (s.v. BALDIN) bizkaieraren etiketapean sailkatzen du. 1888ko edizioan *baldin* zuzendu nahi izan
dute (15,20, 21,23); halere, *bardin* bat itzuri zen, hain zuzen bertset honetakoa.

³¹ *errenda baneça*: subjuntibozko baldintza Haraneder-Harrieten bertsioan ere datza: *Baldin nerorrec
neure buruari lekhucotasun ekhar banioça*; aldiz, Leizarragak eta TBk *badut* dakarte.

³⁵ Ürrütik ez du gainerako bertsioetako *pour un peu de temps* (Sacy, Ost), *appur-batetacotz* (Lç),
dembora pochi batentçat (TB) edo *aphur bat* (HeH) bezalakorik ematen.

³⁶ Bena nic badut jakitate bat Johanerena beno handiagoua; ceren ene Aitac eguiteco eman deiztadan obrac, obra hec berec erakousten die nitçaz, eta ene Aitac igorri naiala.

³⁷ Ene Aita igorri naianac erakouxi du berac ene jakitatia. Eztuçie secula entçun haren botça, ez ikhousi haren beguithartia.

³⁸ Eta haren elhia ezta egoiten cien beithan, ceren ezpeitucie sinhesten ni igorri naianian.

³⁹ Iracour itçatcie souagnouski izkiribiac, ceren hetaric sinhesten ducie bethiereco bicitcia baduciela, eta hec erakasten die ni nour niçan.

⁴⁰ Bena etcirade nahi jin eneganat bethiereco bicitciaren ukheiteco.

⁴¹ Eztut ene loria guiçonetatic tcherkhatcen,

⁴² bena eçagutcen dut ountxa eztuciela Jincouaren amorioua cien beithan.

⁴³ Jin niz ene aitaran icenian, eta enaicie errecebitcen; beste bat jiten bada bere icenian, hora errecebitcen ducie.

⁴⁴ Noula sinhesten ahal ducie, batatc bestiaren loria tcherkhatcen ducienaz gueroz, eta eztucienaz gueroz tcherkhatcen Jincouaganic jiten den loria bera?

⁴⁵ Ezteçaciela ouste ukhen accusatu behar çutiedala ene Aitaran aitchinian; Moïsa, çouintan khountatcen beitucie, harec accusatuco çutie.

⁴⁶ Ceren Moïsa sinhetx baceneçacie, ni ere sinhetx nindiocie, harec nitçaz izkiribatu dialacoz.

⁴⁷ Bena ezpaducie sinhesten haren izkiribietan, noula sinhesten ahal duçie nic erraiten dutudanetan?»

5,2 Bethesda] A B *Beth-esda*. 5,9 hora] B *hourra*. 5,15 sendorazlia] B *sendarazlia*. 5,24 sinhesten] B *cinhesten*. 5,34 citaien] A B *ciçaiien*; cf. Sacy *Ost afin que vous soyez sauvés* : Lç *salba çaitetztençât* : TB *içan çaitetztençât salbatuac* : HeH *salba çaitetztençât çuec*. 5,39 erakasten] A *errakas-ten*. 5,44 eztucienaz] A B *eztucianaz*.

VI. CAPITULIA

¹ Gaiça hoi en ondouan Jesus jouan cen Galileaco itchasouaren beste gaintiala, çouin beita Tiberiaco itchasoua.

² Eta populu tropa handi batec jarraikiten cian, ikhousiric erien gagen eguiten çutian miracuilliac.

³⁶ *deiztadan*: ‘dizkidan’. Zubererak singularreko 1. pertsonaren datiboaren komunztaduraren pleonasmoa garatu du; fenomeno erronkarieraz ere ezaguna da, singularrean nahiz pluralean. Berrikuntza goiztiarra izan arren —jada Oihenart eta Belapeirerengan lekukotua—, testuen tradizioan bederen forma pleonastikoek ez zituzten pleonasmorik gabekoak guztiz itzali (Padilla-Moyano 2017: V, § 2). Ürrütik erregularzki ematen ditu horrelako formak, *deiztanac* 6,37 salbuespen bakarra izanik.

³⁸ *naianian*: ‘nauenagan, nauenarengan’. Gogora bedi Ürrütiren zubereraren maiz bizidunek ez dutela animazitatearen arabeko morfologia erakusten.

⁴⁵ *çouintan khountatcen beitucie*: cf. *ceinetan çuec sperança baituçue* Lç; *ceintan condatcen baidutçue* [sic] TB; *ceintan baituçue çuen utantça* HeH; *en qui vous espérez* Sacy, Ost.

⁴⁶ *nindiocie*: *iron aditzaren forma, ‘nintzakezue’ adizkiaren baliokoa; cf. *nindiroqueçue* Lç; *nindioçue* TB; *nindeçaqueçue* HeH.

¹ *Tiberiaco itchasoua*: cf. *Tiberiacora* Lç vs *Tiberiadako ixasoa* TB; *Tiberiadaco aintciraren* HeH; *le lac de Tibériade* Sacy; *la mer de Tibériade* Ost.

² *populu tropa*: molde hau ez da *OEHN* jasoa; cf. *gendetze* Lç, *yende oste* TB, *oste* HeH & *foule de peuple* Sacy, Ost.

³ Ordian Jesus igaran cen mendi batetara eta han jarri cen bere dicipulieki.

⁴ Eta Bazco besta, çouin beitzen judioun besta handi bat, huillan cen.

⁵ Eta Jesusec bere beguiac goraturic, eta ikhoustez populu houra jiten cela haren-gana, erran cian Philiperi: «Nountic erosiren othe dugu ogui, hoier jatera emaiteco?»

⁶ Bena hoi erraiten ceion esprobatceco, ceren bazakian berac cer eguin behar cian.

⁷ Philipeç erran cien: «Bagunu ere ehun liberaren oguia, ezkinioçu eman ahal bakhotchari ahamen bat!»

⁸ Beste dicipulu batec, Andres Simon-Pierraren anaiac, erran cien:

⁹ «Bada heben mothico bat, diana bost garagar ogui eta bi arrain; bena cer da hori haimbeste jenteren?»

¹⁰ Ordian Jesusec erran ceion: «Jarraraz itçaçu». Ceren sorho hartan bacen belhar hanitx. Eta jarraraci çutien, eta bost milla guiçonon ungurunia jarri cen.

¹¹ Ordian Jesusec harturic oguia, eta eskerrac errendatu ondouan, eman ceien dicipulier, eta dicipuliec jarriric ciener, eta ber guisan arrain nahi cien beçaimbeste.

¹² Eta asse cirenian, erran cian bere dicipulier: «Bil itçatçie arrasta soberakin direnac, deus gal eztadin».

¹³ Bildu çutien, eta bost garagar ogui phouzkhas hamabi çare bethe çutien, arrasta baratu cienetatic.

¹⁴ Eta jente hec ikhousiric Jesusec eguin cian miracuillia, erraiten cien: «Hau da eguiazco mundiala jin behar cian Profeta».

¹⁵ Bena Jesusec eçaguturic jin behar ciçaitçola hartcera, haren erregue eguiteco, utçuli cen berbera orano mendialat.

¹⁶ Eta nouiz ere arratxa heltu beitzen, dicipuliac eraitxi cien itchasso bazterriala.

¹⁷ Eta barkha batetara igaranic, huillantcen cien Capernaumeco aldialat, çoin beita itchasouaren beste aldian. Eta deja ulhun beltça cen, eta Jesus etcen orano jin haiengana.

⁶ *esprobatceco*: Zuberoako tradizioan *esprabatü* / *esprabi* «poner a prueba» (OEH, s.v.) dokumentatzen da. Pasarte honetakoa ez bada huts, orduan lekukotu gabeko aldaera litzateke; halere, cf. *esprabateco* 8,36. Gainerako bertsioetan *enseyatzeagatic* Lç, *frogatceco* TB, *haztatcen* HeH, *pour le tenter* Sacy & *pour l'éprouver* Ost.

⁷ *ehun liberaren oguia*: honetan Haraneder-Harrietengandik hurbilago dabil Ürrüti; cf. *ber-ehun dineroren oguiaz* Lç; *birehun diru pecen oguia* TB; *ehun liberaren oguia* HeH; *deux cents deniers de pain* Sacy, Ost.

⁷ *ezkinioçu*: *iron laguntzailearen forma alokutiboa, ez *giniro* 'ez genezake'; cf. *ecin eman guinioçaque* 'genieziaioke' HeH.

⁹ *haimbeste*: bertset honetan Ürrütik *hain beste* idatzi du eta ondoren *beçain beste* 6,11. Hitz bana-keta egungo arauetara ekartzeko irizpidearen betetzeak grafiaren aldaketa dakar, baina ez da inolaz ere bortxatua, Ürrütik berak maizenik loturik idatzi baitu: *haimbeste* 12,37, 14,9, 21,6, 21,11 & *haimbestereki* 13,26.

⁹ *jenteren*: hemen genitibo soilak adiera benefaktiboa kodetzen du, 'jenderentzat / jenderendako', 'pour [tant] de gens'.

¹¹ *beçaimbeste*: ikus *haimbeste* 6,9.

¹² *arrasta*: «Reste» (Lhande); cf. *pusca soberaquin* TB; *Ramassez les morceaux qui sont restés* Sacy, Ost. Ürrütik <r> bakunaz grafiatzen du izen horretatik lexikalizatua den *arrastan* (*phürü*) lokailua; ikus *arastan* 4,27 eta bertako oharra.

¹³ *phouzkhas*: OEHk Ürrütiren etsenplu hau jasotzen du (s.v. PUSKA).

¹⁵ *haren*: osagarri zuzenaren genitiboa, hots, 'Jesusen'.

¹⁵ *berbera*: zubereraz izenordainen forma indartuak 'bakarrik' adieraz erabil daitezke; cf. *itçuli cen oraino bakharric mendirat* TB & *içuri ciçaien berriz mendirat bakhar bakharric* HeH, *lui seul* Sacy.

¹⁸ Ordian, jaiki cen aice azcar bat, eta itchasoua hassi cen goratcen.

¹⁹ Eta lecoua bat beno haboro bide eguin cieneco, Jesus heltcen cen houren gagnen ebiltcen celaric, eta barkhala huillantcen cela ikhousiric icitu cien.

²⁰ Bena erran ceien: «Ni niz, ez içan lotxaturic».

²¹ Hartu cien berhala barkhan, eta ber mementouan barkha heltu cen jouaiten cien lekhiala.

²² Biharamenian, itchassouaren beste gaintian egon cen populiac ikhousiric etcela han beste barkharic dicipuliac sarthu ciren hora baicic, eta Jesus etcela sarthu bere dicipulieki, bena dicipuliac jouan cirela berac;

²³ eta noula jin beittcen gueroztic beste barkha Tiberiati, oguia jan cien lekhiaren khantuti, noun ere Jesusec eskerrac errendatu beittcutian.

²⁴ Populu harec ikhousiric Jesus etcela han, ez dicipuliac ere, sarthu ciren barkha hetan, eta jin ciren Capernaumera Jesusen tcherkhatcez.

²⁵ Edirenic itchasouaren beste aldian, erran ceren: «Jauna, nouiz jin cira houna?»

²⁶ Jesusec erran ceien: «Eguiazki, eguiatzki erraiten deiciet: Tcherkhatcen naicie, ez miracuillu ikhousi ducielacoz, bena bai ogui jan ducielacoz, eta asse ciradielacoz.

²⁷ Ari citeie lanian, ez galtcen den anhouaren ondouan, bena bai bethiereco bi-citcialartio iragnen dian anhouaren ondouan, çouin guiçonaren Semiac emanen be-teicie, ceren Jinco Aitac hartan eçarri du bere marka».

²⁸ Galthatu ceien ordian: «Cer eguinen dugu Jincouaren obren eguiteco?»

²⁹ Jesusec arrapostu eman ceren: «Jincouaren obra da sinhetx deçacien igorri dianaren beithan».

³⁰ Berriz erran ceren: «Cer miracuillu eguiten duçu, aren, ikhous deçagun eta sinhetx deçagun? Cer obra eguiten duçu?

³¹ Goure aitec jan die manna desertian, izkiribaturic ere beita: “Eman deie celuco oguia jatera”».

³² Jesusec erran ceren: «Eguiazki, eguiatzki erraiten deiciet: Moïsac ezteicie eman celuco oguia jatera, bena ene Aitac emaiten deicie celuco eguiatzco oguia.

³³ Ceren Jincouaren oguia da celuti eraitxi dena, eta mundiari bicia emaiten diana».

³⁴ Erran ceren ordian: «Jauna, eman içaguçu bethi ogui hartaric».

³⁵ Jesusec erran ceren: «Ni niz bicizco oguia; eneganat jiten denac eztu ukhenen gosseric; eta nitan sinhesten dianac eztu ukhenen egarriric.

³⁶ Bena erraiten deiciet ikhousi naiciela, eta hati eztucie sinhesten.

³⁷ Ene Aitac emaiten deiztanac oro jinen dira enegana, eta enegana jiten dena ez-tut campouan eçarrico.

¹⁹ *barkhala*: 1888ko edizioan *barkala*. Lhandek *barka* zein *barkha* biltzen ditu.

²² *houa baicic*: 1888ko edizioan *hourac* zuzendu dute, oker. Hona pasartearen zentzua: ‘ez zen beste barkarik [dizipuluak sartu ziren] hura baizik’; cf. *voyant qu’il n’y avait point eu là d’autre barque que celle dans laquelle ses disciples étaient entrés* Ost.

²² *dicipuliac jouan cirela berac*: ‘bakarrik’; ikus *berbera* 6,15.

²⁷ *anhouaren ondouan*: *anhoua* < lat. *annona*. «C’est la pitance du pasteur (S-bas)» O *VocPo apud OEH* (s.v. ANOA). Gainerako bertsioetan *vianda* Lç, *yanharriaren* TB, *ianhariari* HeH & *nourriture* Sacy, Ost.

³⁷ *deiztanac*: ‘dizkidanak’. Zuberoan ohikoa den singularreko 1. pertsonaren datiboaren komunztaduraren pleonasmoa erakusten ez duen adizkia; ikus *deiztadan* 5,36.

³⁸ Ceren eraitxi niz celuti, ez ene boronthatiaren eguitera, bena bai igorri naianaren boronthatiaren eguitera.

³⁹ Eta heben da Aitaren boronthatia çougneç igorri benai, ezteçadan gal bat ere eman deiztadanetaric, bena arraphitz ditçadan azken egunian.

⁴⁰ Eta heben da igorri naianaren boronthatia: Nourc ere soguiten beitu Semiari eta hartan sinhesten, harec ukhen deçan bethiereco bicitcia; hartacoz arraphiztucodut azken egunian».

⁴¹ Eta judiouac mintço ciren haren countre, erran cialacoz: «Celuti eraitxi oguia niz».

⁴² Ceren erraiten cien: «Ezteia hau Jesus, Josephen semia, çouinaren aita eta ama eçagutcen beitutugu? Nouladiounec: «Eraitxi niz celuti?»»

⁴³ Jesusec arrapostu emanic, erran ceren: «Ezteçaciela marmoucika cien artian.

⁴⁴ Ihour ere ezta jiten ahal enegana, Aita igorri naianac ezpadu deitcen, eta nic arraphiztucodut azken egunian.

⁴⁵ Profetec izkiribaturic da: Içanen dira oro Jincouaz eraktxiric. Nourc ere entçun beitu eta behatu Aitari, houra jiten da enegana.

⁴⁶ Ez nourbaitec ikhoussi dialacoz Aita, Jincouaganic jinic denac berac du ikhoussi Aita.

⁴⁷ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, nitan sinhesten dianac badiala bethiereco bicitcia.

⁴⁸ Ni niz bicizco oguia.

⁴⁹ Cien aitec jan die manna desertian, eta hil dira.

⁵⁰ Heben da celuti eraitxi den oguia, amoregati nourbaitec hartaric jaten badu, ez-tadin hil.

⁵¹ Ni niz biciarazten dian oguia, celuti eraitxi niçana; nourbaitec jaten badu ogui hountaric, bicico da bethi ere; eta nic emanen dudan oguia ene aragua da, çouin emanen beitut mundiaren biciarazteco».

⁵² Judiouec aren erraiten cien alkharren artian, ciouelaric: «Nouladiounec emaiten ahal deiku bere aragua jatera?»

⁵³ Jesusec erran ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: ezpaducie jaten guiçonaren Semiaren aragua, eta haren odola ezpaducie edaten, eztucie bicia ukheiten ahal cien beithan.

⁵⁴ Ene aragua jaten dianac eta ene odola edaten, badu bethiereco bicitcia; eta nic arraphitzaracico dut azken egunian.

⁵⁵ Ceren ene aragua eguiazco hazcurri bat da, eta ene odola eguiazco edarri bat.

⁵⁶ Ceren ene aragua jaten diana eta ene odola edaten nitan dago, eta ni hartan.

⁵⁷ Nouladiounec Aita igorri naiana bici beita, eta ni ere bici niz ene Aitaz; eta ber guisan, ni jaten naiana nitçaz bicico da.

⁵⁸ Heben da celuti eraitxi den oguia; ezta cien aitek jan dien manna beçalacoua eta guero hil beitura; bena ogui hau jaten diana bicico da seculacoz».

⁵⁹ Gaiça horic erran çutian Jesusec Synagogan erakasten cialaric Capernaumen.

³⁹ bat ere: edizioigile honek bereiz uzten du; cf. *est que je ne perde aucun de tous ceux qu'il m'a donnés* Sacy; *que je ne perde aucun de ceux qu'il m'a donnés* Ost.

⁴³ marmoucika: «Murmurer» (Harriet *apud* OEH, s.v. MARMAZIKATU, Ürrütiren hauxe adibide bakarria delarik). Cf. *Ezteçaçuela murmura* Lç; *ez çaçuela murmura* TB; *ezteçaçuela ... eras* HeH; *Ne murmurez point entre vous* Sacy, Ost.

⁶⁰ Eta bere dicipulietaric hanitxec hori entçunic, erran cien: «Hitz hori gogor da, nourc entçuten ahal du?»

⁶¹ Bena Jesusec beitçakian bere beithan bere dicipuliac hortçaz mintço cirela, erran ceren: «Hounec escandalisatcen çutie?»

⁶² Cer date aren ikhouston baducie guiçonaren Semia igaraiten lehen cen lekhialat?

⁶³ Espiritiac du bicirazten, araguaia ezta deusetaco cerbutchatcen; nic erraiten deitçiedan elhiac ezipiritu eta bici dira.

⁶⁴ Bena bada hanitx cien artian ezpeitie sinhesten». Ceren Jesusec baçakian haste-tik nourc etcian sinhetxico, eta nourc salduren cian.

⁶⁵ Eta erraiten ceren: «Hortacoz erran deiçiet ihour ere eztela jiten ahal enegangat, ez baçaio emanic ene Aitaz».

⁶⁶ Ordudanic bereti bere dicipulietaric hanitxec utci cien, eta etcien haboro ha-reki ebiltan.

⁶⁷ Eta Jesusec erran cian hamabier: «Eta ciec ere enaiçieia nahi utci?»

⁶⁸ Bena Simon-Pierrac erran cion: «Jauna, nouenganat jouanen guira? Çuc du-çu bethiereco bicitciaren elhiac.

⁶⁹ Sinhetxi dugu, eta eçagutu dugu Krist cirela, Jincouaren semia».

⁷⁰ Jesusec erran ceren: «Etçutieta haitatu ciec hamabiac? Eta hati cietaric bat de-bru bat da».

⁷¹ Erran nahi cian hoi Judas Iscariota Simonen semiaz, ceren houra cen haren saltçalia, hamabietaric bat cena.

6,5 erosiren] A *eras-siren*. || hoier] A B *hoiez* moldiztegian Ürrütiren izkirioaren hitz bukae-rako <r> → <z> bihurtu zuketan; cf. *hauquiei iatera emaitcotçat?* HeH; *pour donner à man-ger à tout ce monde ?* Sacy. Huts mota bertsua obratu zuketan *berez* hitzean (15,22), izki-rioan <berer> baitzatekeen. Ana Ürrütiren kaligrafia haren frantses gutunetan azterkatzen ahal da (Padilla-Moyano 2023). 6,14 hau da] A B *han da*; cf. Lç *haur da* : TB *hau da* : HeH *hau da* : Sacy *celui-ci Sacy* : Ost *c'est là*. 6,19 barkhala] B *barkala*. 6,22 houra] B *hourac*. 6,28 dugu] A *duu*. 6,29 sinhetx] B *sinhets*. 6,32 deiciet] B *deicet*. 6,36 hati] A B *hari*; cf. Ost *et cependant vous ne croyez pas* : TB *eta bizquitartean ez duçue sinhesten*. 6,41 Judiouac] A B *Judiouec*. || haren] A *aren*. 6,45 enegana] A *ene gan* gisa guzian karaktere bat hutsik ger-tatu da. 6,57 naiana] A B *naianac*; cf. Ost *celui qui me mangera vivra par moi* : Lç *ni ianen nauena ere, vicico da hura ere niçaz* : TB *guisa berean yaten nauena, bicico da ere nitaz*. 6,58 diana] A B *dianac ikus naiana* 6,57; cf. Ost *celui qui mangera ce pain vivra éternellement* : Lç *ogui haur ianen duena vicico da eternalqui*. 6,59 synagogan] A *Synagagouan* : B *Synagogouan*. 6,60 dicipulietaric] A *dicipulietarie*. 6,70 etçutieta] A B *etçutiela* huts tipografikoa, ediziotik ediziora errepikatua; cf. Ost *Ne vous ai-je pas choisis, vous douze?* : Lç *Etçaituztet nic hamabi elegitu ...?* : TB *Ez çaituztete* [sic] *hautatu çuec hamabiac?* : HeH 6,71 *Ezta eguia hamabi hautatu çaituztedala nic?*

⁶⁵ ez baçaio: *ezpaçaio* igurika liteke. Bertset honetan Ürrütik seguruenik TB izan du eredu: *Erran cioten beraz: horrelacotz erran dautçuet: nihor ez dela ethortcen ahal ni ganat, baldin ez baçaco emana ene Aitaz*. Haraneder-Harrieten bertsioan orainaldiko baldintza arkaikoa datza, ohikoa den herskariaren ahoskabetzearekin: *baldin eman ezpadeço ene Aitac*.

VII. CAPITULIA

¹ Gaiça hoién ondouan Jesus Galilean çagouan, etcen nahi egon Judean, ceren judiouec tcherkhatcen beitsien haren hileraztia.

² Bena judiouen besta *Tabernacle* deithia huillan cen.

³ Eta bere anaiec erran ceren: «Pharti çite hebeti eta çouaça Judealat, çoure dici-puliec ere ikhous decen eguiten dutuçun obrac.

⁴ Ceren deus ere eztu eguiten segretian eguiazki erakatxi nahi dianac. Gaiça horic eguiten dutuçunaz gueroz, aguer cite cihau mundiari».

⁵ Ceren bere anaiec ere etcien hartan sinhesten.

⁶ Jesusec erran ceren: «Ene dembora ezta orano jin, bena cien dembora bethi da.

⁷ Mundiace etçutie huguntcen ahal, bena ni huguntcen nai, ceren erraiten beitu haren obrac gasto direla.

⁸ Igaran citeie cieci besta hartara; ni eniz orano igaraiten besta hartara, ceren eta ene dembora ezpeita orano bethen».

⁹ Eta haier erranic gaiça horic, egon cen orano Galilean.

¹⁰ Bena bere anaieci phartitu cien ondouan, jouan cen bera ere bestala, ez aguer-tecz, bena segretian beçala.

¹¹ Judiouec aren tcherkhatcen cien bestan, eta erraiten cien: «Noun da?»

¹² Eta elhetce handi bat bacen bilkuaren artian harengatic. Batec erraiten cien: «Guiçon houn bat da»; eta bestec erraiten cien: «Ez, bena jentiac inganatcen dutu».

¹³ Arastan ihour ere etcen mintço clarki, judiouen lotxa cielacoz.

¹⁴ Eta noula deja besta erditan beitsien, Jesus igaran cen templiala, eta erakasten cian.

¹⁵ Eta judiouac estonaturic cien, erraiten cielaric: «Noula hounec dakitça izkiri-biac, ez ikhassi eta?»

¹⁶ Jesusec arrapostu emanic, erran ceren: «Ene erakouspena ezta enia, bena bai ni igorri naianarena.

¹⁷ Nourbaitec eguin nahi badu Jincouaren boronthatia, jakinen du ene erakas-pena Jincouaganic denez, ala mintço nihaurtçaz.

¹⁸ Berartçaz mintço denac bere loria tcherkhatcen du; bena igorri dianaren loria tcherkhatcen diana eguiaczoua da, eta ezta haren beithan gueçurric.

¹⁹ Moïsac ezteieia eman leguia? Eta hati cietaric batec ere eztu leguia beguiratcen».

²⁰ Populiac erran ceron: «Debru bat baduçu; nour da çoure hilaraztia tcherkhatcen diana?»

² *judiouen besta Tabernacle deithia*: ez da aposizioa, izenaren ondotikako erlatiboa islatzen duen sintaxia baizik; bestenaz errateko, *besta* hitza mugagabea datza.

¹¹ *aren*: 1888ko edizioan *haren* zuzendu dute, oker. Gogora bedi Ürrütik *aren* 'arren' idazten duela; ikus *aren* 4,11 eta bertako oharra. Cf. *bada* Lç, TB eta *donc* Sacy, Ost. Horrezaz gainera, 1888ko *haren* agramatikal gertatzen da, objektu zuzenaren genitiboa (TOGEN) aditz jokatu arrunt batekin azaleratzea inplikatzeko baitu.

¹² *elhetce*: soilik Ürrütik lekukotzen du, TBren *elhatze* aldaerarekin batean; *OEHe* (s.v. ELETZE), parte hau jasotzen du. Gainerako euskaratzeetan *murmuratione* Lç eta *erasia* HeH irakurtzen dugu.

¹³ *harengatic*: hemen morfema kausalak 'gaia' (*topic*) adierazten du; cf. *harçaz* Lç, *haren gainean* TB, *haren gatic* HeH, *de lui* Sacy, Ost.

²¹ Jesusec erran ceren: «Obra bat eguin dut errepausuco egunian, eta oro estonaturic ciradeie.

²² Eta ciec Moïsa eman deicielacoz circoncizionia (çouin arastan ezpeita Moïsa-ganic bena lehenagoco aitenganic) emaiten ducie circoncizionia errepausuco egunian.

²³ Baldin guiçon batec errecebitcen badu circoncizionia errepausuco egunian, Moïsaren leguia eztadin içan hautxeric, certaco khechatiac cirade ene countre sendotu dudalacoz osoki errepausuco egunian?

²⁴ Ezteçaciela juja apercentciaren arau, bena juja eçacie justoki».

²⁵ Ordian jerusalemetar çoumbaitec erraiten cien beren artian: «Ezteia hau tcherkhatcen ciena hilerazteco?

²⁶ Eta hati mintço da ororen aitcinian, eta ezteie deus ere erraiten. Aitcindariec eçagutu othe dieia hau dela eguiazki Krista?

²⁷ Bena badakigu ountxa hau nounco den, bena Krista jiten datekienian ihourc ere ezta kike nounco den».

²⁸ Ordian Jesus hassi cen oihuz, templian erakasten cialaric: «Badakicie nour niçan ni, eta nountic heltu niçan, eta eniz jin nihautçaz, bena igorri naiana eguiacoua da, eta ciec eztucie eçagutcen.

²⁹ Bena nic eçagutcen dut, ceren jin beniz hareganic, eta hora da igorri naiana».

³⁰ Ordian hartcera abiatu cien, bena ihourc ere etcian eçarri eskia hartan gagen, ceren haren orena ezpeitcen orano heltu.

³¹ Bena populutic hanitxec sinhetxi cian hartan, eta erraiten cien: «Krista jin datekienian, eguinen dia hounec eguiten dian beno miracuillu haboro?»

³² Pharisienec sacrificaçale aitcindarieki igorri çutien sarjantac hartcera.

³³ Eta Jesusec erran ceren: «Dembora bouchi baten orano cireki niz, guero banoua igorri naianarenganat.

³⁴ Tcherkhatuco naicie, bena enaicie edirenen; eta noun ere beiniçate hara etçai-teke jin ahal».

³⁵ Judiouec erraiten cien beren artian: «Nouat jouan behar du, ezpeitugu edirenen? Behar dia jouan greken artian berreiaturic direnetara, eta haier erakaxi?»

³⁶ Cer da erran dian hau: «Tcherkatuco naicie, bena enaicie edirenen?»

²² *circoncizionia*: gogora bedi Zuberoako testu zaharretan bokalar-teko <z> grafiak usuenik txistukari ahostuna irudikatzen duela, eta Ürrütik aski banaketa sistematikoa erakusten duela; ikus *arrazoua* 3,19 eta bertako oharra. Hemen ere <circoncizionia> 7,22 & 7,23 grafia markatua da, /z/ ahostuna *circoncision* /siRkõsizjõ/ frantses ahoskerari zor zaiolarik. Izan ere, Ürrütik gainerako -ZIONE atzizkidun guztiak <cione> grafiaz ematen ditu: *admiracioniez* 5,20, *condemnacionala* 5,24, *condemnacioniaren* 5,29, *aprobaciona* 5,34, *Dedicacioneco* 10,22, *acusacione* 18,29, *preparacioniaren* 19,14 & *preparacione* 19,31.

²⁶ Ürrütik izan ezik, lehen perpausan erkatu bertsio guztiek forma aurkezkarria erabiltzen dute: *Et néanmoins le voilà qui parle Sacy; Et le voilà qui parle Ost; Eta huna, frangoqui minço da Lç; Eta bizquitartean huna, mintço da aguerian TB & Eta huna non mintço den ororen aittinean HeH.*

²⁶ *hati*: adbertsatiboaren iturria Sacyk behar du izan, ikus aitzineko oharreko pasarteak.

³² Ürrütik ez du bertset honetako lehen perpausa eman; cf. *Ençun eçaten Pharisieuëc gendetzea hauën gainean harçaz murmuratzen Lç; Pharisauëc ençun çuten mulzua elhatcen hauça hauc hartaz TB; Entçun cituzten Pharisauëc osteac leusez ciotçan solhas horiec HeH; Les pharisiens entendirent ces discours que le peuple faisait de lui Sacy; Les Pharisiens ayant appris ce que le peuple disait sourdement de lui Ost.*

³⁶ Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa eman; cf. *Que signifie cette parole qu'il vient de dire : Vous me cherchez, et vous ne me trouverez point ; et vous ne pouvez venir où je serai ? Sacy.*

³⁷ Eta bestaco azken egun handian, Jesusec oihu eguin cian, ciouelari: «Nourbait egarri bada, jin bedi enegana, eta edan beça.

³⁸ Nitán sinhesten dianac izkiribiaren arabera, hour erreka bicikouac tourousta-tuco dira harenganic».

³⁹ Erraiten cian hori espiritia errecibitu behar cielacoz hartan sinhesten cienec; ce-ren Espiritu Saintia etcen orano lorificaturic.

⁴⁰ Elhe horic entçunic hanitxec erraiten cien: «Hau eguiatzki profeta da».

⁴¹ Beste çoumbaitec erraiten cien: «Hau Krista da». Bena bestec erraiten cien: «Krista jinen da Galileati?»

⁴² Iskiribiac estia erraiten Krista jinen dela Daviten odoleti, eta Bethleemeco hi-riti, çointacoua beitsen Davit?»

⁴³ Eta populia mintço cen beren artian, batac guisa batiala, bestec bestiala haren-gati.

⁴⁴ Eta bacien hartu nahi çukianic, bena ihourc ere etcian eçarri eskia hartan gagnen.

⁴⁵ Eta sarjantac utçuli cien sacrificaçale aitcindarietara eta pharisienetara, eta haiec erran ceren: «Certaco eztuçie hartu?»

⁴⁶ Sarjantec erran ceren: «Egundano ezta guiçon hori beçala guiçonc mintçatu».

⁴⁷ Bena pharisienec erran ceren: «Ciec ere irabaciac ciradeia?»

⁴⁸ Gobernadoretaric edo pharisienetaric batec ere sinhetxi othe dia hartan?»

⁴⁹ Bena populaça harec ezpeitaki cer den leguia, maradicatiac beno sordei da.

⁵⁰ Nicodemac (gaiatz Jesusengana jin cenac çouin beitsen haien artian) erran ce-ren:

⁵¹ «Goure leguiac jujatcen ahal dia guiçon bat entçun beno lehen eta eçagutu gabe cer eguin dian?»

⁵² Arrapostu eman ceren, eta erran ceren: «Etcira çu ere Galileaco? Tcherkhaçaçu, eta jakin eçaçu profetaric batere eztela elkhi Galileati».

⁵³ Eta bakhotchça jouan cen bere etcherat.

7,4 eztu] A B *eztie* moldiztegian izkirioaren hitz bukaerako <u> → <ie> aldatu dukete. 7,11 aren] B *haren*; cf. Sacy Ost *donc* : Lç TB *bada*. 7,12 inganaten] A *inganatçen*. 7,16 naiana-rena] A B *naiaarena*; cf. Lç TB HeH *nauenarena*. 7,23 hautxeric] B *hautxiric*. || khechatiac] A B *khetchatiac*. 7,26 mintço da] A B *mintço du*. 7,27 nounco] B *nounko*. 7,39 hori] A B *ori*. 7,42 Iskiribiac ezti] A *Iskiribiac estia*.

³⁸ *touroustatuco*: «*Turrustati*, verser, répandre abondamment» Gèze, «Couler en cascade» Larrasquet ap. OEH, s.v. TURRUSTATU, non Maurice Harrietek Ürrütiren pasarte hau bere hiztegian aipatu zuela azaltzen baita.

⁴² *Bethleemeco*: horrela 1873ko eta 1888ko edizioetan; huts tipografikoa ala Ürrütiren egiazko grafia denetz ebazteke gelditzen da. Cf. frantses iturrietako *Bethléhem* (Sacy, Ost), eta euskaratzaileen *Bethlehengo* Lç, *Bethlemeneco* TB & *Bethleengo* HeH.

⁴³ *harengatic*: ikus *harengatic* 7,12.

⁴⁹ *populaça*: hitz hau ez da OEHn. Gainerako bertsioetan *populu* Lç, *yendayatçar* TB, *guiça chehe* HeH & *populace* Sacy, Ost.

⁴⁹ *sordei*: «peor» (OEH, s.v. SORDDDES). Atzizkiren beharrik gabe, forma honek *gaizto* edo *txar* adjek-tiboen gehiagotasunezko konparatiboaren balioa du. Bertset honetan Ürrütik adierazkortasunaren balia-bide bezala erabiltzen du, kontzeptua gainerako bertsioetan baino gogorrago errendaturik; cf. *maradica-tua* Lç, TB; *maradicatu batçu* HeH; *des gens maudits de Dieu* Sacy; *exécration* Ost.

VIII. CAPITULIA

¹ Ordian Jesus jouan cen Olibetaco mendin gagna.

² Eta arguiaren hastian, berriz jin cen templiala, eta jentiac oro jin ciren haregana. Eta jarriric erakasten ceren.

³ Eta scribouec eta pharisienec ekharri ceien emazte bat, nahasdura tçarrian hatçamana. Eta populiaren erdian eçarriric,

⁴ erran ceren: «Naussia! Emazte hau orai doidoia hatçaman dugu adulteriuoan.

⁵ Eta Moïzac erran diçu leguian harrikhaldustatcez suberte hortan direnac; çuc cer dioçu?»

⁶ Eta hori erraiten ceren esprabatceco, ukheiteco cerbait haren accusatceco. Bena Jesusec, aphalturic behera, izkiribatcen cian bere erhiaz lurrian.

⁷ Noula aiticina galthoz betceitçon, chuchentu cen, eta erran ceren: «Cietaric bekhatu gabe denac ourthouc biço lehen harria».

⁸ Eta berriz aphalturic, izkiribatcen cian lurrian.

⁹ Hori entçon cienian, elkhi cien bata bestiaren ondotic, çaharrenetatic hassiric; eta Jesus baratu cen bera, eta hareki, tchuti erdian cen emaztia.

¹⁰ Ordian Jesus arrajaikiric, eta ikhoustez emaztia bera, erran cion: «Emaztia, noun dira çu accusatcen çuntienac? Condenatu çutia nourbaitec?»

¹¹ Erran ceion: «Batec ere, Jauna». Jesusec erran cion: «Etçutut nic ere condenatcen; çouaça, eta ez haboro bekhaturic eguin».

¹² Jesus mintçatu cen orano, cioelatic: «Munduco arguia niz; eni jarraitcen dena eztabila ulhumpian, bena badu bicitceco arguia».

¹³ Ordian pharisienec erran ceren: «Jakitate errendatcen duçu çoure buriari; çoure jakitatie ezta eguiatzoua».

¹⁴ Jesusec arrapostu emanic erran ceren: «Nahibada jakitate errendatcen dudane buriari, ene jakitatie fediaren arabera da, ceren beitakit nountic heltu niçan, eta nouat jouaiten niçan; bena ciec eztakicie nounti heltu niçan, ez nouat jouaiten niçan.

¹⁵ Jujatcen ducie araguiaren arabera; bena nic eztut ihour ere jujatcen.

¹⁶ Bena jujatcen badut ere, ene jujamentia fediaren arabera da, ceren eniz nihau, bena ni eta ene Aita igorri naiana.

¹⁷ Cien leguian ere izkiribaturic da bi guiçonon jakilegoua fediaren arabera dela.

¹⁸ Jakitatie errendatcen dut nihaurtçaz, bestalde igorri naian aitac ere errendatcen du jakitate nitçaz».

¹ *Olibetaco mendin gagna*: joan aditzak adierazten duen higiduraren helmugaren kodifikazioan gainerako euskaratzaileek *-ra(t)* adlatibo soila darabiltenean, Ürrütik lokalizazioaren parametroa (SUPER) gaineratzen du, seguruenik frantses iturrien eraginez; cf. *il s'en alla sur la montagne des Oliviers* Sacy & *Jésus s'en alla ensuite sur la montagne des Oliviers* Ost.

³ *nahasdura tçarrian*: hemen Ürrütik HeHren hautu lexikoa atxikitzen du; cf. *nahasdura tçarrean* HeH vs *adulterioan* Lç, TB & *en adultère* Sacy, Ost.

⁵ *harrikhaldustatcez*: 1888ko edizioak *harrikhaldustatcea* dakar. Gramatikala balitz ere, azken forma horrek Zuberoan ezin gerta daitekeen ahoskera islatuko lukeen grafia du. Baina 1873koa zuzena da; cf. *Moïsec Leguean manatu daucu harritatceaz suerte hortan direnac* TB; *Moïsec leguean aguindu darocu hunelacoac harritatceaz* HeH.

⁶ *esprabatceco*: ikus *esprobatceco* 6,6.

¹⁹ Ordian erran ceren: «Noun da çoure aita?» Jesusec erran ceren: «Eztakizie ez ni nour niçan, ez ene Aita nour den».

²⁰ Jesusec erran çutian elhe horic erakastez templian tresora cen lekhan; bena ihourc ere etcian hararaci, ceren ezpeitcen orano haren orena heltu.

²¹ Jesusec erran ceren orano: «Banoua, eta tchercatuco naicie, bena cien bekhatian hilen cirade. Etcia de jiten ahal ni nouan lekhiat».

²² Judiouec erraiten cien beren artian: «Berac hilen othe du bere buria, erraiten beitu “Ni nouan lekhiat etcirade jiten ahal”?»

²³ Erran ceren: «Ciec behera hountacouac cirade, eta ni gagneco niz; mundu hountaco cirade, bena ni eniz mundu hountaco.

²⁴ Hortacoz erraiten deiciet hilen ciradela cien bekhatietan; ceren ezpaducie sinhesten Jincouaz igorriric niçala, hilen cirade cien bekhatietan».

²⁵ Galthatu ceien ordian: «Çu nour cira?» Jesusec erran ceren: «Erran deiciet has-te-hasteti.

²⁶ Badut hanitx gaiça cietçaz erraiteco eta cietan condenatceco, bena igorri naiana eguiaczoua da, eta hareganic entçun dutudan gaiçac, erraiten dutut mundiari».

²⁷ Bena hec etcien eçagutu bere Aitaz mintço cela.

²⁸ Jesusec erran ceren: «Nouiz ere goitituco beituçie guiçonaren Semia, ordian eçagutuco ducie nour niçan ni, eta eztudala deus ere eguiten nihaurtçaz, bena erraiten tudala gaiça horic ene Aitac erakatxi deiztadan beçala.

²⁹ Ceren igorri naiana eneki dago; Aitac enai utci nihau, ceren bethi eguiten beitut plazer çaitçon gaiçac».

³⁰ Gaiça horien entçutiaraki, hanitzec sinhetxi cien hartan.

³¹ Jesusec erraiten du sinhetxi cien judiouer: «Egoiten baciade ene elhian, içanen cirade eguiazki ene dicipuliac;

³² eta eguia eçaguturen duçie, eta eguiac libre errendatuco çutie».

³³ Arrapostu eman ceren: «Abrahamen arraçati guira eta egundano ezkira ihouren esclava; noula dioçu aren “Içanen çirade libre errendaturic”?»

¹⁹ Ürrütik ez du bertset honen azken perpausa itzuli; cf. *Baldin ni eçagutzen baninduçue, ene Aita-ere eçagut cindeçaquete*. Lç; *Baldin eçagut banindeçaçue, eçagut cinioquete ere ene Aita*. TB; *Eçagutcen bauinduçue ni, aguian ene Aita ere eçagut cineçaquete*. HeH; *Si vous me connaissiez, vous connaîtriez aussi mon Père*. Sacy & *Si vous me connaissiez, vous connaîtriez aussi mon Père*. Ost.

²⁵ *ceien*: 1888ko edizioan *ceren*. Ürrütiren zubereran bi norabidetako sinkretismoa obratu da *ceien* & *ceren* aldaeren artean, biek bi baliotan bat egin baitute. Batetik, *ceren* formak honakoak adieraz ditzake: i) ‘hark haiei zien’, cf. 6,32, 6,35, 6,43, 6,53, 6,61, 6,70; ii) ‘haiek hari zioten’ 6,25, 6,30, 7,3, 7,50, 7,52, 8,4; eta iii) ‘haiek haiei zieten’ 7,45, 7,47. Bestetik, *ceien* formak: i) ‘hark haiei zien’ 1,21, 1,22; ii) ‘haiek hari zioten’ 1,23, 1,24; eta iii) ‘hura haiei zitzaen’ 2,3, 20,26. Hortaz, *ceien* utz daiteke, Ürrütik berak emana baita.

²⁸ *eçagutuco*: bi edizioetan *eçagutu* datza, baina Ebanjelioak geroaldia eskatzen du; cf. *connaîtrez Sacy*, Ost; *eçaguturen* Lç & *eçagutuco* TB, HeH. Partizipio prospektiboaren formari doakionean, Ürrütik 49 aldiz eranstean die *-ko* morfema *-tu* multzoko aditzei (*-tuko* itxura), vs sei aldiz *-(r)en* morfema (*-turen* itxura).

³³ *ihourenen*: < *ihouren ere*.

³³ *esclava*: ‘esklabo’, mugagabea. Cf. *nous n’avons jamais été esclaves de personne* Sacy; *nous ne fûmes jamais esclaves de personne* Ost, eta euskaratzaileen artean *nehor eztiagu cerbitzatu egundano* Lç; *ez gare nihoren mempeco içan* TB; *ezcara egundaino nehoen meneco içan* HeH. OEhk ez du aldaera hau ESKLABO sarreran bildu; ez bedi nahas femeninoa den *eskla* formarekin, jada Landuccik lekukotua.

³⁴ Jesusec arrapostu eman ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet: Nourc ere eguiten beitu bekhatia, bekhatiaren esclava dela.

³⁵ Esclava dena ezta bethi egoiten etchen; Semia bethierecoz etchen da.

³⁶ Semiac libratcen baçutie eguiazki libre cirateke.

³⁷ Badakit Abrahamen haurrac ciradela; halere hilaraci nahi naicie, ceren ezpeitu-cie ene elhia hartcen cien beithan.

³⁸ Erraiten deiçiet ene Aitaren beithan ikhoussi dudana; eta ciec ere eguiten tucie cien aiten beithan ikhoussi dutucienac.

³⁹ Arrapostu eman ceren, eta erran ceren: «Goure aita Abraham da». Jesusec erran ceren: «Abrahamen haurrac baciaude, Abrahamen obrac eguin ciniotcie ciec ere.

⁴⁰ Bena orai hilaraci nahi naicie, ni guiçon bat beniz eguia erran deiciedana, Jincouaganic ikhoussi dudana; Abrahamec eztu holacoric eguin.

⁴¹ Eguiten dutucie cien aiten obrac». Erran ceren: «Ezkira haur bastart; eztiçugu oroc aita bat baicic, hora beita Jincoua».

⁴² Jesusec erran ceren: «Jincoua baliz cien Aita, maite nundukecie, sorthu niça-naz gueroz Jincouaganic eta jin beniz hareganic; ceren eniz jin nihaurtçaz, bena harec igorri nai.

⁴³ Cergatic eztucie entçuten ene lengouagia? Ceren ezpeitciade behatcen ahal ene elher.

⁴⁴ Ciec debria ducie aita, eta cien aitaren desira nahi ducie eguin. Hora guiçon ehaile içañ da hasteti, eta ezta egon eguien, ceren eguia ezta hartan. Gueçurras mintço den aldi oroz, berartçaz mintço da; ceren gueçurti beita eta gueçurraren aita.

⁴⁵ Eta nic eguia erraiten dudalacoz, enaicie sinhesten.

⁴⁶ Çouin da cietaric bekhatore niçala erakasten ahal dianic? Eta eguia erraiten ba-deiciet, cergatic enaicie sinhesten?

⁴⁷ Jincouaganic denac, Jincouaren elhiac entçuten dutu; hartacoz eztucie entçuten, ceren ezpeitciade Jincouaganic».

⁴⁸ Ordian judiouec arrapostu eman ceren: «Eztugui erraiten samaritano bat cirela, eta demonio bat baduçula?»

⁴⁹ Jesusec arrapostu eman ceren: «Eztut nic demonioric, bena ene Aita ouhou-ratcen dut, eta ciec desouhouratcen naicie.

³⁹ *baciaude*: içañ aditzaren alegiazko forma, 'bazinate'; cf. *Baldin Abrahamen haur bacinete* Lç; *Abrahamen haurrac bacinete* TB; *Si vous étiez enfants d'Abraham* Ost. Beste bi bertsioetan orainaldiko baldintza da: *Si vous êtes enfants d'Abraham* Sacy & *Abrahamen seme bacarete* HeH. Forma hau bera 9,41 bertsetean ageri da, han ere 'si vous étiez' / 'bazinate', eta salbuespenik gabe erkatutako bertsioetan: *Si vous étiez aveugles* Sacy, Ost; *Baldin itsu bacinete* Lç; *ixu bacinete* TB & *itsu bacinete* HeH. Azkenean, bada *içañ bacinade* 'si vous étiez' 15,19. Horiezaz gainera, singularrean Ürrütik behin erabili du *bacina* 11,32.

³⁹ *ciniotcie*: 'zenitzakete' balioa adierazten duen **iron*-en adizkia, zuberera klasikoan *zinitiroie*. Badirudi *ziniotzie* formak ergatiboaren pleonasmoa erakusten duela, bai eta XIX. mendearen akabantzan azpimarratzekoa den absolutiboaren pluralgilea: [Z-IN-IRO-TZ-ZÜ-E]; cf. *cinçaqueizte* Lç; *cinçazequete* TB.

⁴⁶ *enaicie*: 1873ko eta 1888ko edizioetan *enaiciea* galderazkoa datza, eta horrek bi arazo sorrazten du: i) galdera *zergatik* bada, -a galto morfemaren beharrik ez du; eta, garrantzitsuagoa, ii) *e* + *a* bilkura bakarra litzateke testu osoan, antzeko ingurunetan sistematikoki *eia* idatzia delarik: *badakicieia* 13,12, *deia* 1,46, *deicieia* 16,31, *dieia* 7,6, *enaicieia* 6,67, *ezeia* 4,29, *eztucieia* 4,35, etab.

⁵⁰ Nic eztut tcherkhatcen ene loria; bada bat tcherkhatcen beitu, eta jujatcen beitu.

⁵¹ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, nourc ere beguiratcen beitu ene elhia, hora eza hilen».

⁵² Judiouec berriz erran ceren: «Orai eçagutcen diçugu demonio bat baduçula; Abraham hil içan beita, profetac ere bai, eta erraiten duçu: nourbaitec beguiratcen badu ene elhia, eza hilen.

⁵³ Goure aita Abraham hila dena beno handiago çira? Profetac ere hil dira, nour eguiten çira çihaur?»

⁵⁴ Jesusec erran ceren: «Lorificatcen baniz nihau, ene loria eza deus ere; ene Aita da lorificatcen naiana, hora erraiten beitu e cien Jincoua dela.

⁵⁵ Arastan eztucie eçagutcen, bena nic eçagutcen dut; eta erran baneça eztudala eçagutcen, gueçurti nintçate ciec beçala; bena nic eçagutcen dut, eta haren elhia beguiratcen.

⁵⁶ Abraham cien aitac desiratu du azcarki ene egunaren ikhousia; ikhousi du eta boztario handi bat ukhen du».

⁵⁷ Hortan gagen judiouec erran ceren: «Eztuçu orano berrogei eta hamar ourthe, eta ikhousi duçu Abraham?»

⁵⁸ Jesusec erran ceren: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiçiet: Abraham sorthu beno lehen, nintçan ni».

⁵⁹ Ordian hartu cien harri haren countre ourthoukitceco, bena Jesus gorde cen, eta elkhi cen templuti.

8,5 harrikhaldustatceç] B *harrikhaldustatcea*; cf. TB *harricatceaz* : HeH *harricatceaz*. 8,7 be-tceitçon] A B *beteitçon*. 8,9 cien bata] B *cienat ba*. 8,14 beita kit] A *heitakit*. 8,16 ni eta ene Aita igorri naiana] A B *ni ene Aita igorri naiana*; cf. Sacy *moi et mon Père qui m'a envoyé* : Lç *ni eta ni igorri nauen Aita* : TB *ni eta ni egorri nauena*. 8,17 jakilegoua] A B *jakilegouia*. 8,23 hounta-couac] A *hountatacouac*. 8,23 gagneco] A B *gagnoco*. 8,24 ciradela] A *ciradeia*. 8,25 ceien] B *ce-ren*. 8,26 bena igorri] A *benai gorri*. 8,28 eçagutuco] A B *eçagutu*; cf. Sacy Ost *connaitrez* : Lç *eçaguturen* : TB HeH *eçagutuco*. 8,43 ceren] A B *cer*; cf. Ost *C'est parce que vous ne pouvez écouter ma parole* : Lç *Ceren ecin ençun baitiroqueue ene hitza?* : TB *Ceren eta ez baituque ençuten ahal ene hitça* : HeH *ceren ene hitça ecin ençun ere baitiroqueue*. 8,44 ehaile] A *ebaile*. || eguin] A *egua*. 8,54 cien] A *icen*. 8,58 erraiten] A *errai en*.

IX. CAPITULIA

¹ Jesusec igaraitian ikhousi cian guiçon bat sortceç utxu cena.

² Eta bere dicipuliec galthatu ceien: «Naussia, nourc eguin othe du bekhatu, hounec ala hounen aita-amec, hola sorthu beita utxu?»

³ Jesusec arrapostu eman ceren: «Eztu hounec eguin bekhatu, ez eta hounen aita-amec ere, bena hola helthu içan da, aguer dadin hounen beithan Jincouaren obra.

⁴ Behar dut eguna deno eguin igorri naianaren obrac, gaia heltcen da, noun ezpeitake eguin.

⁵ Mundian niçano, mundiaren arguia niz».

⁶ Elhe horic erran eta, thu eguin cian lurrial, eta aho-goço hareki eguin cian lohi-lohi bouchi bat, eta lohiaz fretatu çutian utxiaren beguiac.

⁷ Eta erran ceion: «Çouaça, eta chaha cite Siloeco uthurian» (Siloe erran nahi da *igorria*). Jouan cen eta chahatu cen, eta utçuli bistareki.

⁸ Eta haren aiçouac, eta lehenago utxu cela ikhousi çienec, erraiten cien: «Ezteia hau jarriric çagouen houra, eta amouina galthatcen beitician?»

⁹ Batec erraiten cien: «Houra da»; eta bestec: «Houra uduri du». Bena berac erraiten cien: «Houra bera niz».

¹⁰ Erran ceren aren: «Noula içan dira çoure beguiac çabalturic?»

¹¹ Arrapostu eman cian, eta erran: «Jesus deitcen dien guiçon batec, lohi bouchi bat eguinic, harçaz beguiac fretatu deiçat, eta erran deit: “Çouaça Siloeco uthurrial, eta chaha cite han”. Jouan niz, eta chahatu niçan ondouan, ikhoussi dut».

¹² Galthatu ceren: «Noun da guiçon houra?» Harec erran ceren: «Eztakit».

¹³ Ordian eraman cien pharisienetara guiçon utxu ohia.

¹⁴ Eta noula errepausuco egun bat beiccen Jesusec lohi eguin cianian, eta utxiari beguiac çabaltu,

¹⁵ hartacotz pharisienec galthatu cien orano: «Noula ukhen duçu bista?» Eta erran ceren: «Eçarri du lohi ene beguien gagenen, chahatu niz, eta ikhousi dut».

¹⁶ Hortan gagenen pharisienen arteco çoumbaitec erran cien: «Guiçon houra ezta Jincouaz igorria, ceren ezpeitu beguiratcen errepausuco eguna». Bena bestec erraiten cien: «Noula guiçon gasto batec eguiten ahal du holaco gaiça espantagarria?» Eta beren artian nahaskerian cien.

¹⁷ Erran cien orano utxiari: «Çuc, cer dioçu hartçaz, çoure beguiac çabaltu deitçulacoz?» Arrapostu eman cian: «Profeta dela».

¹⁸ Ihoula ere judiouec etcien sinhesten ahal guiçon houra utxu içan cela, eta guero bista jin ceiola. Haren aita eta ama ekharreraci çutien.

¹⁹ Galthatu ceien: «Hau da cien seme, sortuz gueroz utxu cela dioçuen houra? Eta noula ikhousten du orai?»

²⁰ Haren aita eta amac erran ceren: «Badakigu hau dela goure semia, eta utxu sorthu dela,

²¹ bena noula ikhousten dian orai, edo nourc çabaltu deitçon beguiac, eztakigu deus ere. Badu adina; galtha eçacie, berac arrapostu emanen du».

²² Haren aitac eta amac erran ceren gaiça hori, judiouen lotxa cielacoz, ceren judiouec deja erran cien alkhareki nourbaitec aithortcen bacian Jesus Krista cela, synagogati igorric içanen cela.

⁶ *lohi-lohi*: bikoizketa ez da *OEHN* esplikatua, nahiz eta pasarte hau osotik jasoa den (s.v. LOHI).

⁶ *fretatu*: Zuberoako aldaera da, Larrasquetek bildua (*OEH* s.v. FROTATU).

¹⁶ Itxura guztien arabera, bertset honetan Ürrütik TBtik itzuli du; azpimarratutako hautu lexikoak eta molde guztiak bat datoz, eta aldi berean ez dira gainerako euskaratzeetan aurkitzen: Hortan gainen Pharisauen arteco cembaittec erran çuten: Guiçon hau ezda Jincouaz egorria, ecen ez du beguiratcen errepausuco eguna. Bainan berce batçuec erraiten çuten: nola guiçon gaisto batec eguin ahal leçaque holaco gauça espantagarriec? Eta nahasqueria bacen heyen artean. TB.

¹⁸ Ürrütik libreago itzuli du bertset hau; adibidez, erkatutako gainerako bertsio guztietan datzan denbora mugaren adierazpena ez du ematen; cf. *jusqu'à ce qu'ils eussent fait venir son père et sa mère* Sacy, Ost; *ikustea recebitu çuenaren aitamac dei litzaqueteno*. Lç; *hunnen burrasuac erakharri cituzten arteraino*. TB & *deithu artean haren burhasoac*. HeH.

²³ Hartacoz haren aitac eta amac erran ceren: «Adina badu, galtha eçacie bera».

²⁴ Deithu cien biguerren aldian guiçon utxu ičan cen hora, eta erran ceren: «Emac loria Jincouari, badakigu guiçon hora guiçon gasto bat dela».

²⁵ Arrapostu eman ceren, eta erran: «Eztakit gasto denez; bena ountxa dakidan gaiça da, utxu nintçala eta orai ikhousten dudala».

²⁶ Erran ceren orano: «Cer eguin deiçu? Noula çabaltu deitçu çoure beguiac?»

²⁷ Arrapostu eman ceren: «Deja erran deiciet, eta entçun ducie; certaco nahi ducie orano entçun? Nahi ciradeia ciec ere ičan haren dicipulu?»

²⁸ Ordian hassi ceitçon injuriatcen, eta erran ceren: «Çu ičan cite haren dicipulu; gu Moïsaren dicipuliac guira.

²⁹ Badakigu Jincoua mintçatu dela Moïsari; bena hau, eztakigu nounco den».

³⁰ Guiçon harrec arrapostu eman ceren: «Segurki hau gaiça estonagarria da, ezta-kicielacoz nounco den; eta hati ene beguiac çabaltu dutu.

³¹ Hati, badakigu Jincouac eziala gastouer arrapostu emaiten, bena nourc ere eguiten beitu haren boronthatia, hora Jincouac laguntcen du.

³² Egundano ihourc ere eztu entçun erraiten utxu sorthu den baten beguiac çabal-turic.

³³ Hau ezpaliz Jincouac igorri bat, holacoric deus ere elio eguin ahal».

³⁴ Pharisienec erran ceren: «Ossoki bekhatian sorthuric cira, eta gouri cerbait erra-koutxi nahi deicuçu?» Eta khentu cien camporat.

³⁵ Jesusec jakin cian noula camporat elkharaci cien, eta bidian bathuric, erran cion: «Sinhesten ducia Jincouaren semiaren beithan?»

³⁶ Guiçon harec arrapostu eman cion, eta erran: «Nour da, Jauna, sinhetx deça-dan hartan?»

³⁷ Jesusec erran cion: «Ikhoussi duçu, eta hora mintço çaiçu».

³⁸ Ordian erran cion: «Sinhesten dut, Jauna». Eta ahozpe eroriric adonatu cian.

³⁹ Jesusec erran cion: «Mundu hountara jin niz jujamentiaren ekhartera, ikhousten dienac utxu ditian».

⁴⁰ Hori entçunic, hareki cien pharisien çoumbaitec erran ceren: «Eta gu ere, utxiac guira?»

⁴¹ Jesusec arapostu eman ceren: «Utxu baciaude, etçunuke bekhaturic; bena orai erraiten ducie “ikhousten dugu”, eta hortacoz da cien bekhatia egoiten cie-tan».

9,3 hounec] A B *hounen*; cf. HeH *Eztu hunec bekhatu eguin*. || aita-amec] A *aita amec*. 9,9 bera] A B *bere*. 9,15 eçarri du lohi] A *eçarri lohi*. 9,21 bena] A B *bene*. 9,22 bacian ... cela] A B *bacien ... cirela*; cf. TB *balidin norbaitec eçagutcen baçuen Christotçat, khendua içanen cela*. : HeH *balidin eta nehorc aithortcen baçuen Iesus Christo cela, içanen cela etchatua batçarretic*. 9,23 aitac eta amac] B *aita eta amac*. || bera] B *berari*. 9,41 arrapostu] A *arapostu*.

³⁸ *ahozpe*: «boca abajo, de bruces; postrado, prosternado» (*VocBN*; *apud OEH*, s.v. AHUSPE); cf. *abuspez eroriric* HeH; *se prosternant* Sacy & *se prosterna devant lui* Ost.

⁴¹ *baciaude*: ikus *baciaude* ‘si vous étiez’ 8,39.

X. CAPITULIA

¹ «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nour ere ez beita sartcen arditeguien borthati, bena bai beste gainti batetatic, hora ouhouin bat da.

² Bena borthati sartcen bada, hora da ardien artçaigna.

³ Hari borthaçagnac çabaltcen deio, eta ardiec entçuten die haren botça, eçagutcen die, eta bere ardiac deitcen dutu çouin bere icenaz, eta alhaguialat eramaiten dutu.

⁴ Eta bere ardiac elkharaci dutianian, haien aicinian badoua; eta ardiac jarraitkitcen çaitço, ceren haren deia eçagutcen beitie.

⁵ Bena arrotz bati etçaitço jarraitkitcen, bena ihesi douatça, ceren ezpeitie eçagutcen hotx eguite arrotçarena».

⁶ Uduripen hau erran ceien Jesusec, bena etcien comprenitu certçaz mintço citçaien.

⁷ Erran ceren orano ere: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Ni niz ardien bortha.

⁸ Ni beno lehen jin direnac oro ouhouin içan dira, bena ardiec eztutie behatu.

⁹ Ni niz bortha; nitaric nourbait sartcen bada salbatuco da, eta sarthuco, eta elkhico da, eta edirenen alhapide.

¹⁰ Ouhouigna ezta jiten lekhiala ebastera eta hilaraztera baicic; bena ni jin niz bi-ciaraztera, amorecatic içan ditian abundantcian.

¹¹ Ni niz artçain houna. Artçain hounac emaiten du bere bicia bere ardien.

¹² Bena alocaidian artçain direnac, ardiac beriac eztutianac, alocaidian delacoz, ikhouston dianian otxoua jiten, uzten dutu ardiac, eta ihesi badoua; eta otxouac hatçamaiten dutu ardiac, eta barreiatcen.

¹³ Alocaidian artçain dena ihesi doua, alocaidian delacoz, eta ezpeita phenan jarten.

¹⁴ Bena ni artçain houna niz, eta eçagutcen dutut ene ardiac, eta ene ardiec ere eçagutcen naie;

¹⁵ hala noula eçagutcen benai ene Aitac, eta nic ere eçagutcen dut ene Aita, eta ene bicia emaiten dut ene ardiengatic.

¹⁶ Beste ardi badut orano saldo hountaric eztirenac; eta hourac ere erakharri behar dutut. Eta ene botça entcunen die, eta eztateke saldo bakhotx bat, eta artçain bakhotx bat baicic.

¹⁷ Hartacoz ene aitac maite nai, ceren ene bicia uzten beitut berriz arrahartceco.

¹⁸ Ihourc ere ezteit idekitcen, bena uzten dut nihauc. Badut photeria behin uzteco, eta photeria berriz arrahartceco. Errecibitu dut manu hoi ene Aitaganic».

¹⁹ Discours hoiengati, içan cen orano nahaskeria judiouen artian,

²⁰ ceren haien artian hanitxec erraiten cien: «Demonio bat badu, eta centcia galdu du; cergati behatcen ducie?»

⁵ *hotx eguite arrotçarena*: ohart izenaren modifikatzailearen eskuineko kokapenaz.

¹¹ *bere ardien*: genitiboaren markak motiboa edo zioa adierazten du, eta ez kausa hertsia; cf. *Le bon pasteur donne sa vie pour ses brebis* Sacy, Ost; *bere ardiacgatic* Lç; *bere ardiencat* TB; *bere ardiencat* HeH.

¹² *alocaidian*: «Salario, sueldo, jornal; premio, pago» (OEI, s.v. ALOKAIU). Aldaera hau Lhandek bildu du Zuberoan. Badira bokalarteko *r > d* bilakabidearen bestelako etsenpluak, hala nola (*h*)*atxaidi*, *feida < altzairu*, *fèria*; fenomeno horretaz, ikus FHV, § 12.4.

¹⁶ *beste ardi*: mugagabeen, partitiborik gabe; cf. *berce ardiric-ere* Lç; *berce ardiric* TB; *bertce ardiac* HeH; *d'autres brebis* Sacy, Ost.

²¹ Eta bestec erraiten cien: «Elhe horic eztira demoniostatu batenac: demonio batec çabaltcen ahal tia utxu sorthu den baten beguiac?»

²² Eta Jerusalemen eguiten cien Dedicacioneco besta, eta neguia cen.

²³ Eta Jesus baçabilan harat-hounat templian, Salomonen galerian.

²⁴ Judiouec unguratu cien, eta erran ceren: «Nouiz artino etchekico duçu goure arima dudan? Krist baçira, erran içaguçu clarki».

²⁵ Jesusec arrapostu eman ceren: «Erran deiciet, eta eztucie sinhesten; ene Aitaren icenian dutudan obrec berec erakousten die nitçaz.

²⁶ Bena ciec eztucie sinhesten, ceren ezpeitciade ene ardietaric.

²⁷ Ene ardiec ene botça eçagutcen die, eta nic nihauc eçagutcen dutut, eta jarrai-kitcen naie;

²⁸

²⁹ Ene Aita, çougneç eman beteitçat, oro beno handiago da; eta ihourc ere eztutu elkhitcen ahal ene Aitaren eskietaric.

³⁰ Ni eta ene Aita bat bera guira».

³¹ Ordian judiouec hartu cien harri haren harrikhaldustatceco.

³² Jesusec erran ceren: «Cien beguien aiciniñan eguin dut hanitx obra ene Aitaren pharteiz; hetaric çougneçat harrikhaldustatcen naicie?»

³³ Judiouec ihardetxi ceien: «Etçutugu harrikhaldustatcen çoure hounki eguinagati, bena bai blasfemio batengati, eta guiçon bat baicic ez içan eta, Jinco eguiten cielacoz».

³⁴ Jesusec arrapostu eman ceren: «Ezta izkiribaturic cien leguian “Erran dut: Jincouac cirade?”

³⁵ Aren, Jinco deithu batu Jincoua mintçatu çaienac eta hati izkiribia ezta ezdeus-turic içaten ahal,

³⁶ noula erraiten ahal ducie blasfematcen dudala, ni Aitac santificatu naiana, eta igorri naiana mundiala, erran dudalacoz “Jincouaren semia niz”?

³⁷ Ezpatut eguiten ene Aitaren obrac, eneçaciela sinhetx.

³⁸ Bena eguiten badutut, eta ezpaducie nahi sinhetxi, sinhetx eçacie obra hoyengati, eçagut deçacien eta sinhetx deçacien Aita ene beithan dela, eta ni Aitaren beithan».

²¹ *demoniostatu*: OEHe TBren eta Ürrütiren pasarte hau jasotzen du DEMONIOZTATU sarteraren adibidetzat; cf. *deabrua duenarenac* Lç; *deabruac daducan baten solhasac* HeH; *d'un homme possédé du démon* Sacy; *d'un démoniaque* Ost.

²⁸ Ürrütik ments du 28. bertseta; cf. *Je leur donne la vie éternelle, elles ne périront jamais, et nul ne les ravira de ma main* Ost. 1873ko edizioan jauzia zenbakuntzan hautematen da, baina 1888koan bertseten zenbakuntza aldatu dute hutsunea bete gabe. Edizio honek Joanesen ebanjelioaren zenbakuntza errespetatzen du, hutsunea agerian utzirik.

³¹ *harri*: ohart mugagabearen erabilera gainerako bertsiok partitiboa edo plurala ematen dutenean; cf. *harri* Lç; *harriac* TB, HeH; *des pierres* Sacy, Ost.

³¹ *harrikhaldustatceco*: OEHe (s.v. HARRUKALDIZTATU) Ürrütiren bertset hau bildu du adibide gisara.

³⁵ *batu*: < *badutu*; cf. *Si donc elle appelle dieux ceux à qui la parole de Dieu était adressée* Sacy.

³⁷ *Ezpatut*: < *ez badutut*.

³⁸ *obra hoyengati*: morfema kausalak ‘gaia’ (*topic*) adierazten du; cf. *harengatic* 7,12. Erkatu bertsiotan bestela emana da: *obrác sinhets itzaçue* Lç; *sinhets eçaçue obra hoyei* TB; *eguintçac sinhets eçaçue* HeH; *croyez à mes œuvres* Sacy, Ost.

³⁸ *Aita ene beithan dela, eta ni Aitaren beithan*: bizidunen izenordainen inesiboaren adierazpenean Ürrütik berdinean erabiltzen du *-tan* itxura, animazitatearen morfema gabe; cf. *Aitaren beithan niçala eta ene Aita nitan dela* 14,10; ohartaraztekoa da, halaber, behin ere ez duela *enegan* erabili —bai, aldiz, adlatibo-ko *enegan(t)*—. Bestenaz, gainerako euskaratzaileek batera zein bestera jotatzen dute: *Aita nitan dela eta ni hartan* Lç; *Aita nitan dela, eta ni hartan* TB; *Aita ni baithan dela, eta ni Aita baithan naicela* HeH.

³⁹ Berriz ordian nahi ukhen cien hartu, bena ezcapí cen hayen ezketaric.

⁴⁰ Eta jouan cen orano Jourdaingnaren beste aldiala, Johanec hasteti batheyatcen cian lekhiala, eta han egoiten cen.

⁴¹ Eta hanitx jiten cien haregana, erraiten cielaric: «Johanec eztu miracuilluric batere eguin; bena Johanec hountçaz erran dutianac oro, eguiac içan dirade».

⁴² Eta han hanitxec sinhetxi cien haren beithan.

10,4 deia] B *dela*. 10,12 dianian] A *dianan*. 10,18 ihourc ere] A B *ihour ere*; cf. TB *nihorc* : HeH *nehorc*. 10,24 Ak ments du bertsetaren zenbakia. 10,28 Ak zein Bk ments dute bertset osoa.

XI. CAPITULIA

¹ Bacen Bethanian guiçon bat eri, Lazare deitcen cena; Maria eta Martha haren arrebac cien.

² (Maria hora cen Jaunaren hougnetara olio ussain goçozco bat ichouri ciana, eta bere buruco bilhouez tchukatu çutiana; eta Lazare eri cena haren anaia cen).

³ Arreba hec igorri cien Jesusi erraitera: «Jauna, çuc maite duçuna eri da».

⁴ Berri hori entçunic, Jesusec erran cian: «Eritarçun hau ezta herioualat dagouena, bena Jincouaren loriagati, Jincouaren semia içan dadin lorificatia hartçaz».

⁵ Eta Jesusec maite çutian Martha, Maria haren ahizpa, eta Lazare.

⁶ Eta halere, entçun ondouan Lazare eri cela, egon cen orano bi egun ordian cen ber lekhian.

⁷ Guero erran cian bere dicipulier: «Utçul gutian berriz Judealat».

⁸ Dicipulier erran ceren: «Naussia, eztu dembora guti baici judiouec tcherkhatcen ciela çoure harrikhaldustatcia, eta berriz ere jouan nahi çira?»

⁹ Jesusec arrapostu eman ceren: «Ezta hamabi oren egunian? Egunaz dabilana ezta behaztatcen, ceren ikhousten beitu mundu hountaco arguia.

¹⁰ Bena gaiaz douena, behaztatcen da; ceren ezpeitu arguiric bereki».

¹¹ Gaiça horic erran çutianian, erran ceren: «Lazare goure adiskidia lo da, bena banoua iratçartcera».

¹² Eta bere dicipulier erran ceren: «Jauna, lo bada sendotuco duçu».

³⁹ *ezcapi*: 'eskapatu'; cf. *itzur cedin hayén escuetaric* Lç; *escapatu cen heyen escuetaric* TB; *itçuri citçaien escuetaric*. Azken mendeetan zubererak partizipio sail berri bat garatu du gaskoiaren eragipenaz, sail horretako aditzek *-atü* itxura zaharreko partizipioak galdu dituztelarik: *akhabatü*, *esprabatü*, *ezkapatü* → *akhabi*, *esprabi*, *ezkabi*. Berrikuntza horren deskripzioa eta azalpenarentzat ikus Padilla-Moyano (2018).

⁴⁰ *Jourdaingnaren*: ikus *iraingnen* 4,14.

² *olio ussain goçozco bat*: OEĤren datuen arabera (s.v. USAIN), *ussain gozo(z)ko* «aromático, fragante» bereziki Hegoaldeko tradizioan lekukotua da. Erkatu diren gainerako euskaratzeetan: *unguentuz* Lç; *olio ussain goçoaz* TB; *ussain goçozco olio batez* HeH; cf. fr. *huile de parfum* Sacy, Ost.

⁴ *herioualat dagouena*: hemen *egon* aditzaren adlatibozko gobernamentuak itzulbiderik gabeko egoera aldaketa adieraz dezake; *-t* itxurako adlatiboaren morfemak mugimendu metaforiko horren izaera betierekoa indartzen du. Gainerako bertsoetan: *Eritassun hori ezta heriotara* Lç; *eritassun hau ezda heriotcerat daramana* TB; *Ezta hiltcecoa eritasun hori* HeH; *Cette maladie ne va point à la mort* Sacy & *Cette maladie n'est point à la mort* Ost.

⁹ *behaztatcen*: OEĤk (s.v. BEHAZTOPATU) Ürrütiren adibidea jaso du; gainerako euskaratzeetan *behaztopatzen* Lç, *behaztapatu* TB & *behaztopatu* HeH.

¹³ Jesus mintço cen haren hiltciaz, bena hec ouste cien mintço cela lo eguiaz-couaz.

¹⁴ Ordian erran ceren clarki: «Lazare hil da,

¹⁵ eta boztario badut ciengatic, enintçalakoz han, sinhetx deçacien; bena gouatçan haregana».

¹⁶ Horen gagnen Thomas Didymo deithiac erran cian bere dicipulu lagun: «Gouatçan gu ere, hil guitian horeki».

¹⁷ Jesus hara heltu cenian, jakin cian Lazare lau egun hartan ehortciric cela.

¹⁸ Eta noula Bethania ezpeitcen hurrun Jerusalemeric, noumbait oren erdi baten bidia baicic,

¹⁹ bacen judiouetarie çoumbait jinic Martha eta Mariagana, haien consolatcera beren anaia hil ceielacoz.

²⁰ Marthac entçun cianian Jesus jiten cela, jouan cen bidiala; bena Maria egon cen etchen.

²¹ Eta Marthac erran cion Jesusi: «Jauna, çu heben içan bacinen ene anaia etcen hilen.

²² Bena orano ere, badakit Jincouari galthatcen dutuçun gaiçac oro emanen deitçula».

²³ Jesusec erran cion: «Çoure anaia berriz phiztuco da».

²⁴ Marthac erran cion: «Bai, badakit berriz phiztuco dela hiletarie phizteco azken egunian».

²⁵ Jesusec erran cion: «Ni niz arraphiztia eta bicia; nitan sinhesten diana hilic içan ere bicico da.

²⁶ Eta nour ere bici beita, eta nitan sinhesten beitu, houra ezta secula hilen. Sinhesten ducia hori?»

²⁷ Arrapostu eman cion: «Bai, Jauna, sinhesten dit çu Krista cirela, Jinco bici denaren semia, mundu hountara jin behar ciana».

²⁸ Hori erran eta, jouan cen, eta deithu cian bere ahizpa Maria, erraiten ceolaric ahapetic: «Nausia heben dun, eta hire galthoz dun».

²⁹ Entçun cian beçain sarri, jaiki cen berhala, eta jouan cen haregana.

³⁰ Ceren Jesus etcen orano herrian sarthu, bena Marthac bathu cian ber lekhan cen.

³¹ Ordian Mariareki etchian cien judiouac, çouin consolatcera jinic beirciren, ikhousiric jaiki cela eta lehian elkhi, jarraiki cien, erraiten cielaric: «Badoua hobiala nigar eguitera».

¹² *sendotuco duçu*: jakina, forma alokutiboa.

¹⁸ *oren erdi baten bidia*: hemen Antzinateko neurri unitatearen egokitza penan seguru enik Haraneder Harrieten testutik hartua da; cf. *d'environ quinze stades* Sacy; *environ à quinze stades* Ost; *hamaborz stadioren inguruā* Lç; *hamabortz bidartekin ingururnena* TB; *nombaitu ordu erdi baten bidean* HeH. Orobat gertatzen da *ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti* 12,5 & *ehun eta berrogei eta hamar urhatxen ungunia* 21,8.

²⁰ *etchen*: Zuberoan mugagabearen inesibo arkaikoak 'norberaren etxean' adierazten du, eta mugatuaren inesiboak 'beste inoren etxean'.

²⁸ *ceolaric*: normalean Ürrütik *ceion* & *cion* ematen du; halere, cf. *erraiten ceolaric* 18,22.

³² Nouiz ere Maria heltu beitsen Jesus cen lekhiala, eta houra ikhousiric, bere bu-
ria ourthouki cian haren hougnetara, erraiten çialaric: «Jauna, heben içan bacina, ene
anaia etcen hilen».

³³ Jesus, ikhoustiareki Maria nigarrez eta hareki jin cien judiouac ere nigarrez,
lastu cen bere beithan, eta bere bihotcian tristetu.

³⁴ Eta erran ceren: «Noun eçarri ducie?» Arrapostu eman ceren: «Tciauri, Jauna,
ikhous eçaçu cihauc».

³⁵ Ordian Jesusec nigar eguin cian.

³⁶ Eta judiouec erran cien beren artian: «Soicie noula maite cian!»

³⁷ Eta hetaric çoumbaitec erraiten cien: «Hounec sortceticaco utxu cenari beguiac
çabaltu dutianaz gueroz, etciana beguiratcen ahal guiçon hau hiltceti?»

³⁸ Ordian Jesus, ikharatcez orano bere beithan, jouan cen hobiala. Eta hobia ha-
rripe bat cen, eta harri handi bat bacen gagen.

³⁹ Jesusec erran ceren: «Altcha eçaçie harria». Marthac, hilaren arrebac, erran cion:
«Jaunac, urrin bat badu deja, ceren lau egun badu hil dela».

⁴⁰ Jesusec erran cion: «Ezteçuta erran sinhesten baduçu, ikhousico duçula aguer-
tzen Jincouaren loria?»

⁴¹ Altchatu cien aren harria hila cen lekhun gagnet; eta Jesusec bere beguiac goiti
altchaturic, erran cian: «Aita, eskerrac emaiten deitçut, ceren entçun benaiçu.

⁴² Badakit ni entçuten naiçula bethi; bena erraiten dit hau ene ungurian die-
nen».

⁴³ Hitz horien ondouan, erran cian oihu handi bateki: «Lazare, elki cite horti».

⁴⁴ Ordian hila elki cen camporat, eskiac eta çankhouac bandaz unguraturic çutia-
laric, eta beguithartia gorderic hil-oihalaz. Jesusec erran ceren: «Khen itçotcie banda
horic, eta utci jouaitera».

⁴⁵ Hartacoz, Martha eta Mariagana jin ciren judio hanitxec sinhetxi cien hartan,
ikhousiric cer Jesusec eguin cian.

⁴⁶ Bena hetaric çoumbat jouan ciren pharisienetara, eta erran ceren cer Jesusec
eguin cian.

⁴⁷ Ordian aphez-handiec eta pharisienec counseillia bildu cien, eta erran cien:
«Cer eguiten dugu? Ceren miracuillu hanitx eguiten du guiçon hounec.

⁴⁸ Uzten badugu, oroc sinhetxico die hortan, eta guero erromarrac jinic, ezdeuse-
taratuco die goure herria, eta goure populia».

⁴⁹ Ordian hetaric batec, Caiphas deitcen cena, eta ourthe hartarco aphez-handia
beitsen, erran ceren: «Ciec eztakicie;

⁴² Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa eman; cf. *afin qu'ils croient que c'est vous qui m'avez en-
voyé Sacy; afin qu'il croie que tu m'as envoyé Ost; sinhets deçatençat ecen hic igorri nauala Lç; sinhets deça-
tençat çuc egorri nauçula TB; sinhets deçatençat çuc egorria naiçela. HeH.*

⁴² *ene ungurian dienen:* genitiboak balio kausala adierazten du; cf. *pour ce peuple qui m'environne
Sacy; à cause de ce peuple, qui est autour de moi Ost; inguru dagoen gendetzeagatic Lç; ene ingurumenean
den otea gatic TB; ene inguruan den populu hau gatic HeH.*

⁴⁷ *counseillia:* Zuberoan harritzeko ez den bokalismo à la gasconne; cf. *conselh* /kungeʎ/. Aldaera hau
Gèzek eta Larrasquetek bildu dute (OEH s.v. KONTSEILU).

⁵⁰ eztuciaia gogouari emaiten, hobe çaicula balimba, guiçon bakhox bat hil dadin populiagati, eciez eta populua oro gal dadin?»

⁵¹ Hori etcian bere beitharic erraiten, bena ourthe hartaco aphez-nausi beitsen, Espiritiac erraneraci ceion Jesusec hil behar ciala populiaren.

⁵² Eta ez solamente populu bat gati, bena ere Jincouaren haur bazter orotan barreiatuturic cirenen.

⁵³ Egun hartçaz gueroz, countseillu hartu cien alkharreki Jesusen hilerasteco.

⁵⁴ Hartacoz, Jesus etcen ebiltan aguerriki judioun artian; bena jouan cen bortu heguiala, Ephrahim deitzen cen herri batetara, eta han egoiten cen bere dicipulieki.

⁵⁵ Eta noula judioun Bazcoua huillan beitsen, alde hetaric hanitx igaran ciren Jerusalemara, Bazco aiticinian, bere burien chahatceco.

⁵⁶ Hourac Jesusen tcherkhatcen çabiltçan, ciouelatic alkharri templian: «Cer çai-cie, etcelacoz orano besta hountara jin?»

⁵⁷ Ceren meçu eman cien aphez-handiec eta pharisienece, nourbaitec balimbaxkhan noun cen, erran leçan, haren harrerazteco.

11,28 Naussia] A *Nausia*. 11,32 hougnetara] A *hongnetara*. 11,40 sinhesten] A *sinhestan*. 11,44 hil oihaiaz] B *hiloihalaz*. 11,48 oroc] A B *orec*; cf. *oroc* 1,7, 1,16, 4,53, 5,3, 5,23, 5,28, 9,41, 13,35 & 21,12. 11,49 hartaco] A B *hartarco*. 11,52 barreiatuturic] B *barreiatuic*. 11,54 Ephrahim] A B *Ephrahim*. 11,56 etcelacoz] B *etcena*. 11,57 Aphez-handiec] B *Aphez handiec*.

⁵⁰ eztuciaia: 'ez duzue'. 1873ko nahiz 1888ko edizioek galderazko forma ematen dute. Ene ustez, bertset hau HeHtik itzulia da, Ürrütik baliatu zituen gainerako bertsioetan ez baita galdera ikurrik: *Vous n'y entendez rien ; et vous ne considérez pas qu'il vous est avantageux qu'un seul homme meure pour le peuple, et que toute la nation ne périsse point*. Sacy; *Vous n'y entendez rien; Et vous ne considérez pas qu'il est à propos qu'un homme seul meure pour le peuple, et que toute la nation ne périsse pas*. Ost; *Çuec eztaquiue deus, eta eztaquiue pensatzen ecen provetchu dugula, guizombat hil dadin populiagatic, eta natione gucia gal ezta-din*. Lç; *Ez daquiue deus; ez duce consideratcen conbenitcen çauçula guiçon bat hil dadila populuarentçat, eta yendaya gucia ez dadin fundit*. TB; *Çuec eztaquiue deusic; Eta eztaquiue gogoari emaiten, hobe çaitçuela, balimba, guiçon bakhax bat hil dadin populua gatic, ecen ez iendaqui gucia gal baladi?* HeH.

⁵¹ *espiritiac*: Ürrütik berriz ere Haraneder-Harriet hartzen du eredu, gainerako bertsioek ematen ez duten *espiritu* horren iturria baita: *prophetiza ceçan ecen Jesusec hil behar luela nationeagatic*. Lç; *anontçatu çuen Jesusec hil behar çuela yendaquiarentçat*. TB; *erran-araci cioen Ispirituac hil behar çuela lesusec populu gatic* HeH; *il prophétisa que Jésus devait mourir pour la nation des Juifs* Sacy; *il prophétisa que Jésus devait mourir pour la nation* Ost.

⁵² *populu bat gati*: Ürrütik bitan ematen du morfema kausala genitiboaren marka gabe, zuzen absolutiboaren gainean; cf. *oren hau gatic* 12,27.

⁵² *berreiatuturic cirenen*: genitibo honek balio motibatiboa adierazten du, aitzineko *populu bat gati* sintagmarekiko koordinazioan. Bidenabar, Ürrütik libertatez itzuli du bertset hau, erkatu bertsioetan kausitzen den zentzu hertsitik urrundurik: *Et non-seulement pour cette nation, mais aussi pour rassembler et réunir les enfants de Dieu, qui étaient dispersés*. Sacy; *Et non-seulement pour la nation, mais aussi pour rassembler en un seul corps les enfants de Dieu qui sont dispersés*. Ost; *Eta ez solament natione harengatic, baina are laincoaren haour barreyatuac bil litzañçat batetara*. Lç; *Eta ez choilqui yendaquiarentçat, bainan ere Jaincoaren haurren biltceco cein baitciren barrayatuac*. TB & *Eta ez oraino populu bat gatic, bainan are, batera biltcecoçat laincoaren haur bazter orotan barraiatuturic cirenac*. HeH.

⁵³ *countseillu*: 1873ko edizioak dakarren <ts> digrafoaren agerraldi bakarra.

⁵⁶ *etcelacoz*: 1888ko edizioan *etcena*. Zein iturriri begiratu, eta horren arabera 1873 nahiz 1888ko formak ongi emanak lirateke; cf. *Que pensez-vous de ce qu'il n'est point venu à ce jour de fête ?* Sacy; *Que vous en semble? Ne viendra-t-il point à la fête?* Ost; *Cer irudi çaiçue, ecen ezteia ethorhiren bestara?* Lç; *Cer iduri çauçu? Uste duçu ez den ethorri festarat?* TB; *Cer çaitçue, ezpaita iai-egun huntarat ethorri?* HeH.

XII. CAPITULIA

¹ Sei egun Bazco beno lehen, Jesus jin cen Bethaniala, noun ere beitsen Lazare hilec ičan cena, eta hiletaric phiztu beitsen.

² Eta han eguin ceren apaidu bat, eta Marthac cerbutchatcen cian, eta Lazare hareki mahaigian cenetari bat cen.

³ Mariac, aldiz, harturic libera bat urin goçozco hour batetari, acara belhar hounez eguina eta precio handitacoua, ichouri cian Jesusen hougne gagna, eta tchucatu çutian bere buruco bilhouez, eta etchia oro bethe cen hour houn haren urinaz.

⁴ Ordian dicipulietaric batec, Judas Iscariotac, Simonen semiac, çougni ere heltu beitsen haren trahitcia, erran cian:

⁵ «Certaco ezta saldu hour hori, eguinen beitsian ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti, beharra diener emaiteco ičanen beitsen?»

⁶ Hoi erran cian, ez beharra ciener phensatcen cialacoz, bena ouhouin beitsen, eta berac etchekitcen beitsian moussa, harec ekhartan cialacoz moussan eçarten çutien dihariac.

⁷ Bena Jesusec erran cian: «Utz eçaçu eguitera; beguiratu du hour urin houn hau ene ehorzteco eguneco.

⁸ Ceren badukecie bethi behardun cien artian, bena ni enaiekcie bethi cieki».

⁹ Eta judio tropa handi batec jakinic Jesus han cela, jin ciren, ez solamente Jesu-sengatic, bena ere Lazareren ikhoustiagatic, hiletaric phiztu cialacoz.

¹⁰ Hortan gagen, aphez-handiec deliberatu cien Lazareren ere hileraztia,

¹¹ ceren judio hanitx hetaric behezten cien haren causaz, eta Jesusetan sinhesten cien.

¹² Biharamenian populu handi bat Jerusalemara bestala jinic beitsiren, entçunic Jesus heltcen cela,

¹³ palma adar harturic eskietan, jouan cien haren batcera bidiala, oiheu eguiten cie-laric: «Hozana, hounki jin cirela, Jincouaren icenian jiten cien Israelen erreguia!»

¹⁴ Eta Jesusec bathuric asto hume bat, jarri cen hartan gagen, izkiribaturic denaren arabera:

² *cenetari*: uler bedi 'zirenetarik'; cf. *et Lazare était un de ceux qui étaient à table avec lui*; halere, *cienetari* 'zirenetarik' 13,28. Edizio gile honek ez du zuzendu, zenbaitetan Ürrütik singularreko erlatibozko formaren gainean plurala eraikitzen duelako; cf. *naianac* 'nautenak' 18,21 ← *naiana* 'nauena' & *dianac* 'dutenak' 20,29 ← *diana* 'duena'.

³ *acara belhar hounez*: molde hau HeHtik hartua da; cf. *liberabat unguentu aspic finez* Lç; *libera bat ussain goço eguiaczo nardotic* TB; *libera bat urrin goçozco ur batetari, acara belhar hutsez eguina* HeH; *une livre d'huile de parfum de vrai nard* Sacy & *une livre d'une huile de senteur de nard pur* Ost. Gainerakoan, baliteke Ürrütik iturriko *hutsez* kontzienteki *hounez* bihur lezan.

⁵ *ehun eta berrogei eta hamar liberaz goiti*: berriz ere Ürrütik, Haraneder-Harrieti segi, neurri unitateak egokitzen ditu; cf. *trois cents deniers* Sacy; *trois cents deniers d'argent* Ost; *hirur ehun dinerotan* Lç; *hirur ehun diru peça* TB; *ehun eta berrogoi eta hamar liberaz goiti* HeH. Ikus *oren erdi baten bidia* ← *quinze stades* 11,18 eta bertako oharra.

⁶ *beharra ciener phensatcen*: ohar aditzaren datibozko gobernamentuaz, *penser à quelqu'un* frantse-saren eraginez. Gainerako bertsioketako konparantzak datibo hori Ana Ürrütiren gramatikaren errota dela erakusten du, ez baita itzulpenaren zordun; cf. *non qu'il se souciât des pauvres* Sacy, Ost; *ez paubrez harc ansiaric guenez* Lç; *ez pobrez acholaric çuelacotz* TB; *ez landerrez antisia ičanaz* HeH.

¹³ *Israelen erreguia*: gainerako euskaratzaileek erlaziozko atzizkia erabiltzen dute: *Israeleco reguea* Lç; *Israeleco Erreguea* TB; *Israelgo Erreguea* HeH.

¹⁵ «Eztuçula lotxaric, Sioneco alhaba; hoi duçula çoure erregue heltcen çaiçu, asto hume baten gagnen jarriřic».

¹⁶ Dicipuliec etcien ordian berhala enthelegatu gaiça hori; bena Jesus lorificaturic ičan cen ondouan, orhitsu ciren gaiça horic izkiribaturic cirela hartçaz, eta noula eguin ičan ceitcen.

¹⁷ Eta Jesuseki cirenec goraki errendatcen ceren jakitatie, deithu cialacoz Lazare hobitic campo eta hiletaric phiztu.

¹⁸ Hortacoz ere, populia jouan cen bidiala, ceren jakin beiticiren miracuillu hoi eguin cirela.

¹⁹ Hortacoz, pharisienec erraiten cien beren artian: «Eztucieia ikhouston eztugula deus ere irabazten? Horra noun mundu oro jouaiten den haren ondouan».

²⁰ Eta bacen han grec çoumbait, besta demboran Jincouaren adoratcera jinic Jerusalemera.

²¹ Hourac Philippegana jinic, çouin beiccen Bethsaida Galileaco, othoitu cien, erraiten cielaric: «Jauna, ountxa nahi guinikeçu ikhousi Jesus».

²² Philippec erran cian Andresi, eta Andresec eta Philippec erran cien Jesusi.

²³ Jesusec erran ceren: «Orena jin da noun guiçonaren semiac ičan behar beitu lorificaturic.

²⁴ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Ogui bihi lurrian eraiten dena, ezpada hiltcen, egoiten da bera; bena hiltcen bada, ekharten du fruta hanitx.

²⁵ Bere bicia maite dianac galduco du, eta bere bicia huguntcen dianac mundu hountan, beguiratcen du bicitce bethierecoa.

²⁶ Ene cerbutchari dena jarraiki bekic, eta ni noun ere beniçate, han ičanen da ene cerbutcharia ere; eta nourbaitec cerbutchatcen banai, ene Aitac ouhouratuco du.

²⁷ Orai ene arima lazturic da; cer dioket? «Aita! beguira neçaçu oren hountaric»? Bena oren hau gatic jinic niz.

²⁸ Ene Aita, lorifica eçaçu çoure icena!» Ber demboran botz bat jin cen celuti, erraiten cielaric: «Lorificatu dut, eta lorificatuco dut orano».

²⁹ Eta han cen populiac botz hora entçunic erraiten cien uhulgu bat cela, bestec erraiten cien: «Ainguru bat mintçatu çaiço».

³⁰ Bena Jesusec erran ceren: «Botz hori ezta jin enegatic, bena bai ciengatic.

¹⁵ *hoi duçula*: zubereraren forma aurkezkaria, 'horra'. Cf. *voici ton roi* Sacy, Ost; *hună, hire Regue* Lç; *huna TB; huna non çure Erreguea heldu çaitçun astacume batean iarriric* HeH. Gaskoinaren eragipenari lotua den egitura horren deskripzioarentzat, ikus Padilla-Moyano (2020). Testu honetan bada beste agerraldirik: *Hori duciela guiçona* 19,5. Zubererak bere formula presentatiboaz gainera orokorrak diren *hona & horra* ere baditu; cf. *horra (noun)* 12,19. Aipatuez landara, presentatiboan sailean zubererak oraino hirugarren aukera bat du: *orizü & orizie*; ikus *Oricie Espiritu Saintia* 20,22, nahiz eta han Ürrütik ez duen aurkezkari gisara erabili.

²¹ *Bethsaida Galileaco*: uler bedi 'Bethsaida Galileakoko(a)'; cf. *de Bethsaïde en Galilée* Sacy; *à Bethsaïda en Galilée* Ost; *cein baitçen Bethsaidaco Galilean* Lç; *cen baitcen Bethsaida Galileaco* TB; *ceina Bethsaida Galileacocoa baitcen* HeH.

²¹ *ountxa nahi guinikeçu*: ene ustez, frantses iturritik hartutako moldea; cf. *nahi guendiquec Iesus ikussi* Lç; *Jesusen ikhustea deseatecen dugu* TB; *nahi guinucque bada Iesus ikhusi* HeH; *nous voudrions bien voir Jésus* Sacy, Ost.

²⁷ *dioket*: cf. *erranen dut* Lç; *erranen dut* TB; *dioquet* HeH; *que dirai-je ?* Sacy, Ost.

²⁷ *hau gatic*: morfema kausala absolutiboari jarraikiz; cf. *bat gati* 11,52.

³¹ Orai doua jumatcera mundu hau, orai mundu hountaco princiace ourthoukiric ičanen dira camporat.

³² Eta nic, eraikiric ičan niçatekienian lurretic, guiçonac oro erakharriren dutut nihauganac.

³³ (Erran cian hori, eçaguterazteco cer heriotaric hil behar cian.)

³⁴ Populiace arrapostu eman cion: «Guc ikhoussi diçuğu leguiace, bethi irain behar diela Kristace; noula dioçu, aren, guiçonaren semiac behar diala eraikiric ičan? Nour da guiçonaren seme houra?»

³⁵ Ordian Jesusec erran ceren: «Arguia cieki da orano dembora bouchi baten; ebil citaie arguia ducieno, ulhumpiac har etcitcen; ulhumpian douenac, eztaki nouat douen.

³⁶ Arguia ducieno, arguiace sinhetx eçacie, arguico haur ičan citaiene». Jesusec erran çutian gaiça horic, guero jouan cen, eta galdu haien bistati.

³⁷ Eta nahibada haimbeste miracuillu eguiace cian haien aitcinian, etcien sinhetx haren beithan.

³⁸ Beth eçadin Esaiace profetace erran cian elhia: «Jauna, nourc entçun du goure elhia, eta sinhetxi beikutu? Eta Jaunaren besoua nourc eçagutu ičan du?»

³⁹ Hartacoz ere, etcien sinhesten ahal; Esaiasec erran du orano:

⁴⁰ «Horien beguiace utxutu dutu, eta hoien bihotçac gogortu dutu, ikhous eztecen beren beguieze, eta eztitçadan utçu, eta eztitçadan sendo».

⁴¹ Esaiasec erran çutian horic, ikhousi cianian haren loria, eta hartçaz mintçatu cenian.

⁴² Arastan, hati judio entçun handi cienetarec ere hanitxer sinhetxi cien hartan, bena pharisienien lotxa beitecien, etcien aithortcen, lotxaz synagogati camporat igor litcen,

⁴³ ceren maitiaco beitecien guiçonetarec jiten loria, eciez Jincouarena.

⁴⁴ Eta Jesusec oihu eguiace cian, erraiten cialarec: «Nourc ere sinhesten beitu ene beithan, eztu ene beithan sinhesten, bena bai ni igorri naianaren beithan.

⁴⁵ Eta ikhousi naianac, ikhouston du igorri naiana ere.

⁴⁶ Ni jin niz mundiala, mundiaren argui eçateco, amoregatic nitan sinhesten diana eztaadin egon ulhumpian.

⁴⁷ Eta nourbaitec ene elhia entçuten badu eta ez sinhesten, eztut jumatcen, ceren eçpeniz jin mundiaren jumatcera, bena bai mundiaren salbatcera.

⁴⁸ Ni errecebitcen enaianac, eta ene elhiace sinhesten eztutianac, baduke nourc juja; entçuneraci dutudan elhec berec jumatzen dutu azken eguiace.

³¹ *jumatcera mundu hau*: ohart TOGEN araua ez dela betetzen aditz izenaren eskuinean.

³⁴ *irain*: 'iraun'. 1873ko edizioak *izain* dakar, eta 1888koak *izan*. OEHren arabera (s.v. *IZAN*), Tartasek behin dakar *izain*; hemen agerraldi bakarra litzateke, eta horrezaz gain, Ürrütiren sistema grafikoa bokalarreko <z> txistukari ahoskuntzari dagokio. Frantsesezko bertsioek *demeurer* aditza dakarte; cf. *ecen Christ badagoela eternalqui* Lç; *Christo egoiten dela bethitotz* TB; *bethi irain behar duela Christoc* HeH.

³⁵ *dembora bouchi baten*: genitiboak denborazko balioa adierazten du, fr. *pour* preposizioaz adierazten den bezala; cf. *pour un peu de temps* Sacy, Ost; *dembora guti batetacotz* Lç; *dembora pochi batentçat* TB; *aphur batentçat oraino* HeH. Ikus, halaber, *dembora aphurtho baten* 13,36.

⁴⁸ *elhec berec jumatzen dutu*: komuntzadura arazoa: ala *elhec jumatzen die*, ala *elhiace jumatzen du* behar luke; cf. *ni mintçatu naicen hitzac condemnaturen du hura azquen egunean*. Lç; *anonçatu dudane hitça, ičanen da yuyatuco duena azquen egunean*. TB; *adi-araci darotçuetan hitz hunec berac iuiaturen du azquen egunean*. HeH.

⁴⁹ Ceren eniz mintçatu nihurtçaz, bena igorri naian Aitac berac manatu deit cer erran behar dudan, eta certçaz nadin.

⁵⁰ Eta badakit haren mania bethiereco bicitcia dela. Gaiça erraiten dutudanac, erraiten dutut ene Aitac erran deiztadan beçala».

12,6 harec] A B *haren*; cf. HeH *berac*. 12,7 cian] A B *cien*. 12,9 bena] A B *bene*. 12,19 jouaiten] B *juaiten*. || haren] A *horen*; cf. Lç *haren* : Sacy *après lui*. 12,24 eraiten] A *erraiten*. 12,34 irain] A *izain* : B *izan*; cf. TB *Christo egoiten dela bethicotz* : HeH *bethi iraun behar duela Christoc*. 12,38 ezagutu] A B *ezagatu*. 12,46 diana] B *diano*.

XIII. CAPITULIA

¹ Bazcoco besta aitcinian, Jesusec beitçakian haren mundu hountaric bere Aitagat igaraiteco muga heltu cela, noula maithatu beitçutian bere mundian cirenac, azken mementoualartino maithatu çutian.

² Eta aihaltu cirenian, nouiz ere dejadanic Debriac eçarri beitcian Judas Iscariot Simonen semiari bihotcian Jaunaren saltceco phentxamentia,

³ eta Jesusec beitçakian bere Aitac eman ceitçola gaiçac oro eskietara, eta jin cela Jincouaganic, eta Jincouaganat baçouela,

⁴ jaikitcen da mahainetic, eta bere çaiä elkhiric, hartcen du oihal bat, eçarten du bere guerricouan.

⁵ Guero ichourten du hour ountci batetara, eta hasten da hougñen chahatcen dipulier, eta tchucatcen çutian bere guerricouan cian oihalaz.

⁶ Jiten da Simon Pierragana. Eta Pierrac erran cion: «Jauna, çuc eni çankhouac chahatuco deiztadatçula?»

⁷ Jesusec erran ceion: «Eztakiçu cer ari niçan orai, bena jakinen duçu gue-rochago».

⁸ Simon Pierrac erran cion: «Ezteitadatçu secula çankhouac chahatuco». Jesusec erran cion: «Ezpadeitçut chahatcen, eztukeçu deus ere eneki».

⁹ Ordian Simon Pierrac erran cion: «Jauna, ez solamente hougñac, bena eskiac eta buria ere».

¹⁰ Jesusec erran cion: «Deja chahatia denac eztu beharric hougñen chahatcia baicic, ordian oro chahaturic da. Eta ciec ere chahu cirade, bena ez hati oro».

¹¹ Ceren baçakian çouin cen trahiçalia, hartacoz erran cian: «Etcirade chahu oro».

¹² Chahatu ceitcenian hougñac, çaiä jaunxi cien, eta berriz jarriric, erran ceren: «Badakicieia cer eguin deiciedan?»

¹ *mementoualartino*: ikus *bicitcialartino* 4,14.

³ *baçouela*: 'bazihoala'.

⁶ *deiztadatçula*: hemen *deiztadatçuiä* galderazko forma igurika liteke; cf. *eçutieta* 6,70, non 1873ko nahiz 1888ko edizioetan *eçutiela* irakurtzen baita. Haatik, bertset honetan Ürrüti seguruenik Harneder-Harrieten bertsioan oinarritu da, horren harridurazko moldea emanik; cf. *Quoi, Seigneur ! vous me laveriez les pieds ?* Sacy; *Toi, Seigneur, tu me laverais les pieds !* Ost; *Iauna, hic niri oinac ikutzen* [sic] *drazquidac*? Lç; *Jauna, ikhuzten derauztatçu çangoac*? TB; *Iauna, çuc niri çangoac garbituco darozquidatçula*? HeH.

¹¹ *trahiçalia*: *OEhk* (s.v. *TRADITZAILE*) *tradizale* aldaera zuberotarra biltzen du, baina ez *trahizale*.

¹³ Ciec deitzen naicie Naussia eta Jauna, eta ountxa erraiten ducie, ceren hala niz ere.

¹⁴ Aren nic, cien Jauna eta Naussia niçalaric hougnaç chahatu badeitciet, ber guisan behar ducie ciec ere batac bestiaren hougnaç chahatu.

¹⁵ Erakoutxi deiciet bidia, nic eguin deiciedan beçala, ber guisan eguin deçacien ciec ere.

¹⁶ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Ezta cerbutcharia bere naussia beno handiago, ez eta igorrric dena igorlia beno handiago.

¹⁷ Balimbadaquitcie gaiça horic ountxa irous cirade, eguiten badutucie.

¹⁸ Eniz mintço cietçaz orotçaz: badakit çouin diren haitatu dutudanac; bena izkibria bethe dadin eta complituric içan dadin: «Eneki jaten ari denac, bere aztala eraiki du ene countre».

¹⁹ Eta oraidanic erraiten deiciet heltu den beno lehen: Sinhestx deçacien, heltu datekienian, ni niçala Aitac igorri diana.

²⁰ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nourc ere errecebitcen beitu nic igorten duna, errecebitcen nai, eta errecebitcen naianac, errecebitcen du igorri naiana».

²¹ Jesusec gaiça horic erran ondouan, troublatu cen bere ezpiritian, eta erran ceren goraki: «Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet cien batec trahituco naiala».

²² Ordian dicipuliac oro alkharri soroz jarri cien, ezpeitçakien çougnez mintço cen.

²³ Eta noula dicipulu bat, Jesusec maite ciana, etçanic beitzen Jesusen boulharren gagna bere buria phausaturic,

²⁴ Simon Pierrac eguin ceion khegnu, galtha liçon nourçaz mintço cen.

²⁵ Dicipulu harec, Jesusen boulharrian phausaturic cenac, erran cion: «Jauna, çouin da?»

²⁶ Jesusec arrapostu eman cion: «Çougni ere emanen beitu ogui bouchia trempaturic».

Eta haimbestereki, eskentu cion ogui trempatu bouchi bat Judas Iscariot Simonen semiari.

²⁷ Eta ogui ahamen houra hartu ondouan, Satan sarthu cen haren beithan; ordian Jesusec erran cion: «Eguiteco duçuna eguiçu lehen beno lehen».

²⁸ Bena mahainian cienetaric batec ere etcian enthelegatu certaco erraiten ceion hori.

²⁹ Noula Judasec diharria etchekitcen beitchian, çoumbaitec ouste ukhen cien Jesusec erran nahi ceiola: «Eros eçaçu eguneco jan behar dutugunac».

¹⁹ *sinhestx*: ez bada huts, <stx> grafema bitan ageri da: *sinhestx* 13,19 & *sinhestxi* 17,8.

²¹ *cien batec*: genitiboak balio partitibo garbia adierazten du, 'zuetarik/zuetako batek'. Gainerako euskaratzeetan *çuetaric batec* datza (Lç, TB, HeH), eta frantsesezko bertsioetan *l'un de vous* (Sacy, Ost).

²² *soroz*: jakina, 'soz'. XIX. mendeko egile zuberotar zenbaitek dardarkarien lenizioa salatzen duten hiperezketak egiten dituzte. Horrezaz apart, hemen nabarmentzekoa da Ürrütik *so* hitza bokal luzeaz hautemate: *OEhk* etsenplu bakarria bildu du, XX. mendekoa: «*sooz eta sooz ehün bat jokülari* Herr 19-5-1960 3».

²⁶ *bouchia*: 'zatia'. Amiküze eta Zuberoako forma, *-i* sudurkari oxitonoa duten biarnesetikako maila leguen sailekoa.

²⁹ Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa eman; cf. *ou qu'il lui donnait ses ordres pour distribuer quelque chose aux pauvres* Sacy; *ou, qu'il donnât quelque chose aux pauvres* Ost; *edo paubrey cerbait eman liecén* Lç; *edo eman ceçan cerbait pobre* TB; *Edo, eman cioçotela escalei cerbait* HeH.

³⁰ Judas, ogui ahamen houra jan cian beçain sarri, elkhi cen; ulhun bethe cen orduncoz.

³¹ Eta elki cenian behala, Jesusec erran cian: «Orai guiçonaren semia lorificaturic da, eta Jincoua lorificaturic da hartan.

³² Eta Jincoua lorificaturic bada hartan, Jincouac ere lorificatuco du berartan, eta laster lorificatuco du.

³³ Ene haurthouac, dembora aphurthto baten niz orano cieki. Tcherkhaturen naicie; eta erran dudán beçala judiouer eztiela jiten ahal ni jouaiten niçan lekhialat, erraiten deiciet cier ere ber guisan.

³⁴ Manu berri bat emaiten deiciet: Maita eçacie alkhar; nic ciec maithatu çutiedan beçala, ciec ere alkhar maitha eçacie.

³⁵ Hortaric eçagutuco die oroc ene dicipuliac ciradela, balimbaducie amorio batac bestiaren».

³⁶ Simon Pierrac erran cion: «Jauna, nourat çouaça?» Jesusec erran cion: «Nouat ere benoua, enaiçu orai jarraikiten ahal; bena jarraikico naiçu guero».

³⁷ Pierrac erran cion: «Jauna, cergatic enaikikeçu jarraiki ahal orai berian? Ema-nen dut ene bicia çouretaco».

³⁸ Jesusec arrapostu eman cien: «Çoure bicia eman cinio enetaco? Eguiazki, eguiazki erraiten deičut: Eztu oillarak khantatuco noun enaiçun ukhatcen hirouretan».

13,2 phentxamienta] A B *phentxamienta*. 13,5 hasten da] A B *hasten du*. 13,7 ceion] B *ceron*. 13,23 ezpeitçakien] A *ezpeitçaki n*. 13,25 Jesusen boulharrian] A B *Jesus boulharrian*; cf. TB *Jesusen bulharretan* : HeH *Iesusen bulharraren gainera*. 13,29 Ak zein Bk ments dute bertsetaren azken perpausa; cf. Lç *Ecen batçuc uste çuten, ceren mulsá baitzuen Iudasec, ecen erran ceraucala Iesusec: Eros itzac bestacotçât behar ditugun gauçâc; edo paubrey cerbait eman liecén* : TB [...] *edo eman ceçan cerbait pobrei* : HeH [...] *Edo, eman cioçotela escaleei cerbait*. 13,33 haurthouac ... aphurthto] A *haurthouac* ... *aphurthto* : B *haurttouac* ... *aphurttto*. 13,34 çutiedan] A B *çutudan*

³⁰ *orduncoz*: euskara batuaren 'ordurako' zentzua adierazten duen adberbioa, eta Zuberoan mugagabearen gaineko inesibo arkaikoa + *-ko* segida atxikitzen duten formetarik bat; ikus *orduankoz* & *ordunkoz*, OEH, s.v. ORDUAN.

³³ *haurthouac*, *aphurthto*: hemen <th> grafemak /c/ sabaikaria adierazten du, <tth> nolabait grafia hibridoa izanik (ez bada huts).

³³ *dembora aphurthto baten*: genitiboak *pour* preposizioaren balioa adierazten du; cf. *pour un peu de temps* Ost; *dembora laburrentçat* TB; *aphurto baten* HeH. Ikus *dembora bouchi baten* 12,35.

³⁵ *batac bestiaren*: genitiboak onuraduna adierazten du edo, zehazkiago, sentimenduen iturria; cf. *batac berceagana* Lç; *batac bertcearentçat* TB; *batac bertceari* HeH & *les uns pour les autres* Sacy, Ost.

³⁷ *enaikikeçu*: 'ez nakizuke'. Ohart bedi **di* erroa ez dela guztiz higatua: **nadikikezü* > *naikikezü* > *nakikezü* (mendealean *nakizuke*).

³⁷ *çouretaco*: Akitaniako euskalkietan xvii. mendetik aitzina hedatu den aldaketa semantikoa, zeinaren medioz *-rentzat* & *-tako* kasu benefaktiboaren morfemak *-gatic* morfema kausalaren balio motibatiboa bereganatu baitute, eta zeinaren ondorioz *-gatic* morfemaren eremu semantikoa kausa hertsia- ren adierazpenera murriztu baita. Bestalde, zuberera zaharrean benefaktiboaren morfemaren erabilpena hautazkoa da, horren eremu semantikoa usuenik genitiboaren morfema soilak estaltzen baitu. Gehiago dena, *zertako* galdetzaileaz eta *hortakoz* bezalako lokailuez landara, Ürrütik hirutan baizik ez du benefak- tiboaren marka erabili, eta hiruretan pertsona izenordainekin: *çouretaco* 13,37, *enetaco* 13,38 eta *haien- taco* 17,19.

³⁸ *cinio*: 'ziniro', hots, euskara batuaz 'zenezake'.

³⁸ *enetaco*: ikus *çouretaco* 13,37.

ene aieruan moldiztegian eskuizkribuaren *ie* → *u* errakuntza obratu zen; cf. *Lç eritzi drauçuedan* : TB *maithatu çarotedan* : HeH *maithatu çaitutedan*.

XIV. CAPITULIA

¹ «Cien bihotça eztadin ičan lasturic; sinhesten ducie Jincouaren beithan, sinhetx eçacie nitan ere.

² Bada egonguira hanitx ene Aitaren etchen; hori ezpaliz hala, erranen neicien. Banoua cier lekhiaren prestatcera.

³ Eta jouan niçatekienian, eta cien lekhia prestatu dukedianian, berriz jinen niçai-cie, eta hartuco çutiet eneganat, ni niçan lekhian ičan citaien cie ere.

⁴ Eta badakicie nourat jouaiten niçan, eta badakicie bidia».

⁵ Thomasec erran cion: «Jauna, eztakiçugu nourat jouaiten ciren, eta noula da-kigu bidia?»

⁶ Jesusec erran cion: «Ni niz bidia, eguia, eta bicia; ihour ere ezta jiten Aitaganat, niçaz baicic.

⁷ Eçagutcen banunducie ni, Aita ere eçagut cinioie; bena oraidanic eçagutcen ducie eta ikhoussi ducie».

⁸ Philipec erran cion: «Jauna! Erakhoutx eçaguçu Aita, eta hori aski dugu».

⁹ Jesusec erran cion: «Haimbeste dembora hountan cieki niz, eta enaiçu eçagutu? Philipe, ni ikhoussi naianac ikhoussi du ene Aita ere. Eta noula erraiten ahal duçu «Erakhoutx eçaguçu Aita?»

¹⁰ Eztucia sinhesten ene Aitaren beithan niçala eta ene Aita nitan dela? Nic erraiten deitciedan elhiac, ezteitciet erraiten nihauen beithatic; bena ene beithan dagouen Aitac berac eguiten dutu nic eguiten dutudan obrac.

¹¹ Sinhetx neçacie ene Aitaren beithan niçala, eta Aita ene beithan; bestela sinhetx neçacie obra horien causaz.

¹² Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nitan sinhesten dianac eguinen dutu eguiten dutudan obrac, eta eguinen du horic beno handiagoric, ceren eta benoua ene Aitaganat.

¹³ Eta cernahi galtha deçacien ene icenian, eguinen deitçiet, Aita lorificaturic ičan dadin semiaz.

¹⁴ Eta cerbait galthatcen baducie ene icenian, eguinen deiciet.

¹ *eztadin*: edizioigile honi eskapatzen zaizkion arrazoiengatik, jusibozko balioa duen perpaus hone-tan Ürrütik subjuntiboaren forma biluzia eman du, bertsetaren zentzua ilunduz; cf. *Que votre cœur ne se trouble point* Sacy, Ost; *eztadila trubla* Lç; *ez bedi ičan lastua* TB; *eztadila nahas* HeH.

² *egonguira*: jakina, 'egongia'. Antza, dardarkarien lenizioaren ondoriozko hiperzuzenketak hau 1888ko edizioan oker analizatu dute, *egon guira* emanik. Gainerako euskaratzaileek *egoitza* darabilte.

³ *niçatekienian* & *dukedianian*: geroaldi perfektiboa adierazten duten formak; cf. *et après que je m'en serai allé, et que je vous aurai préparé le lieu* Sacy; *Et quand je m'en serai allé, et que je vous aurai préparé le lieu* Ost; *Eta ioan naiçatenean, eta leku çuey appaindu drauçuequedanean* Lç; *Eta ioan naiçatenean, eta çuei toquia aphaindu darotçuequedan ondoan* HeH.

⁷ *cinioie*: 'zinirote', hots, euskara batuaz 'zenezakete'; cf. *cineçaquete* Lç, TB, HeH.

¹³ *semaiz*: frantseseko iturriek ez dute preposizio bera hautatzen, eta horrek bere isla proiektatzen du euskaratzeetan; cf. *afin que le Père soit glorifié dans le Fils* Sacy; *afin que le Père soit glorifié par le Fils* Ost; *glorifica dadinçat Aita Semean* Lç; *Aita lorificatua ičan dadintçat semeaz* TB; *handiets dadintçat Aita Semean* HeH. Nolanahi ere den, hemen *semaiz* instrumentalak ez du agentea kodifikatzen, bitartea baizik (*means*).

¹⁵ Ni maite banaicie, ene maniac beguira itçatcie.

¹⁶ Eta othoituco dut ene Aita, eta emanen deicie beste consolaçale bat, egoiteco bethierecoz cireki.

¹⁷ Houra beita espiritu eguiazcoua, mundiac errecebitcen ahal eztiana, ceren ez-peitu ikhousten, ez eçagutcen; bena ciec eçagutcen ducie, ceren ciek goiten beita eta cien beithan beita.

¹⁸ Etçutiet utcico cihauriec: jinen niz cienganat.

¹⁹ Orano dembora bouchi bat, eta mundiac enai ikhoussico, bena ciec ikhoussico naicie; eta ceren bici beniz, ciec ere bicico cirade.

²⁰ Egun hartan eçagutu ducie ene Aitaren beithan niçala, eta ciec ene beithan, eta ni cien beithan.

²¹ Ene maniac badakitçanac, eta beguiratcen badutu, houra da ni maite naiana; eta ni maite naiana maithaturic içanen da ene Aitaz».

²² Judac (ez Iscariotac) erran cion: «Jauna, noulaz eçaguteracico cirade gouri, eta ez mundiari?»

²³ Jesusec arrapostu emanic, erran cion: «Nourbaitec maite balimbanai, harec beguiratuco du ene elhia, eta ene Aitac maithatuco du; eta jinen guira harenganat, eta hartan eguinen dugu goure egonguira.

²⁴ Ni maite enaianac, ene elhia ere eztu beguiratcen; eta entçuten ducien elhia ezta ene elhia, bena ni igorri naian Aitarena.

²⁵ Erraiten deitciet gaiça horic ciek nagouelatic.

²⁶ Bena Aitac ene icenian igorriren deicien Espiritu Saintu bozgarri harec gaiçac oro erakhoutxico deitcie, eta orhitaracico deitcie nic erran deitciedanac oro.

²⁷ Bakia uzten deiciet, ene bakia emaiten deiciet; ezteiciet emaiten mundiac emaiten dian beçala, cien bihotça eztadila nahas, ez içan icituric.

²⁸ Entçun ducie erran deiciedala: “Banoua, eta utçulien niz cienganat, ceren Aita ni beno handiago beita”.

²⁹ Eta orai erraiten deiciet, hori heltu den beno lehen, heltcen denian sinhetx deçacien.

²¹ Ürrütik ez du bertsetaren azken perpausa itzuli; cf. *eta nic hari on eritziren draucat, eta manifesta-turen draucat hari neure buruä* Lç; *maithatuco dut, eta eçagutaracico nitzayo*. TB; *eta maithatuco dut nic ere, eta aguertuco natçaio*. HeH.

²³ *Jesusec arrapostu emanic, erran cion*: estilema honek Ürrütiren itzulpenaren iturria salatzen du: Leizarragarekin TBk ere halaxe dakarte, baina ez Ostervaldek, Sacyk, ezta HeHk ere.

²³ *harec*: 1873ko nahiz 1888ko edizioetan *harc* datza. Aldiz, Ürrütiren zubereran 3. pertsona singularren ergatiboaren forma ez da *hark*, *harek* baizik. Testu osoan haxe da *harc* bakarra vs *harec* 34 aldiz: 1,3, 1,10, 1,41, 4,9, 4,11, 4,39, 4,47, 4,50, 4,53, 5,13, 5,19, 5,24, 5,45, 5,46, 6,24, 6,40, 7,49, 8,42, 9,12, 9,36, 12,6, 13,25, 14,26, 15,5, 15,26, 16,14, 17,2, 18,17, 19,27, 19,35, 20,15, 20,25, 21,7 & 21,23. Beraz, ala Ürrütik berak itzultzean oharkabea eman zuen *harc*, ala Cazals etxean norbaitek e ahandzi zukeen.

²⁸ Ürrütik laburrago ematen du bertset hau; cf. *Aditu duçue erran dautçuedala: Banoha, eta itçulcen naiz çuen ganat; maite baninduçue, içan cinazteque segurqui boztuac erran dudanaz: Banoha Aita ganat; ecen Aita ni baino handiago da*. TB; *Entçun duçue nola erran darotçuetan banohala, eta çuen ganat bihurtuco naicela. Baldin maite baninduçue, atsequin bide cinuquete, ceren Aita ganat nihoan; ecen Aita ni bainoagoa da*. HeH.

²⁹ *hori heltu den beno lehen*: hemen den adizkiak subjuntiboa adierazten du; cf. *avant que cela arrive* Sacy; *avant que la chose arrive* Ost; *eguin dadin baino lehen* Lç; *hori guerthatu den baino lehen* TB.

³⁰ Eniz haboro hanitx mintçatuco ciek, ceren mundu hounen buruçaguia heltcen beita; eta hati eztu deus ere nitan;

³¹ bena amorecatic mundiacc eçagut deçan Aita maite dudala, eta eguiten dudala Aitac manhatu deitadana. Jaiki citaie, gouatçan hebetic».

14,2 egonguira] A *egon guira*. || hori ezipaliz] A *hori ezipaliz hala* Bk zuzenketa kontziente dagiela dirudi; cf. Sacy *si cela n'était* : Ost *si cela n'était pas* : Lç *baldin bercela baliz* : TB *ez baliz içan hala* : HeH *baldin bertcela baliz*. 14,14 deiciet] A B *deiciet*. 14,23 harec] A B *harc*. 14,24 enaianac] A *ceraianac*; cf. TB *maite ez nauenac* : HeH *Niri on eztaritçatanac*. 14,30 ciek] A *cie-cieki lerroartean*.

XV. CAPITULIA

¹ «Ni aihen eguiaczoua niz, eta Aita bigniera da.

² Nitan fruta ekharten eztian tcherment adarrac oro khentcen dutu; eta fruta ekharten dian adarrac oro mouzten dutu, amorecatic fruta haboro ekhar decen.

³ Ciec deja chahu cirade, nic erran dudan elhiagatic.

⁴ Egon citaie nitan, eta ni cietan. Noula tchermentac ezpeitu berartçaz ekharten ahal frutaric, aihen ondouan egoiten ezipada, ber gaiça da cietçaz, ezipacirade egoiten nitan.

⁵ Ni aihen ondoua niz, eta ciec adarrac; nitan dagoenac, eta ni hartan, harec ekharten du fruta hanitx, ceren ni gabe ecin diocie deus ere.

⁶ Nitan eztagouena egotchiric içanen da, adar ezdeus bat beçala; eta eihartu datekienian, bilduric, suialat ourthoukico die, eta erreco da.

⁷ Nitan egoiten bacirade, eta ene elhiac cietan badaude, nahi ducienac oro galthatcen ahal dutucie, eta emanic içanen çaitcie.

⁸ Hountan ene aita lorificaturic da, ekhar deçacien fruta hanitx, eta ordian ene dicipuliac ciateke.

⁹ Ni Aitac maithatu naian beçala maite çutiet; egon citaie ene amoriouan.

¹⁰ Ene maniac beguiratcen badutucie, egonen cirade ene amoriouan.

¹¹ Erraiten deitçiet gaiça horic ene boztarioua egon dadin cien beithan, eta cien boztarioua içan dadin handi eta perfeit.

¹² Hau da ene mania: maitha deçacien alkhar, nic maithatu çutiedan beçala.

¹ *bigniera*: 'vigneron' (OEH, s.v. BIÑER). Ürrütiren pasarte hau AIHEN sarreran da emana. Bestenaz, cf. *Ni naiz aihen eguiaczoua, eta ene Aita da mahastiçaina* Lç; *Eguiaczou mahax hondoa naiz, eta ene Aita bignia da*. TB; *Ni aihen eguiaczoua naiz, eta ene Aita da mahasti çaina* HeH; *Je suis la vraie vigne, et mon Père est le vigneron*. Sacy; *Je suis le vrai cep, et mon Père est le vigneron*. Ost.

⁴ *cietçaz*: 1873ko edizioko *cietiaz* huts tipografikoa 1888koan *cietaz* batekin zuzendu nahi izan dute; kontua da Ürrütik erregulartzki ematen duela instrumentalaren -taz, eta behin ere ez -taz: *haritçaz* 1,15, *çointitçaz* 1,15, *cihauritçaz* 1,22, *hortçaz* 5,28, *nihauritçaz* 5,30, *nitçaz* 5,36, *berartçaz* 7,18, *cietçaz* 8,26, *cetçaz* 10,6, *hountçaz* 10,41, *cietçaz orotçaz* 13,18, *nourtçaz* 13,24.

⁵ *diocie*: *iron aditzaren forma, 'dezakezue' baliokoa. Hemen erremarkagarria da *iron aditz nagusirik gabe agertzea, edo bera aditz nagusi —sintetiko— bailitzan; erabilpen hori ongi lekukotua da *pouvoir* aditzaren ordain gisara, *ne pouvoir rien* bezalako ideien adierazpenean (Padilla-Moyano 2013: 152-153). Lafitterentzat elipsia litzateke, «surtout aux formes qui traduisent le verbe "pouvoir": *Eman nezokek gotik, bainan ez ziroiat* "je le lui donnerais volontiers, mais je ne puis"» (1944: § 597). Cf. *ez diroqueue deus eguin* TB; *ecin daidique deus* Lç, HeH.

¹³ Ihourc ere eztu amorio handiago bat hounec beno, nouriz ere nourbaitec emaiten beitu bere bicia bere adiskiden.

¹⁴ Ciec ene adiskidiac cirateke, eguiten badutucie nic erranac.

¹⁵ Etçutiet hebetic harat cerbutchari deitcen, ceren cerbutchariac eztaki cer eguiten dian bere naussiac; bena ene adiskidiac deitcen çutiet, ceren ene Aitaganic entçun dutudanac oro, eraktxi beteicitet.

¹⁶ Enaicie ciec haitatu, bena nic haitatu çutiet ciec, jouan citaïen eta ekhar deçacien fruta hanitx, eta cien fruta içan dadin bethierecoz, eta ene Aitac eman diçatcien, ene icenian galthatcen dutucien gaiçac oro.

¹⁷ Manatcen deiciet gaiça hau: alkhar maitha deçacien.

¹⁸ Mundiatic huguntcen baçutie, jakin eçacie hugunturic içan niçala ciec beno lehen.

¹⁹ Mundu hountaco içan baçinaude, mundiatic maite dutu haren direnac; bena etciradelacoz munduco, eta haitatu çutiedalacoz mundutic, hartacoz mundiatic huguntcen çutie.

²⁰ Orhit citaie nic erran deitciedan elhez: cerbutcharia eztela bere buruçaquia bena handiago. Bardin ni gaiçki erabili banaie, ciec ere ber guisan erabilico çutie, eta bardin ene elhia beguiratcen badie, cien ere beguiratuco die.

²¹ Bena horic oro eguinen deitcie ene icenagatic, ceren ezpeitcie eçagutcen ni igorri naïana.

²² Ezpanintz ni jin, eta berer mintçatu ezpanintz, eliateke oguendun; bena orai ez tie eskusaric beren oguenez.

²³ Ni huguntcen naïanac, ene Aita ere huguntcen du.

²⁴ Ezpanutu eguin haien aïtcinïan ihourc ere eguin eztutian obrac, elukete bekhaturic; bena orai ikhoussi dutie, eta halaric ere huguntu naie ni eta ene Aita.

²⁵ Bena coumpli dadin haien leguian izkiribaturic den elhia: «Huguntu naie arrazouric gabe».

²⁶ Bena consolaçalia jin datekienian, çouin igorrico beteiciet ene Aitaren phartez, çouin beita eguiazco ezpiritia, ene Aitaganic dena, harec jakitate errendatuco du nitçaz.

²⁷ Eta ciec ere jakile cirateke, ceren hastetic eneki beïtcirade».

15,4 aïhen ondouan egoiten ezipada] A *aïhen ondouan egoiten*; cf. Sacy *si elle ne demeure attachée au cep de la vigne* : Ost *s'il ne demeure attaché au cep* : Lç *baldin aïhenean ezipadago* : TB *ez bada mahax hondoan egoiten* : HeH *baldin ezipadatcheco aïhenari*. || cietçaz] A *cietiaz* : B *cietaz* ikus testuan orripeko oharra. 15,10 Bk *ments du berset hau*. 15,13 nouiz] A *nouriz*. 15,15 cerbutchariac] A B *cerbuchariac* corpusean ez da *zerbüx-* aldaeraren igurzkiaren arrastorik. 15,17 deiciet] A B *deïtciet*. 15,22 berer] A B *berez* moldiztegian Ürrütiren izkirioaren hitz bukaerako <r> → <z> bihurtu zuket; cf. *et que je ne leur eusse point parlé* Sacy; *et que je ne leur eusse pas parlé* Ost; *berer minçatu ezpaninçaye* Lç; *ez banintzeite mintçatu* TB; *berer mintçatu ezpaninçaye* HeH. Ikus *horier* 6,5 formaren ohar paleografikoa. 15,25 Bena coumpli] B *Coumpli*; cf. Ost *Mais c'est ainsi que la parole qui est écrite dans leur loi a été accomplie* : TB *Bainan*

¹³ *bere adiskiden*: genitiboak motiboa edo zioa adierazten du, ez kausa hertsia; cf. *bere adisquideacgatic* Lç; *bere adisquidentçat* TB; *bere adisquideentçat* HeH; *pour ses amis* Sacy, Ost.

¹⁹ *içan baçinaude*: 'izan bazinate'; ikus *baciaude* 8,39 eta bertako oharra.

²⁰ *bardin*: ikus *bardin* 5,31.

²⁴ *elukete*: zubereraz *ez lükeie* espero genuke, eta Ürrütiren hizkeran eta grafian *elukie*.

heyen leguean izcribaturic den hitça cumplitua içaitcotçat da : HeH Alabainan bethe beharra cen beren leguean isquiribatua duten hitça.

XVI. CAPITULIA

¹ «Erraiten deitciet gaiça horic, amoregatic etcitaian khordoca gaizbidiagatic.

² Igorrico çutie synagoguetaric; eta dembora jinen da ere, noun çougñec ere hile-razten beitchutie, ouste beituque Jincoua cerbutchatcen diala.

³ Eta eguinen deitcie gaiça horic, ceren ezpeitie eçagutu ez ene Aita, eta ez ni.

⁴ Bena erran deitciet gaiça horic, amoregatic, orena jin datekienian, orhit citaian erran deitciedala. Ezteitciet erran gaiça horic hastetic, ceren eta cieki benintçan;

⁵ bena orai banoua igorri naianarenganat, eta cietaric batec ere ezteit galthatcen: “Nouat çouaça?”

⁶ Bena erran deitciedalacoz gaiça horic cien bihotça tristeciac bethe du.

⁷ Arastan erraiten deiciet eguia: Cien houna da ni jouan nadin, ceren ezpaniz jouaiten, consolaçalia etçaicie jinen; bena jouaiten baniz igorrico deiciet.

⁸ Eta jin datekienian, arguituco du mundia bekhatiaz, justiciaz, eta jujamentiaz:

⁹ bekhatiaz, ceren ezpeitie sinhesten nitan;

¹⁰ justiciaz, ceren ene Aitaganat benoua, eta ezpenaicie haboro ikhousico;

¹¹ jujamentiaz, ceren eta mundu hountaco princia deja jujaturic beita.

¹² Badut orano beste gaiça hanitx cier erraiteco, bena eztucie orano enthelegatcen ahal.

¹³ Bena nouiz ere houra, erran nahi beita eguiazco Espiritia, jin datekienian, guidatuco çutie eguia orotan; ceren ezpeita mintçatuco berartçaz, bena erranen dutu entçun dutianac oro, eta annontçatuco deitcie guero jinen diren gaiçac.

¹⁴ Harec lorificatuco nai, ceren hartuco beitu enetic, eta annontçatuco deitcie cier.

¹⁵ Ene Aitac dutianac oro eniac dirade; hartacoz erran deiciet hartuco diala enetic, eta annontçatuco deitcie cier.

¹⁶ Dembora laburren burian enaicie haboro ikhoussico; eta dembora bouchi baten ondouan berriz ikhoussico naicie, ceren benoua ene Aitaganat.

¹⁷ Hortan gagenen, dicipulietaric çouimbaitec erraiten cien beren artian: «Cer erraiten deiku, “Dembora labur baten burian enaicie haboro ikhoussico, eta dembora bouchi baten burian berriz ikhoussico naicie, ceren Aitaganat benoua”?»

¹⁸ Erraiten cien aren: «Cer erran nahi du hitz horic, “dembora labur bat”? Ezta-kigu cer erran nahi dian».

¹⁹ Eta Jesusec, eçagutuz interrogatu nahi ciela, erran ceren: «Galthatcen ducie alkharren artian nic erran dudanaren gagenen: “Dembora laburren burian enaicie haboro ikhoussico, eta dembora bouchi baten burian berriz ikhoussico naicie”.

¹³ *erran nahi beita eguiazco Espiritia*: azalpenezko egituraren iturria Ostervalden bertsioak behar du izan; cf. *Quand cet Esprit de vérité sera venu* Sacy; *Mais quand celui-là sera venu, savoir, l'Esprit de vérité* Ost; *Baina dathorreanean hura, Spiritu eguiazcoa, diot Lç; Bainen noiz ere hura ethorri baita, eguizco* [sic] *Izpiritua* TB; *Bainen dathorreanean eguiazco Ispiritu hura* HeH.

²⁰ Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet: Nigar eguinen ducie eta tristecian cirateke, eta mundia boztariouan date. Ciec triste ciratekela erraiten deiciet, bena cien tristecia khambiatuco da boztarioualat.

²¹ Emazte batec haur bat mundian eçarten dianian, dolore senditcen du, ceren haren muga heltu beita; bena seme bat sorthu dianian, ezta haboro orhit bere minez, hain beita boztariouan guïçon bat mundian eçarri dialacoz.

²² Ciec ere baducie orai tristecia; bena ikhoussico çutiet orano, eta cien bihotça boztariouan date, eta ihourc ere ezteicie idekico cien boztarioua.

²³ Eta egun hartan enaicie interrogatuco deusetan ere. Eguiazki, eguiazki erraiten deiciet, galthatcen dutucien gaiçac oro ene Aitari ene icenian, emanen deitciela.

²⁴ Orai artino eztucie deus ere galthatu ene icenian; galtha eçacie eta ukhenen ducie, amoregatic cien boztarioua içan dadin bethia eta perfeita.

²⁵ Erran deiciet gaiça horic uduripenez; bena huillan da orena, nouiz ere ezpenitçatic uduripenez mintçatuco, bena mintçatuco nitçacicie clarki ene Aitaz.

²⁶ Egun hartan galthaturen ducie ene icenian eta ezteiciet erraiten othoituco dudala ene Aita ciengatic.

²⁷ Ceren Aitac berac maite çutie, ceren maithatu benaicie ni, eta sinhetxi beituçie Jincouaganic elkhi niçala.

²⁸ Aitaganic elkhi niz, eta jin niz mundiala; eta orano uzten dut mundia, eta berriç banoua Aitaganat».

²⁹ Bere dicipuliec erran ceren: «Horra orai mintço cira clarki, eta etcira haboro mintço uduripenez.

³⁰ Eçagutcen dugu orai gaiçac oro badakitçula, eta eztuçula beharric ihourc ere interroga citçan; hortaric agueri çaicu Jincouaganic jinic cirela».

³¹ Jesusec erran ceren: «Sinhesten ducieia orai?

³² Orena jiten da, eta deja jinic da, barreiaturic içanen beircirade bakhotchâ bere aldialat, eta utcico naicie nihau; bena eniz nihau, ceren Aita eneki beita.

³³ Erran deitciet gaiça horic, ukhen deçacien bakia nitan. Phena hanitx badukecie mundu hountan, bena coraje ukhen eçacie; nic mundia garhaitu dut».

16,1 deitci et] A B *deiciet*. 16,13 diren] A B *dire*. 16,19 eçagutuz] A *eçugutuz*. || alkharen] A *alkharen*. 16,25 deitci et] A B *deiciet*. || uduripenez mintçatuco, bena mintçatuco nitçacicie] A *uduripenez mintçatuco nitçacicie*. 16,30 çaicu] A *çaiçu*; cf. Sacy *c'est pour cela que nous croyons que vous êtes sorti de Dieu* : Ost *c'est pour cela que nous croyons que tu es issu de Dieu* : Lç *Huneçaz diagu sinhesten, ecen Iaincoaganic ilki aicela* : TB *Hori dela casu sinhesten dugu Jaincoa ganic sorthua çarela* : HeH *hortaric agueri çaicu Iaincoa ganic ilkhia çarela*. 16,31 Jesusec erran ceren] A *Jesusec erran ceren* : B *Eta erran ceren*. || ducieia] A *deicieia* B *deicie* moldiztegian

²¹ Emazte batec haur bat mundian eçarten dianian: Ürrütik libertatez itzultzen du; cf. *Une femme lorsqu'elle enfante* Sacy; *Quand une femme accouche* Ost; Emazteac, ertzen denean Lç; Emazte batec erditcen denean TB; Emaztez batec, erdi behar denean HeH.

³⁰ agueri çaicu: bertset honetan Ürrüti Haraneder-Harrietengandik hurbilenik dabil; cf. *c'est pour cela que nous croyons que vous êtes sorti de Dieu* Sacy; *c'est pour cela que nous croyons que tu es issu de Dieu* Ost; *Huneçaz diagu sinhesten, ecen Iaincoaganic ilki aicela* Lç; *Hori dela casu sinhesten dugu Jaincoa ganic sorthua çarela* TB; *hortaric agueri çaicu Iaincoa ganic ilkhia çarela* HeH.

³¹ sinhesten ducieia orai?: 1873ko edizioak *deicieia* dakar, eta 1888koak *deicie*, galdera morfemarik gabe; ikus beherago ohar paleografikoa. Horrezaz landara, TBn izan ezik, gainerako bertsoietan galdera datza: *sinhesten deicieia orai?* EvS 1873; *sinhesten deicie orai*. EvS 1888; *Vous croyez maintenant ?* Sacy; *Croyez-vous maintenant ?* Ost; *Orain sinhesten duçue?* Lç; *Sinhesten duçue orai*. TB; *Sinhesten duçue orai?* HeH.

Ürrütiren izkirioko <u> → <ie> bihurtu zuketan; errakuntza analogo batentzat ikus *çutiedan* 13,34 formaren ohar paleografikoa.

XVII. CAPITULIA

¹ Jesusec, gaiça horic erran ondouan, goititu çutian beguiac celialat, eta erran cian: «Aita, orena heltu da; lorifica eçaçu çoure semia, çoure semiac ere lorifica citçan.

² Noula eman beteioçu indarra guiçonon ororen gagnen, hala harec eman dicen bethiereco bicitcia eman deitçoçun orori.

³ Eta hau da bethiereco bicitcia, eçagut citcen çu, eguiazco Jinco bakhotchça, eta Jesus-Krist çuc igorri duçuna.

⁴ Lorificatu çutut lurraren gagnen, eta eguin dutut çuc eman deiztatçun obrac.

⁵ Eta orai lorifica neçaçu çuc, Aita, çoure khantian, çoure etchen ukhen dudan loriaz, mundia eguin ičan cen beno lehen.

⁶ Eçaguteraci dut çoure icena mundutic eman deiztatadçun guiçonez; çouriac ciren, eta eni eman deiztatadçu, eta çoure elhia beguiratu die.

⁷ Orai eçagutu die eman deiztatadçunac oro çoureganic jiten direla.

⁸ Ceren eman deitcet çuc eman deiztatadçun elhiac, eta errecebitu dutie, eta eguiazki sinhestxi die çoureganic jinic niçala.

⁹ Othoitcen çutut hoiien; etçutut othoitcen mundiaren, bena çuc eman deiztadaçunen, ceren çouriac beitira.

¹⁰ Eta eniac direnac oro çouriac dirade, eta çouriac ene, eta hetan lorificaturic niz.

¹¹ Eta orai eniz haboro mundian, bena horic mundian dira, eta ni banoua çoureganat. Aita Saintia, beguira itçaçu çoure icenian eman deiztatadçunac, alkharreki bat ičan ditian, çu eta ni bat guiren beçala.

¹² Heki nintçano mundian, nic beguiratcen nutian çoure icenian. Eman deiztatadçunac beguiratu dutut, eta hetaric bat ere ezta galdu, galtçapenaren semia baicic, izkiribia complituric ičan dadin.

¹³ Eta orai jiten niz çoureganat, eta erraiten deitciet gaiça horic mundian niçalaric, ukhen decen ene boztarioua beren beithan.

¹⁴ Eman deiet çoure Elhia, eta mundiac huguntu dutu, ceren ezpeitira munducouac, hala noula ezpeniz munducoua.

¹⁵ Etçutut othoitcen idoki ditçaçun mundutic, bena beguira ditçaçun gaitcetic.

¹⁶ Eztira munducouac, hala noula ezpeniz munducoua.

¹⁷ Santifica itçaçu çoure eguiaz, çoure Elhia eguia bera da.

¹⁸ Noula igorri benaiçu mundiala, ber guisan nic ere igorten dutut mundiala.

¹⁹ Eta santificatcen niz nihau haientaco, hourac ere saintu ičan ditian eguien.

⁸ Ürrütik ez du bertset honen azken perpausa itzuli; cf. *et ils ont cru que vous m'avez envoyé*. Sacy; *et ils ont cru que tu m'as envoyé*. Ost; *eta sinhetsi dié ecen hic igorri nauala*. Lç; *eta sinhetsi dute çuc egorri nauçula*. TB; *eta sinhetsi dute çuc egorri nauçula*. HeH.

⁸ *sinhestxi*: ikus *sinhestx* 13,19.

⁹ *hoien ... mundiaren ... deiztadaçunen*: genitiboaren morfema soilak balio motibatiboa adierazten du; cf. *C'est pour eux que je prie. Je ne prie point pour le monde, mais pour ceux que vous m'avez donnés* Sacy; *bekgatic / munduagatic / drauzquidanacgatic* Lç; *heyentçat / munduarentçat / derauztatçunenentçat* TB; *Hequientçat / munduarentçat / darozquidatçunen gatic* HeH. Genitibo biluziaz adieraztea Ürrütiren hautu kontzientea da, euskarazko iturriek *-gatic* edo *-tzat* morfemak ematen baitituzte.

²⁰ Etçutut othoitcen haien beren, bena orano haien elhez nitan sinhesten direnen ororen,

²¹ amoregatic oro ičan ditian bat, hala noula çu, Aita, nitan beitsira, eta ni çutan, hourac ere ičan ditian bat gutan, eta mundiac sinhetx deçan çu cirela igorri naiçuna.

²² Çuc eni eman deitadaçun dohatxutarçuna, nic ere eman deret haier, amoregatic ičan ditian bat gutan, eta mundiac sinhetx deçan çuc igorri naiçula.

²³ Ni haietan niz, eta çu nitan, amoregatic oro bat ičan ditian, eta mundiac eçagut deçan çuc igorri naiçula, eta maite dutuçula maithatu naiçun beçala.

²⁴ Ene Aita, ene nahikhentia duçu, noun ere ičanen beniz, han ičan ditian eneki eman deiztadatçunac, amoregatic ikhous decen ene loria eman deitadaçuna, ceren maithatu benaiçu mundia creatu beno lehen.

²⁵ Aita justoua, mundiac etçutu eçagutu; bena nic eçagutu çutut, eta horiec eçagutu die çuc igorric naiçala.

²⁶ Eta eçaguteraci deiet çoure icena, eta eçaguteracico deiet orano, amoregatic amorio çouintçaz maithatu benaiçu hetan ičan dadin, eta ni hetan».

17,11 guiren] A *guicen*. 17,13 eta erraiten] B *erraiten*. || boztarioua] A *boztariou*. 17,14 huguntu dutu] A *huguntu*; cf. Ost *le monde les a haïs* : Lç *munduac hec gaitzetsi ukan citic* : TB *munduac biguindu ditu* : HeH *munduac gaitcetsi ditu*. 17,21 mundiac] A B *mundian*; cf. Ost *et que le monde croie* : Lç *sinhets deçançat munduac* : TB *munduac sinhets deçan* : HeH *sinhets deçançat munduac*. 17,24 deiztadatçunac] A *deistadatçunac*. 17,26 deiet] A *diet*.

XVIII. CAPITULIA

¹ Jesusec gaiça horic erran ondouan, jouan cen bere dicipulieki Cedroneco erreca-ren beste aldiala, noun beitscen baratce bat, eta han sarthu cen bere dicipulieki.

² Eta Judasec ere, çougneç trahitcen beitscian, eçagutcen cian lekhu hora, ceren Jesus ičan cen ussu bere dicipulieki.

³ Judasec, aren, harturic soldado coumpagna bat eta sarjant çoumbait sakrifikaçale buruçaquien eta pharisiennen phartez, jin cen hara lanterna edo tortcha çoumbaiteki, eta armac harturic.

¹⁹ *haientaco*: ikus *çouretaco* 13,37 eta bertako oharra.

²⁴ *nahikhentia*: «Documentado al Norte desde mediados del s. xvii y al Sur desde mediados del siglo xviii. La forma más general es *nahikunde*, salvo en suletino, donde hay mayoritariamente *nahikünte* y, menos frec., *nahikenti(a)*, *nahükünte* y *nahikiündü*» (OEh, s.v. NAHIKUNDE).

²⁶ *deiet*: 1873 *diet*; 1888 *deiet*. Bitan perpaus berean. Zuberoko tradizioan *dio* moldeko forma uz-kurtuak lekukotu dira, baina Ürrütiren testuan bada *deye* 1,12, *deie* 6,31, *deiet* 17,4 gehi *deio*- itxuraren hoge bat agerraldi; gainerakoan, orainaldiko *dio*- guztiak 'erran' adierakoak dira.

³ Ürrütik Ostervaldenetik itzuli duke bertset hau; TBren egileak ere bertsio hori segitu zukeen, hautu lexiko bereiziak eginik: *Judas ayant donc pris avec lui une compagnie de soldats, et des gens envoyés par les princes des prêtres et par les pharisiens* Sacy; *Judas ayant donc pris une compagnie de soldats et des sergents, de la part des principaux sacrificateurs et des Pharisiens* Ost; *Judas bada harturic soldadozco bandabat, eta Sacrificadore principaletaric eta Phariseuetaric officierac* Lç; *Judasec beraz harturic soldado lagunquida bat, eta sarjant batçu Sacrificatçaile buruzaguien-eta Pharisaueu phartez* TB; *Iudasec beraz, harturic soldado andana bat, eta Aphez-nausiec eta Pharisauec emanico guiçon batçu* HeH.

³ *sakrifikaçale*: 1873ko edizioan bitan ageri da <sakrifika-> grafia: 1,19 & 18,3, vs hiru aldiz <sakrifika-> 7,32, 7,45 & 18,10. 1888ko edizioan <sakrifika-> bakarra utzi dute: 1,19.

⁴ Bena Jesusec beitzakitçan heltu behar ceitçon gaiçac oro, aicinatuturic erran ceren: «Nour tcherkhatcen duçie?»

⁵ Ihardetxi ceren: «Jesus Nazaretecoua». Jesusec erran ceren: «Ni niz». Eta Judas, çougnec ere trahitcen beitzian, haieki cen.

⁶ Eta Jesusec erran cerenian «Ni niz», guibeltu ciren, eta erori lurrialat.

⁷ Galthatu ceren orano behin: «Nour tcherkhatcen ducie?» Eta arrapostu eman ceren: «Jesus Nazaretecoua».

⁸ Jesusec arrapostu eman ceren: «Erran deiciet ni niçala; aren, ni banaicie tcherkhatcen, utzitçaticie horic jouaitera,

⁹ amoregatic elhe hori complituric içan dadin: «Eztut galdut bat ere eman deizta-datçunetariç».

¹⁰ Ordian Simon Pierrac, ezpata bat beitzian, ideki cian, eta sacrificaçale buruçaguiaren cerbutchari bat jo cian, eta mouztu ceion escougneco beharria; eta cerbutchari houra Malchuz deitzen cen.

¹¹ Bena Jesusec erran ceion Pierrari: «Eçarçu çoure ezpata bere foraduran; ala Aitac eman deitadan calitça ez othe dut behar edan?»

¹² Ordian soldadouec eta capitagnac, eta sarjantec lothuric Jesusi, estecatu cien.

¹³ Eta eraman cien lehenic Anasgana, ceren Caïphasen aitaguïharreba beitzen, eta ourthe hartaco aphez buruçagui beitzen.

¹⁴ Eta Caïphas houra bera cen, erran ciana judiouer hobe cela guiçon bakhotx bat hil ledin populiaren.

¹⁵ Simon Pierra eta beste dicipulu bat jarraiki cien Jesusi; eta beste dicipulu houra, aphez-handiaren eçaguna beitzen, sarthu cen aphez-handiaren basa courtian.

¹⁶ Eta noula Pierra bortha alde campouan beitzagouen, beste dicipulu aphez-handiaz eçaguturic cen, houra elkhi cen, eta mintçaturic borthaçain cen emaztiari, sarraçaci cian Pierra.

¹⁷ Eta emazte borthaçain harec erran cian Pierrari: «Etcira çu ere guiçon hounen dicipulietariç?» Erran cion: «Eniz hetariç».

¹⁸ Cerbutchariac eta Jesus hartu cien jentiac su aicinian cien, hotz eguiten beitzian; Pierra ere haieki cen berotcen.

¹⁹ Eta aphez-handiac interrogatu cian Jesus bere dicipuliez eta bere doctrinaz.

²⁰ Jesusec arrapostu eman cion: «Ni clarki mintçatu nitçαιο mundiari; bethi era-katxi dut synagogan eta templian, noun judiouac biltcen beitera, eta eztut deus ere erran segretian.

⁸ *utzitçaticie*: Ürrütik behin erabili du *utci* aditzoina (11,44), eta beste behin *utz* (12,7), eta horren arabera hemen berdin irakur liteke *utz itçaticie* ala *utzi itçaticie*. Aldiz, <tz> grafia *utz* aditzoinaren formaren alde doa, zeren eta <utci> sei aldiz ageri baita, vs <utzi> bakar litekeen hauxe.

¹⁰ *Malchuz*: Ürrütik grafia etimologikoa erabili du; cf. fr. *Malchus* → *Malchus* Lç, TB; *Malkhus* HeH.

¹¹ *foraduran*: ‘ezpataren mainan’. Lapurdin, Zaraitzun, Zuberoan eta Erronkarin ezaguna; Larrasquetek *foradura* aldaera bildu du (OEH, s.v. FORRADURA).

¹⁵ *basa courtian*: Sacyk eta Ostervaldek *la cour de la maison* dakarte, eta Genevako Bibliaren 1669ko bertsioak *sale*; beste hainbat frantses itzulpenetan ez dut inon *basse-cour* hitza atzeman; Leizarragak *salán*, HeHk *ezcaratcean*, eta TBk *bassacortean*. «Patio; corral», Zuberoan *basakurt* aldaera ezaguna da (OEH, s.v. BASAKURTE); Lhandek *basakorte* jaso du lapurteraz eta nafarreraz, eta *basakurt* zubereraz (s.v. BASAKORTE). Cf. fr. *basse-cour*: 1. «Cour intérieure d’une forteresse»; 2. «Cour distincte de la cour principale, où se trouvent les écuries et les dépendances» (TLFi, s.v. BASSE-COUR).

²¹ Cergatic galthatcen naiçu ni? Galtha itçatçu ni entçun naianac; hec badakie cer erran dudan».

²² Hoi erran cianian, sarjant han cenetariec batec eman ceion açote colpe bat, erraiten ceolaric: «Hola ducia arrapostu emaiten aphez-handiari?»

²³ Jesusec erran ceron: «Gaizki mintçatu baniz, erakhoutx eçaçu cer gaizki erran dudan; eta ountxa mintçatu baniz, cergatic joiten naiçu?»

²⁴ Ordian Annac igorri cian estecaturic Caiphas aphez-handi buruçaguiagana.

²⁵ Eta Simon Pierra su khantian cen berotcen; eta erran ceren: «Etçira çu ere ha-ren dicipulietariec?» Ukhatu cian, eta erran: «Eniz hetaric».

²⁶ Galthatcen deio guero aphez-handi buruçaguiaren cerbutchari batec, Pierrac beharria mouztu cianaren haskaci bat cen ere: «Etçututa nic çu baratcian horreki ikhoussi?»

²⁷ Bena Pierrac ukhatu cian orano, eta ber demboran oillarc khantatu cian.

²⁸ Guero eraman cien Jesus Caiphasen etchetic Gobernadoriaren jaureguiala. Goiça cen; eta berac etciren sarthu jaureguian, lotxaz theyu litian, eta elecen jan ahal Bazcoua.

²⁹ Hartacoz Pilatus elkhi cen hetara, eta erran ceren: «Cer acusacione ekharten ducie guiçon hounen countre?»

³⁰ Arrapostu eman ceren hec: «Ezpaliz gaizki eguile bat, ezkeneiçon ekharrico houna».

³¹ Pilatusec erran ceren: «Eramacie cihauriec, eta eguiocie cien leguiac diouan beçala». Judiouec erran ceren: «Eztugu guc ihouren hiltceco eskuric».

³² Eta hori hola heltu cen amoregatic Jesusec erran cian hitça bethe ledin, eçaguterazten ciala cer herioz hil behar cian.

³³ Pilatus sarthu cen berriz jaureguian, eta Jesus deithuric, erran cion: «Judiouen erreguia cira?»

³⁴ Jesusec arrapostu eman cion: «Çoure beithatic diocia hori, ala bestec erranic nitçaz?»

³⁵ Pilatusec erran cion: «Judio niça ni? Çoure jentec eta aphez-handiec libratu çutie ene eskietara; cer eguin duçu?»

³⁶ Jesusec erran cion: «Ene erresouma ezta mundu hountaco; ene erresouma mundu hountaco baliz, ene jentec enundien utcico judiouen eskietara erortera; bena orai ene erresouma ezta mundu hountaco».

³⁷ Ordian Pilatusec erran cion: «Erregue cira aren çu?» Jesusec erran cion: «Cihauc erran duçu; erregue niz. Hartacoz sorthu niz, eta hartacoz jin niz mundiala, errenda deçadan jakitatie eguiari; eguiaganic denac, entçuten du ene botça».

³⁸ Pilatusec erran cion: «Cer da eguia?» Eta hitz hori erran cian beçain sarri, elkhi cen berriz judiouetara, eta erran ceren: nic eztut crimaric edireiten guiçon hountan.

²¹ *naianac*: *naienac* 'nautenak' igurikatzen genuke; cf. *ceux qui m'ont entendu*. Ikus *cenetariec* 'zirenetarik' 12,2.

²⁴ *Annac*: Ürrütik *Anas gana* eman du (18,13), baina hemen *Anne* frantses formarat hurbildu da; bestenaz, TBko egileak ere *Annac* ematen du, eta Leizarragarekin Haraneder-Harrietek *Anasec*.

³⁷ *eguiaganic*: animazitatearean marka morfologikoa izen abstratu batekin; cf. *eguiatic* Lç; *eguitic* TB; *eguiaganic* HeH.

³⁹ Bena noula costuma bat beituie criminel bat libra deçadan Bazco bestan, nahi ducia libra deçadan judiouen erregeia?

⁴⁰ Ordian hassi ciren oihuz oro alkharreki: «Eztugu nahi hori, bena Barrabas». Eta Barrabas ouhouin bat cen.

18,3 sarjant] A *sargant*. || sakrifikaçale] B *sacrificaçale*. 18,4 ceitçon] A *çeitçon*. 18,12 sarjantec] A B *sarjantac*; cf. Lç *Iuduen officieréc* : Ost; *les sergents des Juifs*. 18,27 demboran] A *cemboran*. 18,39 deçadan] A *deçad an*.

XIX. CAPITULIA

¹ Ordian Pilatusec hartu cian Jesus, eta açotaraci cian.

² Eta soldadouec elhorizco khoroua bat eguini, eçarri ceren bere burun gagen, eta jauntxi ceren escarlatazco manto bat.

³ Guero erraiten ceren: «Salutatcen çutugu, judiouen erregeia». Eta beharrondoco emaiten ceren.

⁴ Pilatus elkhi cen berriz campouala, eta erran ceren judiouer: «Horra ekharten deiciet camporat, eçagut deçacien nic eztudala hountan edireiten gaizkirc».

⁵ Jesus elkhi cen, elhorizco khoroua burian eta escarlatazco manto bat sougnian, eta Pilatusec erran ceren: «Hori duciela guişona».

⁶ Bena aphez-handiec eta sarjantec ikhousi cienian, hassi ciren oihuz, erraiten cie-laric: «Krucifica eçaçu, krucifica eçaçu!» Pilatusec erran ceren: «Har eçacie cihaurec, eta krucifica eçacie, ceren eztut nic gaizkirc edireiten hountan».

⁷ Judiouec erran ceren: «Badugu guc legue bat, eta legue haren arauaz hil behar du, ceren bere buria eguiten beitu Jincouaren seme».

⁸ Pilatus, hitz horic entçun ondouan, laztu cen orano haboro.

⁹ Eta berriz sarthu cen jaureguian, erran ceion Jesusi: «Nounco cira çu?» Bena Je-susec etcian arraposturic batere eman.

¹⁰ Ordian Pilatusec erran cion: «Etçira mintçatcen? Eztakicia badudala çoure kru-cificatceco photeria, eta çoure libratceco photeria?»

¹¹ Jesusec erran cion: «Etçunuke nitan gagen photereric gutiena ere, gaignetic emanic ezpaleiçu; hortacoz, çouregana libratu naianac çuc beno bekhatu handiagoua eguin du».

¹² Hortaric harat Pilatusec tcherkhatcen cian haren libratceco mouyen bat, bena judiouec oihuz erraiten cien: «Libratcen baduçu hau, etcira Cesarren adiskide, ceren errege eguiten dena Cesarren etxai da».

¹³ Pilatusec entçun çutianian hitz horic, elkharaci cian Jesus camporat, jarri cen bere tribunalian, Pavé deitcen den lekhian, eta hebreuez Gabbatha.

⁵ *Hori duciela guişona*: 'horra gizona'; ikus *hoi duçula* 12,15.

¹¹ *ezpaleiçu*: **eradun*-en forma dirudi, batuaen 'ez balizu' baliokoa; aldiz, gainerako euskaratzeek testuinguruak galdatzen duen *izanen* datibozko formak dakartzate: *ezpalitzaic* Lç; *ez balauçu* TB; *ezpalitçaitçu* HeH.

¹³ *Pavé*: hemen Ürrütik Ostervald jarraitzen du; cf. *Lithostrotos* Sacy; *Pavé* Ost; *Pabadura* Lç; *Paba-tua* TB; *Harri Lauçada* HeH.

¹³ *tribulian*: cf. *dans son tribunal* Sacy, Ost; *iar cedin alki iudicialean* Lç; *yarri cen tribunalean* TB; *iarri cen bere alkbian* HeH.

¹⁴ Bazcoco preparacioniaren eguna cen, eguerdi ungurunia, eta Pilatusec erran cian judiouer: «Horra cien erreguia».

¹⁵ Bena oihuz hassi cien: «Idekaçu, idekaçu, krucifica eçaçu!» Pilatusec erran cenen: «Krucificatuco duta cien erreguia?» Aphez-handiec erran cenen: «Eztugu beste erregueric Cesar baicic».

¹⁶ Ordian libratu cenen Jesus krucificaturic içateco; hartu cien, aren, eta eraman.

¹⁷ Eta Jesus, khurutchiaz cargaturic, jin cen Calbarioua deitzen cen lekhiala, eta hebreuez Golgotha.

¹⁸ Eta han altchatu cien khurutchian, eta beste biga hareki, bi aldetaric, Jesus erdian.

¹⁹ Pilatusec eguinaraci cian ere izkiribu bat, eta buriaren alde gagnian eçarraraci cian, eta izkiribu hartan hitz horic ciren: «Jesus Nazaretharra, judiouen erreguia».

²⁰ Hanitx judioc iracourri cien izkiribu houra, cenen Jesus krucificaturic içan cen lekhia huillan beitzen hiritic; eta izkiribu houra hebreuez, greckez, eta latiz beitzen.

²¹ Hortacoz, judiouen aphez-handiec erran cien Pilatusi: «Ezteçaçula eçar “Judiouen erreguia”, bena hounec erran dila “Judiouen erreguia niz”».

²² Pilatusec arrapostu eman cenen: «Izkiribatu dudana, bego izkiribaturic».

²³ Jesus krucificatu ondouan, soldadouec hartu çutien haren çougnecouac, eta eçarri çutien laur pharhetan, bakhotchac pharte bat ukhen leçan. Hartu cien ere souin gagnecoua, bena etcian jostaturic, pheça ossoz cen gagnetic piala.

²⁴ Erran cien alkhari: «Ezteçagun urra, bena deçagun chortian nouren içanen den jakin». Amoregatic izkiribia içan dadin complitiruc: «Ene sougnecouac phartitu dutie beren artian, eta ene souin gagnecoua chortian eçarri die», soldadouec hoi eguin cien.

²⁵ Jesusen kurutchiaren khantian cen haren ama eta haren amaren ahizpa, Maria Cleophasen emaztia, eta Maria Magdalena.

²⁶ Jesusec ikhoussiric bere ama, eta haren khantian bere dicipulu maite ciana, erran cian bere amari: «Emaztia, horra çoure semia».

²⁷ Guero erran cian dicipuliari: «Horra çoure ama». Eta oren hartan berian, dicipulu harec hartu cien bere etchian.

²⁸ Hortaric landa, Jesusec beitchakian gaiçac oro complitiric cirela, amoregatic izkiribia içan ledin complitiric, erran cian: «Egarri niz».

²⁹ Eta noula beitzen han ountci bat minagrez betheric, soldado batec espounja bat trempatu cian eta eçarri isopo adar baten phuntan, eta presentatu ceion ahouala.

³⁰ Jesusec minagria hartu cian beçain sarri, erran cion: «Gaiçac oro complitiric dira». Eta buria aphalcen çialaric, eman cian azken hatxa.

³¹ Judiouec ordian lotxaz khorpitzia egon ledin khurutchen gagnen errepausuco eguan, cenen preparacioneco mezpera beitzen, eta errepausuco egun houra besta handi bat beitzen, othoitut cien Pilatus çankhouac hautxaraz litçon, eta hantic elkharaz.

²⁰ *latiz*: /laũʃ/; gogora bedi Zuberoan bokal oxitonoa sudurkaria duela.

²¹ *erran dila*: jusibozko balioa adierazten duen **edun* aditz laguntzailearen subjuntibozko forma, euskara batuan ‘erran dezala’ edo ‘erran beza’.

²⁴ *nouren*: jakina, kasu benefaktiboaren balioa adierazten du; cf. *norentçat* TB, HeH.

²⁹ *soldado batec*: Ürrütik Sacy jarraitzen du; cf. *les soldats en emplirent* Sacy vs *Ils emplirent* Ost.

²⁹ *presentatu*: Ürrütik frantsesaren hautu lexikoa atxikitzen du; cf. *la lui présentèrent à la bouche* Sacy, Ost; *presenta cieçoten abora* Lç; *alderatu cioten aborat* TB; *ekharri cioten abora* HeH.

³¹ *mezpera*: «*Mezpera* aparece en Eguiateguy, *Saint Julien* e Iztueta, *mespera* en *CatLan*» (OEH, s.v. BEZPERA).

³² Soldadouac jinic, hautxe ceitcen çankhouac lehenari, eta ber gaiça bestiar, Jesuscki krucificaturic ciener.

³³ Guero jinic Jesusgana, eta ikhousiric deja hilic cela, etceitçon çankhouac hautxe,

³⁴ bena soldadouetatic batec lantça tchista batez saihetxa igaran ceion, eta berhala odol eta hour elki ceion.

³⁵ Eta ikhoussi dianac jakitate errendatu du, eta haren jakitatie eguia da, eta badaki harec eguia erraiten diala, sinhetx deçacien ciec ere.

³⁶ Gaiça horic heltu dira, izkiribia complituric ičan dadin: «Haren eçurretatic bat ezta hautxeric ičanen».

³⁷ Hala noula beitiore beste izkiribu batec: «Ikhoussiren die berec cilatu diena».

³⁸ Gaiça horien ondouan, Joseph Arimathecouac (çouin beiten Jesusen dicipulu, bena ichilic, judiouen lotxaz) othoitu cian Pilatus Jesusen khorpitza eman liçon. Pilatusc emanic, jin cen eta Jesusen khorpitza eraman cian.

³⁹ Nicodema ere, çouin lehenago jouan beiten gaiçaz Jesusengana, jin ičan cen eta ekharri cian ehun liberaren ungurunia myrrha eta aloes nahassiric.

⁴⁰ Hartu cien Jesusen khorpitça, eta oihal batez unguratu belhar urrin houn heki, judiouec ehortece costuma dien beçala.

⁴¹ Eta krucificatu cien lekhiaren khantian baratce bat bacen, eta baratce hartan hobi bat, noun ezpeitcen orano ihour ere ehortciric ičan.

⁴² Hobi hartan eçarri cien Jesus, ceren judiouen Bazco mezpera beiten, eta hobia huillan beiten.

19,2 bere] A B *beren*. 19,11 gutiena] A *gutenia*. 19,13 elkharaci] B *elbarraci*. || tribunalian] A B *tribunalia*; cf. Sacy Ost *dans son tribunal*: Lç *iar cedin alki iudicialean*: TB *yarri cen tribunalean*: HeH *iarr cen bere alkian*. || Gabbatha] B *Gabatha*; cf. Sacy Ost TB HeH *Gabbatha*. 19,14 Judiouer] A *Judioner*. 19,18 erdian] A *ordian*. 19,19 izkiribu] A *iskiribu*. 19,24 bena deçagun chortian nouren ičanen den jakin] A B *ben deçagun chortian, nouren ičanen den jakin deçagun*; cf. Lç *baina daguigun harçaz çorth ceinen ičanen den*: TB *aurthic deçagun zorterat, yaquiteco norentçat ičanen den*: HeH *emagun chorte, norentçat ičanen den*. 19,28 Jesusec] A *Jesasec*. 19,29 ountci] A *ountci*. 19,30 erran] A *eran*. 19,33 ikhousiric] B *ikhoussiric*. 19,32 Jesuseki] A B *Jesureki*. 19,36 eçurretatic] A *eçurretarric*. 19,38 Arimathecouac] A B *Arimathecoua*. 19,39 myrrha] A B *myrtha*. 19,40 ehorztec] A B *ehorteco*.

XX. CAPITULIA

¹ Asteco lehen egunian, Maria Madalena jin cen goicic hobiala, orano ulhun celaric, eta ikhoussi cian harria idekiric ičan cela hobi gagnetec.

² Laster eguin cian, eta jouan cen Simon Pierragana, eta beste dicipulu Jesusec maite cianagana, eta erran ceren: «Jauna, eraman die hobitic camporat, bena eztagu noun eçarri dien».

³ Ordian Pierra elkhi cen berhala beste dicipulu hareki, eta jin ciren hobiala.

³⁷ *cilatu*: Zuberoan *lh* igurikatzen dugu, baina Ürrütik bitan ematen du hasperenik gabe; cf. *cilouac* 20,25.

⁴⁰ *belhar urrin houn heki*: beharbada *belhar urrin houneco heki* (edo *hounecoeki*) behar luke; cf. *aromatezco ussainequin* Lç; *ussain onequin* TB; *belhar urrin onecoequin batean* HeH.

⁴ Biac baçouatçan lasterca, eta beste dicipulu houra aiticinturic Pierrari, lehenic heltu cen hobiala.

⁵ Eta aphalturic, ikhoussi çutian oihalac lurrian, bena etcen sarthu.

⁶ Bena Simon Pierra ondotic jouaiten beitsen heltu cenian, sarthu cen hobian, eta ediren çutian bazter batian oihalac,

⁷ eta Jesusen burian eçarri cien hil mihissia, çouin ezpeitsen beste oihaleki, bena plegaturic beste lekhu batetan.

⁸ Ordian beste dicipulu lehenic hobiala heltu cena ere sarthu cen, eta ikhoussi cian, eta sinhetxi,

⁹ ceren etçakien orano noula erakhasen dian izkiribiac, Jaunac behar ciala hiletaric phiztu.

¹⁰ Ordian dicipuliac utçuli ciren beren etcherat.

¹¹ Bena Maria campouan hobiaren khantian çagouen nigarrez. Eta nigarrez celaric, aphaltu cen eta so eguin cian hobi barniala,

¹² eta ikhoussi çutian bi ainguru chouriz beztituric, jarriric Jesusen khorpitça etçanic içan cen lekhialat, bata buruco, bestia hougneço aldetic.

¹³ Ainguriec erran ceren: «Emaztia, certaraco nigar eguiten duçu?» Arrapostu eman ceren: «Certaco eraman beitsire Jauna eta ezpeitakit noun eçarri dien».

¹⁴ Eta hori erran cianian, utçuli cen guibelialat, eta ikhoussi cian Jesus tchuti; bena etcian eçagutcen Jesus cela.

¹⁵ Jesusec erran cion: «Emaztia, certaco çau de nigarrez? Nour tcherkhatcen duçu?» Harec, oustez baratçeçaigna cen, erran cion: «Jauna, çuc khentu baduçu, erradaçut noun eçarri duçun, eta eramanen dit nic».

¹⁶ Jesusec erran cion: «Maria!» Eta berhala utçuliric, erran cion: «Rabboni!» Erran nahi da: «ene Naussia».

¹⁷ Jesusec erran cion: «Eneçaçula hounki, ceren eniz orano ene Aitaganat igaran; bena çouaça ene anaietara, eta erreçu: «Igaraiten niz ene Aitaganat, eta cien Aitaganat, ene Jincouaganat, eta cien Jincouaganat»».

¹⁸ Maria Madalena jouan cen dicipulier berri horen eramaitera, Jauna ikhoussi ciala, eta erran ceitçola gaiça horic.

¹⁹ Egun hartaco arratxaldian, çouin beitsen asteco lehen egunecoua, eta dicipulien etchenço bortha cerraturic celaric judiuen lotxaz, Jesus jin ceren ororen erdiala, eta erran ceren: «Bakhia dela cieki!»

²⁰ Eta hoi erran ondouan, erakoutxi ceitsen bere eskiac eta bere saihetxa. Eta dicipuliec boztario handi bat ukhen cien Jaunaren ikhoustez.

²¹ Jesusec erran ceren berriz ere: «Bakhia dela cieki! Ni Aitac igorri naian beçala, nic ere cieci igorten çutiet».

¹³ *certaraco*: destinati boaren morfema izan arren, galdetzaile honek kausa hertsia adierazten du, aingeruek negarraren zergati az galdetzen baitute; cf. galderazko *certaco* 1,25, 4,27, 7,23, 7,45, 9,27, 12,5, 20,15. TBk *certaco* ematen du, eta HeHk *ceri eguiten dioçu negar?* Bestenaz, bada zehar galderako *certaco* kausala (13,28), bai eta erantzunetakoa ere (5,18, 20,13).

¹⁹ *Bakhia dela cieki!:* izan aditzaren subjuntibozko forma sintetikoa, jusiboa adierazten duena, egungo batuan izan dadila.

²² Horic erran eta, bouhatu cian hetan gagna, ciouelatic: «Oricie Espiritu Sain-tia.

²³ Nouri ere bekhatiac pharkhatcen beitutucie, hari pharkhatutic ičanen çaitço; eta nourenac ere edukico beitutucie, harenac edukiric dirade».

²⁴ Thomas, hamabietaric bat, Didyma deithia, etcen haieki Jesus jin ičan cenian.

²⁵ Erran ceren beste dicipuliec: «Jauna ikhoussi dugu». Bena erran ceren ha-rec: «Ezpalimbadut ikhouston haren eskietan itce cilouac, eta ezpadut eçarten ene erhia itcen lekhian, eta ezpadut eçarten ene eskia haren saihetxian, eztut sinhetxi-ren».

²⁶ Hantic çortci egunen burian, dicipuliac ber lekhian cielaric, eta Thomas aldi hartan haieki cen, Jesus jin ceien, bortha cerraturic celaric, eta jarriric haien erdian, erran ceren: «Bakia dela cieki!»

²⁷ Guero Thomasi erran cian: «Eçarçu çoure erhia hebentche, eta soguiçu ene es-kier; huillant eçaçu çoure eskia, eta hounc eçaçu saihetxa; eta etcitiala ičan sinetx go-gor, bena fidel».

²⁸ Thomasec arrapostu emanic, erran cion: «Ene Jauna, eta ene Jincoua!»

²⁹ Jesusec erran cion: «Ikhoussi naiçulacoz, Thomas, sinhetxi duçu; ounxa irous diate ikhoussi gabe sinhesten dianac!»

³⁰ Bena Jesusec eguin ičan du orano beste hanitx miracuillu bere dicipulien aitic-nian, ezpeitira izkiribaturic libru hountan.

³¹ Bena gaiça horic izkiribaturic dira, sinhetx deçaçien Jesus-Krist dela Jincouaren semia, eta sinhetxiric ukhen deçaçien bicitcia haren icenian.

20,3 elkh] B *elki*. 20,8 ikhousi] B *ikhoussi*. 20,9 erakhasten] A B *erakharten*; cf. Sacy *enseigne* : HeH *erakhasten*. 20,11 çagouen] A B *çaguen*; cf. *çagouen* 1,39 & 9,8, *dagouena* 11,4, *dagouen* 14,10, *eztagouena* 15,6, *beitçagouen* 18,6. 20,15 eramannen] B *erramanen*. 20,18 eramaitera] B *erameitera*. || gaiça horic] A B *gaiçac horic*. 20,19 eta erran] A *eta eta erran*. 20,20 erakoutxi] B *errakoutxi*. 20,22 horic] B *horric*. 20,23 beitutucie] A B *beitucie*; cf. perpausaren hastapeneko *beitutucie*. 20,26 eta Thomas] B *Thomas*; cf. Sacy *et Thomas avec eux* : Lç, TB, HeH *eta Thomas*. 20,27 çoure] A B *çure*.

²² *Oricie*: *orizue*, «Tenez, voyez, remarquez» (Harriet *apud* OEH, s.v. ORIZU). ORIZUE sarreran OEHk Ürrütiren pasarte hau jasotzen du. *Orizu* & *orizue* forma aurkezkarri gisara erabil daitezke; halere, bertset honetan aditzaren balio etimologikoa datza. Cf. *Recevez le Saint-Esprit* Sacy, Ost; *Recebi eçaçe Spiritu saindua* Lç; *errecebi çaque Izpiritu saindua* TB; *Oriçue Ispiritu Saindua* HeH.

²³ *edukico* ... *edukiric*: aditzaren semantika zaharra, hots, 'gorde, mantendu'; cf. *ils seront retenus à ceux à qui vous les retiendrez* Sacy; *ceux à qui vous les retiendrez, ils leur seront retenus* Ost; *nori ere begui-ratcen baitdiotçue, beguiratuac ičanen dire* TB.

²⁵ *cilouac*: ikus *cilatu* 19,37.

²⁷ *huillant* ... *hounc*: itxura berriko aditzoinak, partikularzki bigarren, Ürrütiren zubereran *-ki* sai-leko aditzen aditzoinak oro har ez baitute berezko *-i* galdu.

²⁹ *dianac*: *dienac* 'dutenak' igurikatzen dugu; ikus *cenetatic* 'zirenetarik' 12,2 eta bertako oharra.

XXI. CAPITULIA

¹ Jesus orano aguertu cen bere dicipulier, Tiberiaco itxasouaren bazterrian, eta aguertu cen guisa hountan.

² Simon Pierra, eta Thomas, Dydimia deithia, eta Nathanael Cana Galilecoua, eta Zebedearen semiac, eta beste bi dicipulu alkharreki ciren.

³ Simon Pierrac erran ceren: «Banoua arrantçura». Hec erran ceren: «Bagouatça gu ere çoureki». Eta berhala barkha batetara igaran ciren, eta gai hartan etciren deus ere hatçaman.

⁴ Eta goiça jin cenian, Jesus aguertu cen hour bazterriala, bena dicipuliec etciren eçagutu Jesus cela.

⁵ Jesusec erran ceren: «Ene haurrac, baducieia arrain tchipi çouimbait jateco?» Arraposta eman ceren: «Ez, eki».

⁶ Erran ceren: «Ourthouc eçacie saria barkharen eskugneco aldialat, eta hatçamanen ducie». Ourthouki çien, eta etcien haboro eraikitcen ahal, haimbeste beiccen car-gaturic arrainez.

⁷ Ordian Jesusec maite cian dicipulu harec erran cian Pierrari: «Jauna da hori». Eta Simon Pierrac entçun cian beçain sarri Jauna cela, jauntxi çutian bere sougne-couac, ceren picarra beiccen, eta itchassouala jautxi eguin cian.

⁸ Beste dicipuliec jin ciren, ezpeiciren lurretic hurrin, bena noumbait ehun eta berrogei eta hamar urhatxen ungurunia, eta ekharri cien saria herrestan arrainez betheric.

⁹ Lurriala eraitxi cirenian, ikhoussi ciren inkhatz phizturic, eta arrain hartan gagnen, eta oguia.

¹⁰ Jesusec erran ceren: «Ekharci orai hartu dutucien arrainetariç çoumbait».

¹¹ Simon Pierra igaran cen eta thiatsu cian saria lurriala, ehun eta berrogei eta hamahirour arrain handiz betheric; eta haimbeste içanagatic, saria etcen urratu.

² *Galilecoua*: 1873ko eta 1888ko edizioetan *Galitecoua*; $t \rightarrow l$ horrezaz landara edizioile honek ez du -a gehitu, ments hori beharbada frantses formaren eragina delako.

³ *arrantçura*: «pêche» (Gèze, s.v. ARRANZUN), «usado por autores vizcaínos, navarros y suletinos» (OEH, s.v. ARRANZTU).

⁵ *eki*: «Cet adverbe porte deux sens, l'un affirmatif, l'autre dubitatif» (Harriet ap. OEH, s.v. EIKI). «La forma *eki*, si no se trata de errata, se documenta en Inchauspe y (junto a *eiki*) en la edición]. de 1853 de *Philotea* de Haraneder» (OEH, s.v. EIKI). Bertset honetan HeHk *eiqui* dakar; beraz, Ürrütiren etsenplu hau *eki* aldaeraren egiazkotasuna indartzera datorke.

⁶ *cien ... etcien*: 1873ko nahiz 1888ko edizioetan *çutien ... etçutien* datza, itzulpen afera bategatik. Bada, bertsio gehienetan *sarea* (*le filet*) singularrean erabilia da, baina TBk pluralean dakar: *aurthic eçatçue sareac barkhuaren escuineco alderat, eta aurquituco duçue*. *Aurthiqui cituzten beraz eta ez cituzten alchatcen ahal arrain-mulçoa cela casu*. Ene aieruan, bertset honen itzultzean Ürrütik Sacy zein TB izan zituen mahaigainean: sarearen numeroaz apart, EvSko *haimbeste beiccen cargaturic arrainez* formulazioak Sacyrean baizik ez dezake bere iturria atzeman: *tant il était chargé de poissons* Sacy, vs *à cause de la grande quantité de poissons* Ost.

⁷ *picarra*: Amiküze eta Zuberoako hitza, guztizko biluztasunaren ideia adierazten duena, «tout nu, dénudé, sans la moindre chose qui couvre la nudité complète» (*VocBN apud OEH*, s.v. PIKARRAI).

¹² Jesusec erran ceren: «Tciauste, jan eçacie». Eta dicipulietaric batec ere etciren ausart hari galthattera: «Nour cira?», beitzakien oroc Jauna dela.

¹³ Jesusec oguia harturic eman ceren, eta arrain ere bai.

¹⁴ Hau cen hirourguerren aldia Jesus aguertcen dela, hiletaric phiztuz gueroz.

¹⁵ Eta jan cienian, Jesusec erran cian Simon Pierrari: «Simon, Jonasen semia, maite naicia hoiec beno haboro?» Arrapostu eman cian: «Bai Jauna, badakiçu maite çutudala». Jesusec erran cian: «Bazca itçatçu ene achouriac».

¹⁶ Berriz erran cion: «Simon, Jonasen semia, maite naicia?» Arrapostu eman cion: «Bai Jauna, badakiçu maite çutudala». Erran cion: «Bazca itçatçu ene achouriac».

¹⁷ Erran cion hirourguerren aldian: «Simon, Jonasen semia, maite naicia?» Pierra tristetu cen bere beithan, ceren galthatu ceion hirourguerren aldicoz maite cianez. Eta arrapostu eman cion: «Jauna, çuc gaiçac oro badakiçu; badakiçu ere maite çutudala». Jesusec erran cion: «Bazca itçatçu ene ardiac».

¹⁸ Eguiazki, eguiazki erraiten deiçut: Gaztiago cinenian, cihau guerricatcen cinen eta cihau nahi cinen aldialat jouaiten; bena çahartu ciatekienian hedatu behar ukhenen tuçu çoure eskiac, eta beste batec guerricatuço çutu, eta eramanen çutie nahi ez-tukeçun lekhialat».

¹⁹ Erran cian hori eçaguterazteco cer heriotaric behar cian Jincoua lorificatu; gaiça horic erran ondouan, erran cion: «Jarraiki neçaçu».

²⁰ Eta Pierra, utçuliric ikhoussi cian Jesusec maite cian dicipulia jiten haien ondotic (azken apaidian Jesusen boulharraren gagnen buria eçarri cian hora bera) galthatu betceion ere: «Jauna, nour da salduren çutiana?»

²¹ Hora bera ikhoussiric Pierrac, erran cian Jesusi: «Jauna, eta houni, cer heltuco çαιο?»

²² Jesusec erran cion: «Cer eguiten çaiçu çouri, nahi badut egon dadin ni arrajin artino? Çuc jarraiki neçaçu».

²³ Elhe hoi ebili cen anaian artian, dicipulu harec etciala hil behar. Jesusec etcian erran ordian «Ezta hilen», baicic ere: «Bardin hola nahi badut egon dadin hori ni arrajin artino, cer eguiten çaiçu çouri?»

²⁴ Dicipulu hora da gaiça horiez jakitate errendatcen diana, eta horic izkiribatu dutiana, eta badakigu haren jakitatia eguiazcoua dela.

¹² *batec ere: bat ere espero genuke; cf. Et nul de ceux qui se mirent là pour manger, n'osait lui demander Sacy; Et aucun des disciples n'osait lui demander Ost; Eta dicipulietaric batre etzayón venturatzen in-terrogatzera Lç; Dicipulietaric batere ez cen menturatcen hari galdeguiterat TB; etciçayon nehor ausartatu içan galdecera HeH. Halere, Ürrütik pluraleko komunztadura erabili du.*

¹⁷ *maite cianez: Ürrütiz landara, konparatu diren bertsioen artean soilik HeHk baliatzen du zehar-kako estiloa: Gaitcitu citçaion bihotcean Piarresi, ceren gadeguín cioen hiruragarren aldicotz, maite çuenetz.*

¹⁸ *guerricatuço: 1873ko eta 188ko edizioetan guerricatu; cf. un autre vous ceindra Sacy; un autre te ceindra Ost; guerricaturen Lç; guerricatuço çaitu TB; guerricaturen çaitu HeH. Partizipio prospektiboaren formaz denaz bezainbatean, ikus eçagutuço 8,28 eta bertako oharra.*

¹⁹ *heriotaric: gainerako euskaratzailcek instrumentala erabiltzen dutelarik, Ürrütik ablatiboaren morfemaren aldeko hautua egin du, menturaz frantsesaren originalean sentitzen den balio prolatiboan markatzeko; cf. pour marquer par quelle mort il devait glorifier Dieu Sacy.*

²² *Cer eguiten çaiçu çouri: cf. que vous importe ? Sacy; que t'importe ? Ost; cer mengoa duc hic? Lç; cer çauçu? TB; Cer dohaquiqueçu çuri? HeH.*

²³ *Bardin: ikus bardin 5,31.*

²⁵ Badirade orano beste hanitx gaiça ere Jesusec eguinic, çougnaç izkiribaturic bali behar den chehetarçunian, eztut ouste mundiac etheki ahal letçaken izkiribatcen lukien libriac.

HALABIZ.

21,1 Galilecoua] A B *Galitecoua*. 21,6 cien] A B *çutien*. || etcien] A B *eççutien*. 21,15 haboro] A *hobero*. 21,17 badakiçu] B *badakitçu*. 21,18 ciatekienian] A B *ciatekienian*; cf. *datekienian* 7,27, 7,31, 13,19, 15,6, 15,26, 16,4, 16,8 & 16,13 eta *niçatekienian* 12,32 & 14,3. || guerricatuco] A B *guerricatu*; cf. TB *berce batec guerricatuco çaitu* : HeH *bertce batec guerricaturen çaitu*. 21,25 lukien libriac] A B *luken libria* ikus testuaren orripeko oharra.

²⁵ *izkiribatcen lukien libriac*: 1873ko zein 1888ko edizioetan *libria* datza. Cf. *je ne crois pas que le monde même pût contenir les livres qu'on en écrirait* Sacy; *je ne pense pas que le monde pût contenir les livres qu'on en écrirait* Ost; *munduac-ere eztut uste eduqui litzaqueela scriba litezquen liburuac* Lç; *munduac [...] iasain letçaqueen hartaracotz isquiribatu behar litezquen liburuac* HeH; *munduac itchic ahal leçaquela izcriba leçaqueten liburuac* TB. Halere, Ürrütik absolutibo plurala eman du aditzean (*letçaken*) komunztadura arazoa azaleratuz. Baliteke bertset honetan Ürrütik TB begien aitzinean ukan lezan, eta horregatik *libria* singularrean eman? Bada, *letçaken* 'litzakeen' formaren ABS erreferentea pluralean izan behar da, hots, *libriac* eta ez *libria*. Bestalde, Leizarragak edo Haranederrek baliatu duten egitura inper-tonala —*scriba litezquen liburuac*— zubereraz sintaxi diferente batean ematen da, laguntzaile iragankorraz: euskara batuaren *etxeak saltzen dira* perpausaren zubererazko baliokidea da *etxiak saltzen die* 'dute'. Haatik, Ürrütiren *izkiribatcen luken libria* balio inper-tonaleko erlatibozko perpausa guztiz gramatikala da, baina bertsetak plurala eskatzen du: *izkiribatcen lukien libriac*. Azken erremarka gisara, erran dezadan *-ke* + *-e* pluralgilea uztartzean Ürrütik erregularzki ematen duela *-kie*, eta ez zuberera klasikoaren *-keie*; horregatik *lukien* zuzendu da, eta ez *lukeien*; cf. *beitciratekie* 5,20 eta bertako oharra.

